T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVI.-XVII. YÜZYILDA KEMAH SANCAĞINDA VERGİ MUÂFİYETİNE SAHİP HİZMETLER: DERBENDÇİLİK, MENZİLCİLİK, KÖPRÜCÜLÜK VS.

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜNEVVER YAPICIOĞLU

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVI.-XVII. YÜZYILDA KEMAH SANCAĞINDA VERGİ MUÂFİYETİNE SAHİP HİZMETLER: DERBENDÇİLİK, MENZİLCİLİK, KÖPRÜCÜLÜK VS.

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Münevver YAPICIOĞLU

TARİH ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. SIDDIK ÇALIK

ANKARA 2022

ONAY SAYFASI

Münevver Yapıcıoğlu tarafından hazırlanan "XVI.-XVII. Yüzyılda Kemah Sancağında Vergi Muâfiyetine Sahip Hizmetler: Derbendçilik, Menzilcilik, Köprücülük Vs." adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
DOÇ. DR. SIDDIK ÇALIK		AYBÜ/ İTBF	
Kabul [X]	Red [ ]		
PROF. DR. HÜSEYİN ÇINAR		AYBÜ/ İTBF	
Kabul [X]	Red [ ]		
DOÇ. DR. AHMET DEMİR		KKÜ/FEF	
Kabul [X]	Red [ ]		

Tez Savunma Tarihi: 14/09/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyadı

Prof. Dr. Yaşar Yiğit

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih: 14. 09. 2022

Adı Soyadı

Münevver YAPICIOĞLU

TEŞEKKÜR

Tezin yazım sürecinde tecrübesini ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Sıddık Çalık'a teşekkürü borç biliyor, şükranlarımı sunuyorum. Ne zaman yardım istesem reddetmeyerek alicenaplık gösteren, beni sabırla dinleyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Kankal ve Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu'na da teşekkürü borç bilirim. Çalışmamı hazırladığım dönemde tanıdığım ancak her aradığımda sabırla sorularımı cevaplayıp, yönlendiren, yardımcı olan kıymetli hocam Dr. Tahir Erdoğan Şahin'e de müteşekkirim. Rahmetli annem ve babam Münevver Eroğlu ve Recep Eroğlu'nu, beni büyük bir özveri ile yetiştiren ablam ve eniştem Şerife Eroğlu ve Hasan Eroğlu'nu özlemle yad ediyor ve rahmetle anıyorum. Evimde bana sabırla tahammül gösteren, eksiklikleri görmezden gelen, idare eden, destekleyen evlatlarım Ahmet Furkan Yapıcıoğlu ve Muhammed Bedirhan Yapıcıoğlu'na her şart ve koşulda yanımda oldukları için minnettarım. İşin içinden çıkamadığım zamanlarda yetişerek yardım eden, destek olan kardeşim Muhammed Ali Aral'a minnettarım. Her çağırdığımda yardıma koşan Ayhan Eyüboğlu ve İbrahim Eyüboğlu'na da teşekkürü borç bilirim. Beni manevi anlamda yalnız bırakmayan, yol gösteren, soru sormanın nasıl bir nimet olduğunu öğreterek işimi kolaylaştıran arkadaşım, kardeşim Naile Demircioğlu'na müteşekkirim. Hayatımın her döneminde bana olan güvenenini daima hissettiren dostum Şerife Karaman'a da teşekkür ederim. Son olarak bize bu denli kıymetli ve zengin bir tarih bırakan ecdadı rahmetle yad etmek isterim.

ÖZET

XVI.-XVII.YÜZYILDA KEMAH SANCAĞINDA VERGİ MUÂFİYETİNE SAHİP HİZMETLER: DERBENDÇİLİK, MENZİLCİLİK, KÖPRÜCÜLÜK VS.

Osmanlı devlet anlayışı, ordusunun her daim kuvvetli olması ve halkının güvenliği konusunu ön planda tutmuştur. Bunu temin edebilmek için de vergi toplanması hususuna özel ihtimam göstererek bu amaçla arazi tahrirleri yaptırmıştır. Gerçekleştirilen bu ciddi çalışmaların neticesinde ortaya çıkan tahrir defterleri, dönemlerine dair eşsiz veriler içermektedir. Bu kayıtlara dayanılarak yapılan çalışmalara göre, Osmanlı toplum yapısı vergi baz alınarak incelendiğinde iki grup öne çıkmaktadır: askerî ve re'âyâ. Bir de bu iki sınıfın dışında yer alan kendilerine çeşitli görevler tevcih edilen ve buna mukâbil de devletin alması gereken birtakım vergilerden vazgeçtiği, stratejik görevler üstlenen bir zümre bulunmaktaydı. Bazen birkaç kişi bazen de tüm bir köy böyle bir görevle yükümlü tutulabilmekteydi. Derbendçilik, köprücülük, tuzculuk, kuşçuluk, kürecilik, çeltikçilik vb. atalarından bu yana aynı işi yapanlar, devlete ve ahaliye yaptıkları hizmet karşılığında kimi vergilerden affedilmekteydiler. Görevlilerin ehil olmaları hususu ise özellikle dikkat çekicidir. Şüphesiz bu muâfiyetlerin az ya da çok oluşu devletin ekonomik gücünü yansıtması açısından önemlidir. Köylere ya da kişilere verilen bu vazifeler asla rastgele olmazken, devletin insanını organize ederek, toplumun her kesimini yaşamın içine çeken faaliyetlerle yükümlü tuttuğu anlaşılmaktadır. Filhakika Kemah kazası bu anlamda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Küçük bir doğu kasabasında, yer alan hizmet ehli kişilerin ve köylerin çokluğu devlet çarkının işleyişini görmemiz açısından önem arz eder. XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın ilk ellili yıllarını içeren tahrir ve avârız defter kayıtları, bu hizmet teşekkülleri açısından yaşanan savaşlar ve toplumsal kargaşa dönemleri de göz önüne alınarak incelendiğinde elde edilen veriler oldukça kıymetlidir. Çalışmanın gayesi, muazzam bir imparatorluğun devlet çarkı içinde yer alan bu küçük şehrin tarihine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kemah, Vergi, Muâfiyet, Hizmet, Köy

ABSTRACT

TAX EXEMPT SERVİCES İN KEMAH XVI.-XVII. CENTURİES: GUARDS OF GATEWAYS (DERBENDÇİLİK), STOPOVER, BRİDGE, KEEPER ECT.

The Ottoman' sense of state prioritized the issues of the strength of its army and the security of its citizen. In order to ensure this, it paid special attention to subject of tax collection and had land tahrir made for this purpose. The tahrir registers, which emerged as a result of these serious studies, contain unique data about their periods. According to the studies based on these records, when The Ottoman society is examined on the basis of tax, two groups come to the forefront: military and reâyâ. There was also a group that was outside of these two groups, who were assigned various duties and, in return, were exempted from certain taxes that the state had to collect and assumed strategic duties. Sometimes a few people or sometimes a whole village could be held responsible for such a task. People, who had been working in the same profession such as guards of gateaways (derbentçilik), bridge keeper, salt maker, bird keeper, shovel maker, paddy worker since their ancestors, could be exempted from certain taxes in return for their services to the state and the people. It's particularly remarkable that the servants are competent. Undoubtedly, the fact that these exemptions are more or less is important in terms of reflecting the economic power of the state .It is seen that these duties given to villages or individuals were never random. It is understood that the state holds its people responsible for activities that draw all segments of society into the life by organizing them. In fact, Kemah is a good example in this sense. The abundance of servants and villages in a small eastern town is important f us to see the working of the state affairs. When Tahrir and avarız rigisters, which include the XVI. century and the first half of the XVII. century, are examined, considering the wars and sivil disturbance periods experienced in terms of these service organizations, the data obtained are very valuable. The aim of the research is to bring out on the history of this small city, which is located in the state structure of a huge empire.

Keywords: The Ottoman Empire, Kemah, Tax, Exemption, Service, Village

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ vi
TABLOLAR DİZİNİ vii
1. Giriş 1
1.1. Konu, Önem, Kapsam, Sınırlılıklar 2
1.2. Kullanılan Kaynakların Tasnifi 3
1.2.1 Osmanlı Arşiv Kaynakları 3
1.2.2. Tetkik Eserler 5
1.3. XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu 7
1.3.1. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu 11
1.4. Kemah'ın Tarihi ve Coğrafyası 12
1.4.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kemah 15
1.5. Osmanlı Devlet Sisteminde İdari Yapı 16
BİRİNCİ BÖLÜM 20
1. KADİM BİR GELENEK: TAHRİR DEFTERLERİ 20
1.1. Tahrir Nasıl Yapılırdı? 22
1.2. Muffassal, İcmâl/Mücmel, Evkâf Defterleri 24
1.3. Osmanlı Mali Sisteminde Vergiler 26
1.3.1. Şer'î vergiler (Tekâlif-i Şer'îyye) 27
1.3.2. Örfî Vergiler (Tekâlif-i Örfiyye) 30
1.4. Osmanlı Cemiyeti'nin Temel Unsurları ve Vergi Muâfiyeti 33
1.5. Önceki Mülkiyet Haklarını Dolaylı da Olsa Kabul Eden Düzenleme: Mâlikâne-Divanî 37
İKİNCİ BÖLÜM 39
2. KEMAH KAZASINDA YER ALAN HİZMET TEŞEKKÜLLERİ 39
2.1. Osmanlı Devleti'nin Güvenlik Teşekkülleri: Derbend Teşkilatı 39
2.1.1. Karye-i Apuşta 41
2.1.2. Karye-i Cilans 42
2.1.3. Karye-i Çakçur/Çakşur 42
2.1.4. Karye-i Ekecik/Ekecük 43
2.1.5. Karye-i Ezirnis/Erzensi (Yurtbaşı) 44
2.1.6. Karye-i Hudu (Koçkar) 44
2.1.7. Karye-i Kamerik (Alpköy) 45
2.1.8. Karye-i Kürdler (Sağlık) 46

2.1.9. Nezgeb (Çiğdemli) 46
2.1.10. Karye-i Urfat (Muratboynu) 47
2.2. Derbendçi-Menzilgâh Olan Köyler ve Muâfiyetleri 49
2.2.1. Karye-i Gökseki 49
2.2.2. Karye-i Hoğsık (Oğuz) 50
2.2.3. Karye-i Norşun/ Norşin 50
2.3. Stratejik Bir Görev: Köprücülük 51
2.3.1. Karye-i Armudlu 52
2.3.2. Karye-i Dedek 53
2.3.3. Karye-i Korumigal 53
2.3.4. Karye-i Maniker (Çamlıyayla) 54
2.3.5. Karye-i Marik (Ayranpınar) 55
2.3.6. Karye-i Ofuz (Alapınar) 55
2.3.7. Karye-i Sevkâr (Çatalçam) 56
2.3.8. Karye-i Timosı/Tımısı (Tuzla) 57
2.4. Köprücü, Derbendçi, Menzilgâh Olan Karyeler ve Muâfiyetleri 59
2.4.1. Karye-i Alpköy/Altköy 59
2.4.2. Karye-i Çörekencir/ Çörencil (Dutlu) 60
2.5. Köprücü, Derbendçi Olan Karyeler ve Muâfiyetleri 62
2.5.1. Karye-i Ahurcuk 62
2.5.2. Karye-i Bondolos (Dolaylı) 62
2.5.3. Karye-i Üsbürküt/Üspürküt (Yücebelen) 63
2.6. Osmanlı Yollarının Durak Noktaları: Menzilhâneler 64
2.6.1. Karye-i Çat 66
2.6.2. Karye-i Divir (Pınaryolu) 67
2.6.3. Karye-i Karagöz/Karagözvirânı 67
2.6.4. Kerer/Karer 68
2.6.5. Karye-i Siptigin (Olgunlar) 68
2.6.6. Karye-i Tirkütah 69
2.6.7. Karye-i Torbas 70
2.6.8. Karye-i Vaslı (Boğaziçi) 70
2.7. Kervansaray, Cami, Zaviye Bakımı ile Vazifeli Karyeler ve Muâfiyetleri 72
2.7.1. Alpuşi (Alpköy) 72
2.7.2. Karye-i Aşud/Aşut 73
2.7.3. Karye-i Ermenik ve Küçük Ermenik (Doğanbeyli) 74
2.7.4. Karye-i Kovata (Yaylapınar) 75
2.8. Hassa-ı Hümâyun'un Av Kuşları Yetiştiricileri: Şahinciler 76

2.8.1. Karye-i Brastik (Esimli) 78
2.8.2. Karye-i Esbeddi 78
2.8.3.Karye-i Mendemini 79
2.8.4. Karye-i Postu (Eskibağlar) 79
2.9. Osmanlı Su Medeniyetinin Emekçileri: Su –Yolcular 81
2.9.1. Pekeriç-i Büzürg ve Pekeriç-i Küçük (Hakbilir) 83
2.10. Hem Ticari Hem Stratejik Bir Emtia: Tuz 84
2.10.1. Karye-i Kömür (Kömürköy) 86
2.10.2. Karye-i Hasanâbad 87
SONUÇ 88
KAYNAKLAR 92
EKLER 105
EK- 1. 926 (1520-21) Rum İcmâlinde sayfa 229'da yer alan Kemah Haritası. 105

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

âdet.a	: âdet-i ağnâm.
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
avârız d.	: avârız-ı divâniyye.
Bkz.	: Bakınız.
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
çev.	: çeviren.
der.	: derleyen.
edt.	: editör.
haz.	: hazırlayan.
külliyen r.	: külliyen rüsûm.
M.Ö.	: Milattan Önce.
M.S.	: Milattan Sonra.
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defter.
öşr d.	: öşr-ı divâniyye.
resm.a	: resm-i arûsâne.
rüsûm.ö	: rûsûm-ı örfiyye.
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
tekâlif ö.	: tekâlif-i örfiyye.
TKGM	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü.
TTD.d.	: Tapu Tahrir Defterleri.
TTK	: Türk Tarih Kurumu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Derbendçi Köyler ve Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri 48
Tablo 2. Derbentçi ve Menzilgah Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri..... 51
Tablo 3. Köprücü Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri 58
Tablo 4. Köprücü, Derbentçi, Menzilgâh Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri..... 61
Tablo 5. Köprücü ve Derbentçi Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri..... 63
Tablo 6. Menzilgâh Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri 71
Tablo 7. Kervansaray, Cami ve Zaviye Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri..... 76
Tablo 8. Kuşçu Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri 80
Tablo 9. Su-Yolcu Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri..... 84
Tablo 10. Tuzcu Köylerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri 87

1. GİRİŞ

Kemah, Kuzey Fırat havzası içinde yer alan tarihi bir şehirdir. Bölge, Fırat ırmağını oluşturan pek çok nehrin aktığı derin vadiler ve dağlarla çevrili olup çetin bir coğrafi yapıya sahiptir. Sarp kayalıklar üzerine kurulmuş olan Kemah Kalesi düşman saldırılarından korunmanın daha kolay olması ve su kaynaklarının bolluğu nedeni ile stratejik bir öneme sahip olmuştur. Tarih boyunca bölgede kurulan pek çok devlet kaleyi almaya çalışmış bu nedenle de hakimiyet sürekli değişmiştir. Osmanlı öncesinde bölgede yaşanan kargaşa ve savaşlar şehrin ve çevresinin harap olmasına, ahalinin göç etmesine neden olmuştur. Doğu Anadolu'da hüküm süren, Akkoyunlu Devleti (1340-1514) ve Karakoyunlu Devleti (1351-1469) birbirleri ile mücadelenin yanı sıra kendi içlerinde yaşadıkları taht kavgaları nedeniyle bölgede istikrar sağlanamamıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (ö. 882/1478) dönemindeki sükûnet fazla uzun sürmemiş onun ölümüyle kaos yeniden bölgeye hâkim olmuştur.

Safevî iktidarının ardından Selim I'in Kemah Kalesini ele geçirmesiyle birlikte şehir yeniden toparlanmaya başlamıştır. Tahrir defterlerindeki veriler de bu gerçeği göz önüne sermektedir.[1] 1516 yılı mufassal tahrir kayıtlarında pek çok köyün virân şeklinde kaydedilmesi bölgenin adeta resmini çizmektedir.

Osmanlı yönetimi akabinde bölgede huzur tesis edilirken bir yandan da devlet mekanizmasını kurmak ve kökleştirmek amacıyla tahrir yapılmıştır. 1516 tarihli ilk tahririn ardından her padişahın cülusuyla birlikte bölgede mufassal tahrir kayıtları oluşturulmuştur. Huzur ortamı ile gelişen Kemah ve köylerinin seyrini bu kayıtlardan takip etmek mümkündür. Bir başka önemli konu ise bölgede yer alan hizmet teşekküllerinin çokluğudur. Sistem bu amaçla ehil kişilerden müteşekkil teşkilatların kurulması ve bunların işler halde kalabilmesi için vergi mu'âfiyetlerinden faydalanmıştır. Bölgede çalışan devlet görevlilerine de bu vazifelileri hem tetkik etmeleri hem de vermekle yükümlü oldukları vergilerin dışında talepte bulunmamaları konusunda uyarılar yapmıştır. Bir diğer mühim konu ise boş ve viran halde olan köyler de yine vergi mu'âfiyetinin kullanılması ile yeniden iskâna açılmış iktisadi ve sosyal hayat canlandırılmıştır.

XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan büyük kargaşa kurulu düzeni sarsarken pek çok kişinin ölümüne, hayatta kalanların göç etmesine, ekonomik hayatın çökmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin toprak idaresinde kullandığı timar

[1] İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 50.

uygulaması kökten sarsılırken, olağanüstü durumlarda alınan avârız vergisi süreklilik kazanmıştır. Bu meyanda 1642 yılında hazırlanan Erzurum Avârız Defteri'nde yer alan kayıtlar dönem hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. XVI yüzyılda tahrir defterlerinden tespit edilen hizmet teşekkülleri olan köylerin, elli bir yıl sonra ne durumda oldukları belirlenebilirken, yaşanan kargaşanın izleri de gün yüzüne çıkmaktadır. Vergi bağışıklığının izlediği seyir devletin ekonomisi hakkında da önemli ip uçları barındırmaktadır.

1.1. Konu, Önem, Kapsam, Sınırlılıklar

Kemah kazası ile ilgili Prof. Dr. İsmet Miroğlu ve Pof. Dr. Mehmet İnbaşı, bölgenin Osmanlı dönemindeki tarihi hakkında kıymetli veriler içeren çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu tezde ise XVI. Yüzyıl ve XVII. Yüzyılın ilk yarısı süresince Kemah'ta yer alan hizmet köyleri ve devletin kendilerine tanıdığı vergi muâfiyetleri ele alınmaya çalışılmıştır. Cengiz Orhonlu *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı* adlı eserinde, ahalinin ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla ortaya çıkan hizmet teşekküllerinin tam manasıyla nasıl çalıştıklarını anlayabilmek için monografi çalışmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylelikle devlet mekanizmasının işleyişini anlamanın kolaylaşacağını ifade eder. Buradan hareketle çalışmanın kapsamını, 1516-1642 tarihleri arasında hazırlanan tahrir defterleri ve avârız defterinde yer alan hizmet eden köyler ve buna karşılık devletten aldıkları vergi muâfiyetleri oluşturmaktadır. Bu süre zarfında yaşanan uzun savaşlar ve Celâlî İsyanları da göz önüne alınarak Kemah'ta yer alan hizmet köylerindeki vergi muâfiyetlerinin azalıp azalmadığı ana problem olarak incelenmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak alt problemler ise şöyle belirlenmiştir:

- Bölgede yoğun şekilde olan vazifeli köylerin görev dağılımı ve muâf olunan vergilerin çeşitleri nelerdir?
- Bu vergi muâfiyetleri bazı yerlerde aynı olurken bazı yerlerde neden artmıştır?
- Şer'î vergilerden muâfiyet ne anlama gelir?
- Muâfiyet sadece vergiye mi mahsustur? Kürekçilik, acemi oğlanı vermek, cerahorluk vb. gibi işlerden de muâfiyet var mıdır?
- Hizmet köylerinde angarya işlerden de muâfiyet bulunmakta mıdır? Muâfiyetlerin arttığı ve azaldığı tarih aralığı nasıl bir seyir izlemiştir?
- Bölgede hizmet edenler arasında atalarının da aynı işlerle ilgilendiğini tespit etmek mümkün müdür?

Çalışmada, tespit edilen sorulara cevaplar bulunmaya gayret edilmiş, bu meyanda döneme ait tahrir defterleri incelenmiştir. XVI.- XVII. Yüzyılda Kemah Sancağında Vergi Muâfiyetine Sahip Hizmetler: Derbendçilik, Menzilcilik, Köprücülük, Vs. adlı tez, iki bölümden oluşmaktadır. Girişin ardından, tezin biçimlenmesinde temel kaynak olan tahrir defterlerinin nasıl hazırlandığı ve içeriği konusunda bilgi verilmiştir. Bu kayıtların tertip edildiği dönemin siyasi yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Konumuz vergi muâfiyeti olduğu için o dönemde alınan vergilerde incelenmiştir.

İkinci bölümde ise tahrir defterleri ve avârız defteri içinde yer alan hizmet teşekkülleri tespit edilerek karyelere ait verilerin transkripsiyonları yapılmaya gayret edilmiştir. Bu görevlilerin yaptıkları işler konusunda bilgi verilerek vazifelerinin ehemmiyeti açıklanmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan bilgiler ışığında köyler ve kişiler tek tek ele alınmış, hizmetleri karşılığında devletçe verilen vergi bağışıklıkları da tespit edilmiştir.

Tezin hazırlanmasında araştırma usulü olarak nitel araştırma yöntemlerinden tarama ve derleme usulü kullanılmıştır. Öncelikle birinci el kaynaklar tespit edilerek tahlil ve tenkide tabi tutulmuştur. Mevzu ile alakalı kitap ve makalelerden azami ölçüde faydalanılmıştır. Teze konu olan köyler günümüzde de tespit edilmeye çalışılarak bugünkü adları da verilmeye gayret edilmiştir. Özel isimlerin ve terimlerin yazılışlarında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi baz alınmıştır.

1.2. Kullanılan Kaynakların Tasnifi

Tarih çalışmalarında belgenin önemi tartışılmazdır ancak her belge kaynak olarak kabul edilemez. Bir belgenin tarih çalışmalarında kullanılabilmesi için bahsi geçen dönemde oluşturulmuş olması ya da o zamana yakın bir tarihte ve dönemin kaynakları kullanılarak inşa edilmesi gereklidir. En değerli olanlar devrinde hazırlanan ana kaynaklardır. Devletlere ait evraklar da bu sınıfa dahildir.[2] Bu meyanda tezde kullanılan kıymetli devlet evrakı olan tahrir defterleri ve avârız defteri tanıtılmaya çalışılarak değerlendirilecektir.

1.2.1 Osmanlı Arşiv Kaynakları

Çalışmada, Kemah Sancağı'na ait XVI. ve XVII. Yüzyıldan bugüne ulaşan mufassal, icmal, avârız ve evkâf defterleri incelenmiştir. Bu defterler Ankara Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde yer almaktadır.

[2] Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 17.

922-924 (1516-1518) Yılına Ait Tahrir Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 60 numaralı mufassal tapu tahrir defteri olarak geçmektedir. Bölgenin 15 Mayıs 1515 yılında I. Selim (1512-1520) tarafından Osmanlı topraklarına katılmasının ardından yapılan ilk tahrirdir. Kemah, Erzincan ve Bayburt hakkında düzenlenen evrakın 65-122. sayfalar arası Kemah'a, aittir. Ayrıca Kemah ve Bayburt'a dair birer kanunnâme ve Hasan Padişah (1452-1478) kanunları baz alınarak hazırlanmış bâc ve tamğa kanunu yer almaktadır. Defter ciltli ve 43x14 ebadındadır.

926 (1520-1521) Yılına Ait Tahrir Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 387 numara ile kayıtlıdır. I. Süleyman'ın (1520-1566) tahta çıkışını müteâkiben hazırlanmıştır. Karaman-Rum İcmâli adı ile bilinen bu defter Karaman ve Rum Vilayetlerine dair kayıtları içinde barındırmaktadır. İdari birimler de yer alan bütün kurum ve kuruluşlar, bölgenin sahip olduğu varidat ve bunun nerelere harcandığı detaylı şekilde işlenmiştir.[3] Defter, sayfa düzeni ve yazı bakımından da mükemmeldir. Baş kısmında fihrist bulunmaktadır. Karaman vilayeti; Konya, Beyşehir, Kırşehir, Larende (Karaman), Aksaray, Niğde, Kayseri, İçil sancaklarını kapsamaktadır. Rum vilayeti ise; Amasya, Tokat, Sivas, Erzurum, Karahisar-ı Şarki sancaklarını içine alır. Defterde Vilayet-i Rum ve Vilayet-i Karaman'a dair kanunnâmeler de bulunmaktadır. Defter, 48x18 ebadında ve 980 sayfadır. 784-801. sayfalar arası Kemah'a aittir ve Başkanlık Osmanlı Arşivinde 387 numara ile kayıtlıdır.

937 (1530) Yılına Ait Tahrir Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 168 numaralı mufassal tapu tahrir defteri olarak kayıtlıdır. Baş kısmında fihristi bulunmaktadır. Ardından Kanunnâme-i Liva-i Kemah kaleme alınmıştır. I. Süleyman (1520-1566) döneminde hazırlanmıştır. Yapılan tahririn neticesinde iki ciltli bir evrak ortaya çıkmıştır. Birinci defter Kemah'a aittir ve 215 sayfadır. 46x17 ebadındadır.

937 (1530) Yılına Ait Evkâf Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 199 numara ile kayıtlıdır. Erzurum ve çevresinin evkâfı hakkında veriler içermektedir. Defterin 47-58 sayfaları arası Kemah evkâfı ile ilgilidir. 46x16 ebadında olup toplam 108 sayfadır.

976 (1568) Yılına Ait Tahrir Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 540 numaralı mufassal tapu tahrir defteri olarak kayıtlıdır. II. Selim (1566-1574) döneminde Kemah ve çevresi detaylı bir tahrire tabi tutulmuştur. Ancak bu dönemde artık Kemah sancak merkezi değil Erzurum'a bağlı bir kazadır.[4] Defter II. Selime ait tuğra ile başlamaktadır. Artık sancak

[3] Miroğlu, *Kemah Sancağı,* s. 19.
[4] Miroğlu, *Kemah Sancağı,* s. 21.

olmayan Kemah'a dair bir kanunnâme bulunmamaktadır. 47x18 ebadında ve 180 sayfadır. Bu defter tamamıyla Kemah'ı konu almaktadır.

1000 (1591-1592) Yılına Ait Tahrir Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivinde 67 numara ile kayıtlı olan mufassal tahrir defteridir. III. Murad (1574-1595) tarafından Erzurum, Kemah Erzincan, Tercan, Su Şehri, Hınıs ve Bayburt tahrir ettirilmiştir. Üç ciltten oluşan bu kayıtların ilki Erzurum'a aittir. Baş kısmında kanunnâmesi olup 94/a-192/a varakları Kemah kazasına ayrılmıştır. 48x17 ebadındadır. Bu evraka aynı zamanda Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivinden de ulaşmak mümkündür. Burada 41 numaralı defter olarak kayıtlıdır.

1052 (1642) Tarihli Erzurum Eyaleti Avârız Defteri, Başkanlık Osmanlı Arşivi içinde 5152 numara ile kayıtlı Maliyeden Müdevver Defterler Koleksiyonu içinde yer almaktadır. Sultan İbrâhim'in (ö.1058/1648) tahta çıkışıyla birlikte Erzurum eyaleti ve ona bağlı olan on dört kaza tahrir edilmiştir. Kemah da bu kazalar arasında yer almaktadır. Yapılan tahririn akabinde ortaya çıkan avârız defteri, bahsi geçen eyaletteki vergi kaynaklarını ortaya koymaktadır. Bu meyanda defterde, sadece vergi konusu değil bölge halkının yaşadığı problemlere yetkililerin bulduğu çözümleri dahi bulmak mümkündür.

1.2.2. Tetkik Eserler

Tezin hazırlanmasında temel kaynaklar olan tahrir defterlerinin nasıl hazırlandığı, bu hazırlık sürecinde neler yapıldığı, kimler tarafından vücuda getirildiği hakkında yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Bu kıymetli kaynakların içinde yer alan malûmâtın, nasıl bir sistemle yazıya döküldüğü yıllar içinde pek çok kıymetli araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur. Çalışmanın konusu olan Kemah ile ilgili ilk çalışma İsmet Miroğlu tarafından kaleme alınmıştır. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)* adlı bu eser Kemah 'ı konu alan tahrir defterlerini inceleyerek kentin tarihine ışık tutmuştur. Ardından Mehmet İnbaşı 20-24 Eylül 2010 tarihinde Ankara'da düzenlenen XVI. Türk Tarih Kongresinde, 1642 tarihli Erzurum Avârız Defteri içinde yer alan Kemah bölümünü bildiri olarak sunmuştur. *1642 Erzurum Avârız Defterine Göre Kemah Kazâsı* adlı bu çalışma da tezin oluşturulmasında mihmândârlık yapmıştır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* ve *Osmanlı Tarihi* adlı eserleri, Osmanlı devlet örgütünün dayandığı tarihi temeller üzerine kıymetli bilgiler vermektedir. Zeki Velidî Togan'ın kaleme aldığı *Umumî Türk Tarihine Giriş* ve W.

Barthold'un *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı eserlerinden de yine Osmanlı medeniyetini etkileyen kadim devletlerin teşkilatları ve uygulamaları konusunda faydalanılmıştır.

Halil İnalcık ve Donald Quataert'in birlikte kaleme aldığı *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* Halil İnalcık'ın *1300-1600, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar* adlı eserlerinden Osmanlı Devlet düzeni ve işleyişi konusu hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.

Devlet çarkının işlemesini sağlayan geri hizmetlerde, vazife gören pek çok teşekkülün ele alındığı *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım üzerine Araştırmalar* adlı eser, yazarı olan Cengiz Orhonlu'nun vefatından sonra Salih Özbaran tarafından derlenerek basılması sağlanmıştır. Bu meyanda Cengiz Orhonlu'nun bir başka mühim eseri ise *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı* adlı yapıtıdır. Osmanlı Devleti'nin iç güvenliğinin tesisinde kilit rol oynayan bu teşekkülün yapısı hakkındaki bilgilerden istifade edilmiştir. Her iki kitapta da Osmanlı Devleti'nde geri hizmet görevi gören bu kuruluşların işleyişi ile ilgili eşsiz bilgiler yer almaktadır.

Mübahat S. Kütükoğlu'nun *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı* adlı eseri Osmanlı devlet müessesesini her yönüyle ele alırken adetler, merasimler, sosyal mekanlar, o dönemin yaşam tarzı, temizlik anlayışları ve kıyafetleri hakkında da malumat vermiştir. Mustafa Akdağ'ın kaleme aldığı *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* adlı eser, Selçuklu saltanatının son bulmasıyla birlikte Anadolu'da yaşanan gelişmelerden başlayarak tarihi olayları ele almıştır. Ayrıca Osmanlı toprak sistemi, vergi usulleri, toplumsal yapısı ve ticareti hakkında da bilgi vermektedir.

Çalışmada pek çok makaleden de faydalanılmıştır. Özellikle; Halil İnalcık'ın *Raiyyet Rüsûmu,* Abdullah Martal'ın *XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk,* Lütfi Güçer'in *XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizâmı* adlı makalelerden istifade edilmiştir. Sadık Müfit Bilge'nin hazırladığı *Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti* ve Yılmaz Kurt'un *XVI. Yüzyılda Kars-ı Maraş Sancağında Mu'âflar ve Mu'âfiyet Sebepleri* adlı bildirisinden faydalanılmıştır. Vergi muâfiyeti konusunda Almıla Gökçe Özcan'ın hazırladığı *XVI. Yüzyılın ikinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muâfiyeti (Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleri Örneğinde)* isimli doktora tezinin de çalışmaya katkısı olmuştur.

Son Olarak; *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Osmanlı Ansiklopedisi, Küçük Hayat Ansiklopedisi, Türkler* adlı külliyatın

pek çok maddesinden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra sempozyum bildirilerinden, sözlüklerden vb. çalışmalardan da faydalanılmıştır.

1.3. XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu

XIII. Asrın sonlarında Bitinya[5] ucunda kurulan Osmanlı Beyliği, XVI. yüzyıla gelindiğinde kuzeyde Macaristan, güneyde Yemen, batıda Cezayir, doğuda ise Irak'ı içine alan bir coğrafyada hüküm sürmeye başlamıştı.[6] Yine bu dönemde Suriye ve Mısır'ın yanı sıra Mekke, Medine, Kudüs gibi İslâm'ın kutsal şehirleri alınırken, Şiî İran'ın yayılımcı politikasının önüne de geçilmiştir. Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz limanları Osmanlı hakimiyetine girerken, Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin en önemli aktörü haline gelmişlerdir.[7] Bu durum Avrupa'nın yeni ticari yollar aramaya başlamasıyla sonuçlanmıştır.[8] Gerçekleştirilen büyük fetihlerin ardından XVI. asır, devletin kurumsallaşıp, sistemin oturtulduğu bir dönemdir aynı zamanda.[9] Mamafih kuruluş döneminde Anadolu coğrafyasının, ekonomik krizin içinde olduğu da bir gerçektir. Bunun temel nedenlerinden biri de kuşkusuz Moğol istilasıdır. Âşıkpaşazâde, (ö.889/1484'ten sonra) o zamanlarda yaşanan altın-gümüş sıkıntısından bahseder. Gaza amacı güden Osmanlı Beyliği'nin kurduğu askeri birliklere, günlük olarak verilen yevmiye (1-2 akçe) nedeniyle pek çok kişinin katılmak istemesi de para sıkıntısının bir başka göstergesidir.[10]

XVI. yüzyılın ilk yarısında, devleti uğraştıran en önemli konulardan biri göçebe Türkmenleri etkisi altına alan Safevî (1501-1736) propagandasıdır. Merkezileşen devlet göçebelerin yerleşik hayata geçmesini, sistemli bir üretici ve vergi kaynağı olmasını isterken buna mukâvemet gösteren aşiretlerle sıkıntı yaşamıştır. Bu grupların inanç olarak da Safevîlere daha yakın hissetmeleri Anadolu'da hem göçlere hem de isyanlara neden olmuştur.[11] Sipahilerin timar konusunda bazı haksızlıklara maruz kalmaları ve Safevî hükümdarı Şah İsmail'in (ö. 930/1524) memnun olmayan gruplar üzerindeki etkili propagandası, Anadolu'nun isyan ateşi ile kavrulmasının sebeplerindendir.[12] Ancak

[5] Bu günkü Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İznik, Düzce, Yalova, Bolu illerinin bulunduğu coğrafi alan.
[6] Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
[7] Robert Mantran, "XVI. Ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti", *Belleten,* C. 51, S. 201, 1987, s. 1435.
[8] Hüseyin Güneş, "XVI. Ve XVII. Asırlarda Akdeniz'in İktisadi Yapısı ve Osmanlı Devleti", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 1, s.51.
[9] Reha Bilge, *1514 Yavuz Selim ve Şah İsmail,* Giza Yayınları, İstanbul 2010, s. 61.
[10] Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde İktisadi Vaziyeti", *Belleten,* C.13, S. 51, 1949, s. 503-504.
[11] Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet,* Doğan Yayınları, İstanbul 2013, s.37.
[12] Bilge, *1514,* s. 63-72.

mezhepsel kaygılardan daha ziyade, artan nüfus, buna mukabil ihtiyacı karşılayamayan toprak ve verimin yeterli olmaması gibi sebepler, ayaklanmaların tetiklenmesine neden olmuştur. Bu durumun yıkıcı etkileri en çok da Orta Anadolu'da hissedilmiştir.[13] Filhakika yönetici konumda olanların ve timar sahibi sipahilerin de çıkan arbedeyi desteklemeleri bize sadece mezhepsel kaygılarla hareket edilmediğini gösterir.[14] Bu dönemde din temelli çatışma ve kargaşa Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra Avrupa'da da yaşanmaktaydı. Bir din adamı ve teolog olan Martin Luther'in[15] Katolik kilisesinin baskısına baş kaldırması ile Protestanlık[16] ortaya çıkmış, akabinde mezhep ayrılıkları ve savaşlar yaşanmıştır. [17]

Ekonomik sıkıntılara rağmen Osmanlı İmparatorluğu, XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın ilk yıllarında silah teknolojisi yönünden Avrupa'nın önündeydi. Geniş topraklara sahip olan devlet, silah üretimini tek merkezden yapmak yerine stratejik noktalara yaymayı uygun görmüştür. Çaldıran (1514), Mercidabık (1516), Ridaniye (1517), Mohaç (1526) Savaşlarındaki başarılarda, uygulanan savaş stratejilerinin yanı sıra silah üstünlüğünü de kabul etmek gerekir. Ancak XVI. asrın sonlarında, Avusturya hanedanı Habsburglarla[18] yapılan Uzun Savaş'ta (1593-1606) kendini geliştiren ve yenileyen Avrupa ile yüzleşen Osmanlı Devleti, birtakım tedbirlere başvursa da Batının hızına yetişmekte zorlanmıştır.[19] Devletin sürekli savaş halinde olması ve bu nedenle yapılan masraflar da ekonomiyi zorlayan sebeplerden olmuştur.[20]

İktisadi sıkıntılar, toplumsal dönüşüm ve benimsenen toprak sisteminin kökten sarsılması gibi sebepleri ordunun önceki gücüne erişmesinin önündeki engeller olarak zikretmek gerekir.[21] Silahlı güçleri yenileme zorunluluğu, mali problemlerin katlanarak büyümesine neden oldu. Toplanan vergilerin, paranın değerini kaybetmesine rağmen aynı oranda kalması, sipahi ordusunun topraklarını terk etmesinin ve askerlik vazifelerini yerine getirmemelerinin en önemli sebebiydi. Merkez timar sistemi yerine, *avârız-ı divâniyye* ve *tekâlif-i örfiyye* denilen fevkalade durumlarda alınan vergiye yönelirken, elde edilen gelir

[13] Ahmet Yaşar Ocak, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyanik Hareketlerin Bir Tahlil Denemesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler),* 21-25 Ağustos 1989, İstanbul, s. 820.
[14] Akyol, *Mezhep ve Devlet,* s. 44.
[15] Martin Luther; Protestan mezhebinin kurucusu, Alman teologu.
[16] Protestanlık; XVI. yüzyıl reform hareketine dayanan ve farklı kiliselerden oluşan Hıristiyanlık anlayışı.
[17] Jacques Waardenburg, "Protestanlık", *TDVİA,* C. 34, İstanbul 2007, s.351.
[18] Habsburg Avusturya Hanedanı; XII. Yüzyılda kuruldu. Tarihin en büyük hanedanlıklarından biridir. 1780'den sonra Habsburg-Lotringen olarak anılmışlardır. Bkz. *Küçük Hayat Ansiklopedisi*, s. 458.
[19] Agoston, *Osmanlı'da Strateji,* s. 217-218.
[20] Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten,* C. 52, S. 205, 1988, s.1620.
[21] Agoston, *Osmanlı'da Strateji,* s. 217-218.

İstanbul'a gönderilmeye başlandı. Böylelikle devlet kırsaldaki sipahi ordusundan vazgeçmiş oluyordu. Klasik silahlarla (ok, yay, kılıç vb.) çarpışan sipahiler, Avusturya Savaşı'nda yetersiz kaldılar.[22] Artık ateşli silahların yaygınlaşması, savaş stratejilerindeki değişiklikler; timar sisteminin, atlı sipahilerin ve onların yetiştirdikleri askerlerin ehemmiyetlerini yitirmesine sebep oldu.[23] Bu durum Yeniçerilerin sayılarının arttırılmasıyla sonuçlandı.[24] İşsiz kalan köylüler orduya asker olarak alınırken bu seferde onların maaşlarının ödenmesi sorunu devlette krize neden oldu. Diğer yandan mîrî arazi sisteminin sarsılması, Avrupa'da yok olmaya yüz tutan derebeylik sistemine doğru bir gidişat ortaya çıkardı.[25]

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, nüfusun hızla artması, toprağın daha fazla kişiye pay edilmesi nedeni ile işsiz güçsüz bir kitle ortaya çıktı. Merkezin dışında kalan yerlerde huzursuzluklar arttı.[26] Bütün bunların ötesinde bir de dünyada meydana gelen gelişmeler vardı ki; Ömer Lütfi Barkan, 1490-1585 yılları arasında Osmanlı ekonomisinde meydana gelen fiyat artışlarının, o dönem devletlerini etkisi altına alan enflasyondan kaynaklandığını ve bu durumun da krize neden olduğunu ifade eder.

XV. yüzyıl sonlarında Portekiz ve İspanya coğrafi keşiflere imza attılar. Akdeniz ticareti parlaklığını kaybederken, Amerika'nın bulunması (1492) ve Hindistan'a Afrika'nın güneyini dolaşarak ulaşılması ile tüm dünyanın kaderinin değiştiği bir döneme girilmiştir.[27] Bu keşifle birlikte sömürü düzeni kurulmuş ve karadan yürüyen kervanlar önemlerini kaybederken, okyanuslar üzerinden yapılan ticaret gelişmiştir.[28] Özellikle Meksika'da bulunan gümüş yataklarından elde edilen kıymetli maden Avrupa'ya akmıştır.[29] Bu dönemde Akdeniz ticaretinde, Venedik ve Dubrovnik gerilerken İngiltere, Hollanda ve Fransa'nın öne çıktığı görülür.[30] İngiltere ve Hollanda, Portekiz ve İspanyolların büyük tonajlı, hantal gemilerine karşı hafif yelkenlilerle mücadele etmiş, korsanlık ve yağmacılık yapmışlardır.[31] Orta ve Doğu Avrupa'da Akdeniz'de, Hint Okyanusu'nda savaş veren

[22] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.145.
[23] Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü,* İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 240-241.
[24] Pamuk, *Paranın Tarihi,* s. 140-145.
[25] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 660.
[26] İslamoğlu, *Devlet ve Köylü,* s. 240-241.
[27] Ömer Lütfi Barkan, "16.Asrın İkinci Yarısında Fiyat Hareketleri", *Belleten,* C. 34, S. 136, 1970, s.578-579.
[28] Pamuk, *Paranın Tarihi,* s. 149.
[29] Halil İnalcık, "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu Batı Makaleler I,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2018, s. 163.
[30] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ, (1300-1600),* çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 144.
[31] Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C.I, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.

Osmanlı Devleti, sömürgelerinden elde ettikleri değerli madenlerle, ticaretle güçlenen, teknolojik bakımdan artık farklı bir yerde olan Avrupa ile karşı karşıyaydı. Bu nedenle çatışmaların süresi uzamakta, elde edilen toprak ve gelir olsa da bunlar da sınırlarda savunma harcamalarına tahsis edilmekteydi. Savaş ganimetlerinin merkezi bütçeye katkısı mevzu bahis değildi.[32]

Bu dönemde imparatorlukta, ciddi bir hammadde sıkıntısı yaşanmaktaydı ancak tek sorun bu değildi. Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği metanın niteliğinde de değişimler meydana geldi. Önceleri belli bir kesimin lüks taleplerinin karşılanması için mal getirilirken, artık halkın da ilgisini celbeden, hesaplı, aynı zamanda da ilgi çekici ürünler Avrupa'dan iç pazarlara akmaktaydı. Osmanlı piyasalarından hammaddeyi alıp ve bunu ticari meta haline getirip satan Avrupa, ekonomiyi zorlamaktaydı. Kumpanyaları, taşımacılık konusundaki becerileri daha da büyümelerini sağlıyordu. Örneğin; Ankara'da imal edilen sof kumaşlarını almak yerine, sadece ipliğini temin edip bu özel dokumaya rakip olacak nitelikte ürünler elde etmeye çabalıyorlardı.[33] Doğudan gelen tüccarlar ise mallarının karşılığında, Avrupalıların bıraktığı kıymetli madenleri toplayıp geri dönüyorlardı. Her ne kadar doğu illerinden, değerli madenlerin çıkmasına yasaklar getirilmişse de tedbirler yetersiz kalırken kriz derinleşti.[34]Bir diğer önemli konu ise yüksek fiyat veren Avrupalı tüccarlara hububat ve hayvan satışıdır. Bunun sonuçları ise daha can yakıcı olmuş, kıtlıklar baş göstermiştir. Yapılan tağşiş nedeniyle fiyatlarda, özellikle XVI. asrın son yarısından itibaren artışlar başlamıştır. Celâli İsyanlarının yaşandığı dönemde ise daha önceden benzeri olmayan bir orana ulaştığı görülmektedir. [35]

Bu asra dair bir başka önemli konu ise iklimdeki değişimlerdir. Yüzyılın ellili yıllarından itibaren k*üçük buzul çağının* yaşandığı tahmin edilmektedir. Kuraklık, don olayları, ürünlere fare ve çekirge saldırıları gibi nedenlerle Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı yerlerinde kıtlıklar meydana gelmiştir. Lütfi Güçer mühimme defterleri üzerine yaptığı araştırmasında kıtlık probleminin büyüklüğünü göstermiştir.[36] Avrupa'da da iklim değişikliği sonucunda Rhone havzasında, Po ve Tiber kıyılarında pek çok kez su taşkınları yaşanmıştır. Balkanlar'da yoğun yağmurlar mahsulleri yok ederken, korkunç seller meydana gelmiştir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru ise İspanya'da Guadalquivir ırmağının buz tutması

[32] Barkan, "Fiyat Hareketleri", s. 595-596.
[33] Barkan, "Fiyat Hareketleri", s. 586-587.
[34] Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı", s. 508-510.
[35] Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı", s. 532.
[36] Lütfi Güçer,"16.Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 13, S. 1-4 1952, s. 83.

kroniklere kaydedilmiştir. Bu felaketlerin akabinde Avrupa'da hayvancılık biterken, hububat üretiminin verimi de oldukça düşmüştür.[37] Artan nüfusa mukabil tarımsal ürünlerin yetersizliği açlığı ve ardından da salgın hastalıkları getirmiştir.[38] Hem Avrupa'da hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda dünyanın artık sonunun geldiğine dair bir inanış ve kötümserlik insanları etkisi altına almıştır.[39]

1.3.1. XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu

XVI yüzyıl boyunca aralıklarla Osmanlı Devleti'nde pek çok huzursuzluk ortaya çıkmıştır. 1519'da Bozoklu Şeyh Celâl'in başını çektiği Tokat ve havalisindeki isyanın ardından, Anadolu'da her ne maksatla isyan edilirse edilsin, ayaklanmalar artık Celâli olarak adlandırılmıştır.[40]

Celâlî ayaklanmaları, önceleri, Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz gruplar ve Şiî taraftarı Türkmenlerin Safevîlerce kışkırtılmasıyla başladı. Şah Kulu, Nur Ali gibi şakîler, Safevî sultanı, Şah İsmail'in (ö. 930/1524) manevi desteğini arkalarına alarak Anadolu'yu kana buladılar. Her ne kadar Çaldıran Zaferi (1514) ile Şiî dailerin önü kesilmişse de kökü kazınamamıştır. Bu yüzyılın sonlarına doğru ise yukarıda anlatmaya çalıştığımız sebepler de eklenince, isyanların dinsel boyutu değişmiştir. Maaşlarını alamayan askerler, huzursuz köylüler, düzeni bozulan sipahiler ayaklanmışlardır. 1599-1607 yılları arasında Anadolu ve Suriye'de isyan ateşi hızla yayılmıştır.[41] Bu sosyal patlamayı, Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası* adlı eserinde şöyle ifade eder: "*Celâlî isyanları denince, aslında en az XVI. Yüzyılın başlarından beri imparatorlukçu Osmanlı düzeninin değiştirmeye başladığı siyasi ve sosyal koşullarla at başı yürüyen ekonomik darlığın üzerine çöktürdükleri ağır bunalımın, bütün Türkiye üzerinde oluşturulan büyük bir karışıklığın her sınıftan insanları birbirleriyle kanlı kavgaya tutuşturmasından çıkan olayları anlamak gerekir."*[42] Ayaklanmalar güçlükle bastırılmış ancak devletin içinde bulunduğu mali, idari, askeri problemler hız kesmeden devam etmiştir. Buna rağmen Safevîlerle girişilen mücadelede önemli başarılar elde edilmiştir.

XVII. yüzyıl, Evliya Çelebi (ö. 1095/1684?), Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), Nefî (ö. 1044/1635), Koçi Bey, Azmîzâde Hâleti (ö. 1040/1631) gibi çok kıymetli şahısların yaşadığı

[37] Braudel, *Akdeniz Dünyası,* C. I, s. 427-439.
[38] Braudel, *Akdeniz Dünyası,* C.I, s. 521.
[39] Agoston, *Osmanlı'da Strateji,* s. 50.
[40] Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyanları", *TDVİA,* C. 7, İstanbul 1993, s. 252.
[41] Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi,* çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 561.
[42] Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâlî İsyanları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.14.

bir zaman dilimidir.[43] Bu dönemde gerçekleşen en önemli olaylardan biri de Osmanlı veraset sisteminde yapılan değişikliktir. Osmanlı ailesinin yaşça büyük olan şehzadesinin tahta çıkması kuralı uygulamaya konulmuştur.[44]

1.4. Kemah'ın Tarihi ve Coğrafyası

Erzincan'ın ilçesi olan Kemah; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yukarı Fırat Havzasında Karasu vadisinin güney yakasında, Tanasur deresi ağzında ve Kömür çayının Fırat ile kesiştiği yerde teşekkül etmiştir. Doğuda Karadağ, batıda Atma boğazı, kuzeyde Dumanlı dağ, güneyde ise Munzur dağları ile çevrelenmiştir.[45] 2298 km yüzölçümüne sahip olup rakımı[46] ise 1696 metredir. Erzincan'a olan uzaklığı[47] 68,9 kilometredir. Tam olarak tarihin hangi döneminde yerleşim yeri haline geldiği ve ismini nereden aldığı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Coğrafi konumu ve savunulması kolay bir belde olması sebebiyle pek çok devletin saldırısına maruz kalırken sık sık el değiştirmiştir.[48]

Kemah'ın tarihi Paleolitik Çağ'a (Yontma Taş Devri) kadar uzanır. Hititlere ait tabletlerde bölge Hayaşa olarak adlandırılırken, Asur belgelerinde ise Nairi Konfederasyonu içinde yer aldığına dair bilgiler mevcuttur.[49] Urartu Kralı II. Argişti (MÖ. 714-685) Kemah ve Erzincan'ı topraklarına dahil ederken, bölge sırasıyla Medlerin, Perslerin ardından da Roma'nın hakimiyetine girdi. Emeviler Dönemine gelindiğinde ise kale sürekli Bizans ve İslam Halifelikleri arasında el değiştirdi. Belâzurî (ö. 279/892), Fütühu'l Buldan adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder: "*Habib bin Mesleme Kemh (Kemah) üzerine yürüdü fakat alamadı. Safvan'da oraya yürüdü, o da burasını fethedemedi. Safvan daha sonra vefat ettiği 59 yılında Umeyr bin el-Hubâb es Sülemî olduğu halde tekrar buraya yürüdü, Umeyr surun üzerine çıktı ve yalnız başına Rumlarla savaştı ve sonunda Rumlar yenildiler. Müslümanlar kaleye çıktılar. Böylece burasını Umeyr bin Hubâb fethetti. O da kahramanlığı*

---

[43] Ziya Yılmazer,"Murad IV", *TDVİA,* C. 31, Ankara 2020, s. 177-183.
[44] Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *TDVİA,* C. 2, İstanbul 1989, s. 32.
[45] Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan vd., "Kemah Kalesi Kazıları, 2011-2012", *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı,* edt. Hasan Kasapoğlu-Mehmet Ali Yılmaz, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s.291.
[46]https://earth.google.com/web/search/Erzincan+Kemah/@39.61111364,39.11206281,1144.33114575a,114891.04406934d,35y,0h,0t,0r/data=CnkaTxJJCiUweDQwNzA3Zjk1MTlmYThiY2Y6MHhjOTUxZDA2NTYyYWM4OTRkGbZmKy_510NAISpnORrRh0NAKg5FcnppbmNhbiBLZW1haBgCIAEiJgokCXBgOQs1AzVAEe6Z0SU1AzXAGbjm8zGNe0ZAITRXywb-90zA, (E.T. 01.07.2022).
[47]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Erzincan,+Erzincan+Merkez%2FErzincan/@39.6742916,39.1026957,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40700cc900531deb:0x1fb8de6e1302e7a9!2m2!1d39.491124!2d39.746797!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).
219.
[49] Miroğlu, *Kemah Sancağı*, s. 1-3
[49] İlhan Şahin, "Kemah", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 219.

ile övünür, başkaları da onu överlerdi. Sonra da Rumlar burayı ele geçirdiler. Mesleme bin Abdülmelik yeniden fethetti."[50] Burada bahsi geçen Kemah Kalesi büyük bir kaya kitlesi üzerine yapılmış olup, stratejik öneme sahip olmasının yanında bilinen meşhur bir mahaldir. Bölgede yerleşimin artmasında da kalenin önemi büyüktür.[51]

Malazgirt Savaşı'nın ardından (1071) Anadolu üzerine düzenlenen akınlar burasının Türk yurdu olmasını sağlamayı hedef edinmiştir. Ancak bu gayeyi gerçekleştirebilmek için büyük bir çaba sarf edilirken, uzun bir süreçte gerekmiştir. Birinci evre Sultan Alparslan'ın (ö. 465/1072) komutanlarınca kurulan beylikler dönemidir. Mengücük Gazi (ö. 512/1118?), Danişmend Gazi (ö. 477/1085?), Artuk Bey (ö. 484/1091), Saltuk Bey (496/1102?), kurdukları küçük devletçiklerde halka gösterdikleri adaletli yaklaşım, kuruldukları bölgeleri her anlamda ihya etmeleri Anadolu'nun Türkleşmesi sürecine büyük katkıda bulunmuştur. Elimizde kuruluşlarla ilgili kesin tarih olmamakla birlikte, Selçuklu beylerinin temellerini attıkları beyliklerin yerleri ve merkezleri bilinmektedir. Mengücük Gazi, Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar'ı Ermeni, Gürcü ve Bizans kuvvetlerine karşı verdiği mücadele sonunda ele geçirerek, bölgeye gelen Türkmenleri iskân etmiştir[52]

Mengücüklerin Oğuzun hangi boyundan oldukları bilinmemektedir.[53] Mengücük gazi fetihlerini gerçekleştirdikten sonra Kemah'ı beylik merkezi olarak seçmiştir. Burada yer alan kalenin ve bölgenin konumunun bu kararda etkili olmuş olması muhtemeldir.[54] Öte yandan Mengücük Gazi ve oğullarına ait olduğu tahmin edilen kümbetlerin de Kemah'ta bulunması bölgenin merkez tayin edildiğini göstermektedir.[55] Onun vefatıyla yerine oğlu İshak, beyliğin başına geçti. Bu dönemde sadece Bizans, Ermeni ya da Gürcülerle değil beylikler kendi aralarında da mücadele ettiler. Mengücük ve Artuklular arasında yaşananlar buna örnektir. Abû'l-Farac tarihinde bu konu ile alakalı havadisleri aktarır. Anlattığına göre; İshak Bey, Artuklu beyi Balak Gazi saldırınca Trabzon Dukası Gabras'tan destek istedi. Ancak yapılan savaş sonucu Gabras ve İshak Bey yenildiler. Gabras 30.000 dinar fidye ile kurtulurken Mengücük Beyi de Danişmend Beyliğinin damadı olması sayesinde kurtuldu.

---

[50] El-Belâzurî, *Fütühu'l Buldân-Ülkelerin Fetihleri,* çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013, s. 214-215.
[51] Yurttaş vd., "Kemah Kalesi Kazıları", s. 292.
[52] Abdullah Kaya, "Anadolu'nun Türkleşme Sürecinde Anadolu'da Kurulan Türk Beyliklerinin Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler,* edt. Sinan Demirtürk, C. 4, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 457-459.
[53] Faruk Sümer, "Mengücükler", *TDVİA,* C. 29, Ankara 2004, s. 138.
[54] Şahin, "Kemah", s. 219.
[55] Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 63.

Ancak bu arbede sonucunda Kemah elden çıktı.[56] İshak Bey'den sonra Mengücük Beyliği, üçe bölünürken Kemah Melik Mahmud'un Erzincan Davud Şah'ın, Divriği ise Süleyman Şah'ın yönetimine geçti. Beyliğin bölünmesi, Artukoğulları ve Danişmendoğullarına göre daha silik kalmalarına neden oldu.[57]

Anadolu Selçuklu Hükümdarı Kılıçarslan II (ö. 588/1192) döneminde Mengücük Beyliği itaatlerini sultana sunmuşlardır. Ancak Alâeddin Keykûbad I'e (ö. 634/1237) karşı Erzurum meliki ile Mengücük beyi arasında kurulan ittifak neticesinde Sultan, Erzincan'ı ve direnç gösteren Kemah'ı almıştır (1228).[58]

Selçuklular ve İlhanlılar arasında 1243'te yaşanan Kösedağ savaşının ardından Kemah İlhanlı hakimiyetine girdi. İlhanlıların Anadolu'da zayıflamasıyla birlikte şehir Eretnaoğulları'na dahil oldu. Bu dönemde Erzincan Emiri Mutahharten ve Sivas emiri Kadı Burhaneddin arasındaki mücadelede Erzincan ve Kemah Mutahharten'in idaresini tanıdı.[59] Osmanlı sultanı Bayezid I'in Anadolu'yu tek yönetim altında birleştirme planı çerçevesinde bu iki şehir Timur (ö. 807/1405)[60] ile ittifak kuran Mutahharten'in elinden alınarak Osmanlı topraklarına katıldı. Sultan, Kemah kalesine asker yerleştirerek Mutahharten'in ailesini alıkoydu ve Bursa'da ikamete mecbur etti.[61] Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484'ten sonra) anlatımıyla; *bu fethin tarihi Hicretin 798'inde (Milâdî: 16 Ekim1395-4Ekim 1396) vâki olmuştur.*[62] Ancak 1402'de yaşanan Ankara savaşının ardından Bayezid I'in aldığı yenilgi sonunda yine Âşıkpaşazâde'nin dediği gibi *Temür her ili kendi beğine verdi.*[63]

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu trajedi sonrası bölgede birbiri ile kavgalı iki devlet olan Akkoyunlular ve Karakoyunlular hakimiyet için mücadele etmeye başladılar. Sürekli savaş hali bölgenin tarumar olmasına neden olurken, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (ö.882/1478) iktidarına kadar bu böyle devam etti. Bölge onun sultanlığı sırasında sükunete kavuştu. Uzun Hasan'ın, hükmettiği memleketlerin ihtiyaç ve ananelerine uygun yasalar hazırlatıp uyguladığı, daha sonraları aynı kuralları Osmanlı Devleti'nin de Doğu Anadolu

[56] Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi,* C. 2, çev. Ernest A. Wallıs, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950, s. 356.
[57] Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 60.
[58] Sümer, "Mengücüklüler", s. 140.
[59] Şahin, "Kemah", s. 219.
[60] Timur; Timurlu hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. Bkz. İsmail Aka, "Timur", *TDVİA,* C. 41, İstanbul 2012, s. 173-177.
[61] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. 1, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 305.
[62] Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi,* haz. Nihal Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 80.
[63] Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi,* s. 85.

bölgesinde tatbik ettiği bilinmektedir.[64] Kemah'ın Osmanlılarca alınmasının ardından yapılan tahrir sonucu hazırlanan defterin baş kısmına yazılan sancak kanunnâmesinde de *Hasan Padişah Kanunları* yer almaktadır.[65] Bu padişahın vefatı üzerine bölge yeniden kaos ortamına sürüklenirken bu kez de Safevî devletini kuran Şah İsmail (ö.930/1524) 1503'de Kemah'ın yeni idarecisi olmuştur.[66]

1.4.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kemah

Selim I (ö. 926/1520), 1512 yılında Osmanlı Devleti'nin sultanı olarak tahta oturduğunda uzun süredir Anadolu'da Şiî propagandası yürütmekte olan Şah İsmail'i durdurmak için harekete geçti. Çaldıran Ovası'nda karşılaşan iki ordunun kaderini Osmanlı kuvvetlerinin ateşli silah üstünlüğü belirledi. 23 Ağustos 1514 tarihinde Şah İsmail'in kaçışı ile sonlanan büyük bir zafer kazanıldı. Şiî sorununu kesin şekilde çözmek isteyen Selim I kış mevsimini Karabağ da geçirmeyi istemiş ancak askerin huzursuz olması nedeniyle bu emelini gerçekleştirememiştir.[67] Sultan Amasya da iken deneyimli devlet adamları, Bayburt, Kiğı, Erzincan ve çevresinde tam olarak huzurun tesis edilebilmesi için Kemah kalesinin Şah İsmail taraftarlarının elinden alınması gerektiğini tavsiye ettiler. Bunun üzerine Selim I Kemah'ın alınması için Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirdi ve böylelikle 5 Rebîülâhir 921/19 Mayıs 1515 tarihinde kale teslim alındı.[68] Sancak olarak Osmanlı idari sistemine dahil olan Kemah, önceki dönemlerde yaşanan kargaşanın izlerinden kurtulmaya hem ekonomik hem de nüfus anlamında toparlanmaya başlamıştır. Buna mukabil XVII. Yüzyıl başlarında şiddetini arttıran Celâlî isyanları nedeniyle Kemah da ortaya çıkan yıkımdan nasibini almış ve ahalisi göç etmek zorunda kalmıştır.

Evliya Çelebi (ö. 1095/1684?), bölgeyi ziyaret ettiğinde Kemah Kalesi hakkında; "*Osmanoğulları Devleti'nde kudret eliyle yapılan Tanrı yapısı kalelerden biri de bu Kemah Kalesi'dir. Erzurum Paşasının hâssı subaşılığıdır ve 300 akçe ile bağışlanır. Buranın bir hâkimi de kale dizdarı ve 500 kale neferatlarıdır. Tuzladan belirlenmiş maaşlarını alırlar"* demektedir. Ahalisinin yumuşak huylu insanlardan müteşekkil olduğunu belirtirken burada

[64] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri,* TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 240.
[65] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defteri* (*TT.d.),* nr. 60, s. 1-2.
[66] Miroğlu, *Kemah Sancağı,* s. 8.
[67] Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *TDVİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 193-194.
[68] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. 2, s. 271.

dokunan çadır bezinin kalitesinden de bahseder.[69] Bölge, XVIII. Yüzyıl boyunca sükunetini korumuş önemli tarihi bir olay yaşanmamıştır.

XIX. asrın son yarısında ise Ermeni kalkışmalarından bölge olumsuz etkilenmiş, I. Dünya Savaşı'nda Erzincan ve Erzurum gibi işgal edilmemişse de savaş şartları şehri etkisi altına almıştır.[70]

1.5. Osmanlı Devlet Sisteminde İdari Yapı

Osmanlı Devleti yönetim mekanizması, kuruluşundan itibaren değişen koşullar çerçevesinde farklı evrelerden geçmiştir. Beyliğin Bursa'yı alması ile (1326) genişleyen sınırlarla birlikte ilk beylerbeylik tesis edilirken, kurulan bu idari usul 1591 yılına kadar devam ettirilmiştir. Ardından uygulanmaya başlanılan eyalet sistemi de 1864 yılına kadar (Vilâyet Nizamnâmesinin yürürlüğe konulması) sürdürülmüştür.

Halil İnalcık eyalet terimini; "*Eyalet, Arapça "idare etme, icra" anlamındaki iyâle kelimesinden gelir. Osmanlılarda en büyük idari birim karşılığında resmen bu tabirin kullanılışı XVII, yüzyıl sonlarında olmuştur"* şeklinde ifade eder. Murad I'in saltanatı döneminde devletin büyümesiyle birlikte sorumluluklar artarken, sorunlar da çeşitlendi. Bunun akabinde yönetim Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleri olarak iki idari kısma ayrıldı.[71] Rumeli Beylerbeyliğinde Manastır[72] Anadolu Beylerbeyliğinde ise Kütahya merkez oldu.[73] Bazı vilayetler-Saruhan Sancağı gibi-şehzadelerin tecrübe kazanmaları amacıyla onların yönetimine bırakılırdı ve buna *sancağa çıkmak* denilirdi. Sancağa çıkan en son şehzade ise Mehmed III (ö.1012/1603) olmuştur,[74] Devlet topraklarının sürekli büyümesi nedeniyle beylerbeylik sayısı da arttı. 1534'te Cezayir, Rumeli, Anadolu, Karaman, Amasya-Tokat (Rûm), Alâüddevle, Diyarbekir, Şam ve Mısır beylerbeylik olarak tanzim edildiler.[75]

Eyaletleri, beylerbeyi yönetirdi ve bütün idari, askeri mesuliyet ona aitti. Bölgede vazifeli olan bütün ehl-i örf ve ehl-i şer'i denetlerdi. Beylerbeyi, eyalette yer alan

---

[69] Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit,* C. 2, 2. Kitap, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 449-450.
[70] Şahin, "Kemah", s. 219.
[71] Halil İnalcık, "Eyalet", *TDVİA,* C. 11, İstanbul 1995, s. 548.
[72] Manastır; Makedonya Cumhuriyeti'nde tarihi bir şehir. Bkz. Krıstaq Prıftı, "Manastır", *TDVİA,* C. 27, Ankara 2003, s. 562-563.
[73] Savaş Yılmaz, *III. Murad Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017, s. 21.
[74] J. Deny, "Sancak", *İA,* C. 10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 188.
[75] İnalcık, "Eyalet", s. 548-549.

sancaklardan birinin bizzat idaresini yürütür, orada ikamet ederdi. Buraya *Paşa Sancağı* denilirdi ve bu sancak da merkez olarak kabul edilirdi. Beylerbeyi, padişahın yürütme organı olarak görev yapar, savaş durumlarında eyalet askerlerini bir intizam içinde toplar ve merkez orduya katılırdı. Diğer zamanlarda da asayişi temin etmekle mükellefti.[76]

Sancak ise eyaletin bir alt idari birimidir. İlhan Şahin sancağı; *bayrak-tuğ, geminin sağ tarafı ve Osmanlı Devleti'nde bir bölge veya gelir getiren has* olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemlerinde Osman Bey (ö.724/1324), Karacahisar'ı fethettikten sonra Anadolu Selçuklu Sultanı III Alâeddin Keykubâd (1298-1302) tarafından kendisine hediyeler yollanarak taltif edildi. Bu armağanlar arasındaki sancak nedeni ile Âşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten sonra) Osman Bey'in sancakbeyi olduğuna dair kanaatini ifade eder. Ancak Osmanlı ülkesi, yeni ilhaklarla topraklarını genişlettiğinde sancak terimi yönetim birimi olarak anlamını bulmuştur.[77] Anadolu beylikleri, Bayezid I (ö. 805/1403) zamanında ilhak edildikten sonra sancak merkezleri halini alırken sınırları korunarak devlet sistemine entegre edilmiştir. Bu uygulama yapılırken beyliklerin ahalisini rahatsız edecek durumlardan kaçınılmıştır.[78]

Sancakların (liva) idaresi sancakbeyleri tarafından, düzen ve güvenliğin tesisi timar subaşıları tarafından, hukukun idamesi ise kadılarca yürütülürdü.[79] XVI. asırdan sonra merkez dışındaki bölgeler ordu ile bağlantılı olan tımar sistemine göre düzenlendi ve sancak taşrada temel yönetim birimi haline geldi. Kendilerine timar tevcih edilen sipahiler, gelirlerine göre yeni askerler yetiştirmekle mükelleftiler. [80] Bu sistemin bir düzen içinde ahenkle işlemesi için tahrirler yapılarak kayıtlar tutulmuş ve bu evrakların baş kısmına her sancağa özel kanunnâmeler eklenmiştir. Yasal çerçeveyi belirleyen bu kurallar Kanûn-ı Osmânî ile de uyumludur.[81]

XVI. asrın sonlarında meydana gelen toplumsal olaylar nedeniyle devlet düzeni farklı bir sürece doğru evrilmeye başladı. Timar sistemi yerini iltizam sistemine bırakırken, sancaklar eyaletlerden daha çok önem kazandı. Bu dönemde iltizam sisteminin taşrada

[76] Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 125-126.
[77] İlhan Şahin, "Sancak", *TDVİA,* C. 36, İstanbul 2009, s. 97-98.
[78] Feridun M. Emecen, "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar", *Belleten,* C. 60, S. 227, 1996, s. 88-89.
[79] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. 2, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 561.
[80] Şükrü Karatepe, "Osmanlılar'da Devlet Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 67.
[81] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ,* s. 78.

yürütülmesini sağlayan seçkin bir sınıfın ortaya çıkışı da dikkat çekicidir. 1864, 1871 düzenlemeleri ile sancaklara yeni bir nizam getirildi.[82]

Osmanlı devlet sisteminde yer alan kazalar ise sancakların bir alt idari birimi olarak vazife görmüştür, Tuncer Baykara kazayı şöyle tanımlar; "*bu günkü idari teşkilatta ilçenin karşılığı olan kaza Osmanlılarda hem kadının bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliği gösterir. Selçuklularda bu ad altında idari bir birim bulunmamaktadır. Osmanlılara has bir idari yapıdır."*[83] Kazaların yönetiminde kadılar önemli sorumluluk alırken, güvenliğin tesisinden ise kale dizdarı ve dizdarbaşısı, sorumlu idi. Bu iki görevli beylerbeyinin ya da sancakbeyinin değil kadının mesuliyetinde idiler. Geniş yetkilerle donatılan kadılar, nahiye ve köylerde de naiplerini görevlendirirlerdi.[84]

Kâmûs-ı Türkî'de nahiye; civar, havali, her kazanın bulunduğu küçük dairelerin her biri olarak ifade edilir.[85] Sancakbeyinin idare ettiği livalar ve kadının görev yeri olan kazalar içinde yer alan çok sayıda köy ve mezraanın bulunduğu alanlar taksim edilir ve böylelikle nahiyeler ortaya çıkardı. Yapılan tahrir sonucunda hazırlanan tahrir defterlerinde kazalar değil nahiyeler baz alınırdı. Buraları timarlı sipahilerden biri yönetir ve bu kişiye *serasker* denirdi ve sancakbeyinin emrinde idi. Timar sisteminin artık işlemez hale gelmesiyle birlikte nahiyeler kazaların bir üst idari birimi haline geldi. Tanzimattan sonra yürürlüğe konulan Vilâyet Nizamnâmesi (1864) ile birkaç köyün bir araya gelmesi sonucu kazalara bağlı idari birimler halini aldılar.[86]

Devlet yönetim mekanizmasının en alt biriminde ise karyeler yer alırdı. Karye Arapçada köy anlamına gelir. Köy tabiri ise, Türkçede meskûn yerlerin en küçüğüne verilmiş isim olup Selçuklu devrinin sonlarından itibaren Anadolu'da pek çok yer adında kullanılmıştır.[87] Selçuklu Anadolu'sunda köyler; mîrî, vakıf ya da özel mülk olabiliyordu. Sultanlar görevleri mukabelesinde devlet adamlarına köyleri verebilmekteydiler. Zaman içinde vakıf geliri haline dönüşen köyler el değiştirebiliyordu. Derbendçi, köprücü, kuşcu, küreci, çeltikçi gibi birtakım vazifeler gören köyler de buna mukabil bazı vergilerden muâf kabul ediliyorlardı. Osmanlı döneminde ise yapılan tahrir sonucu tutulan kayıtlarda karye tabiri kullanılmıştır. Köyler, ananeler ile temellendirilen aile yaşamının esas alındığı, en

[82] Şahin, "Sancak", s. 99.
[83] Tuncer Baykara, "Kaza", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 119.
[84] İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Yayınları, Ankara 2016, s. 169-170.
[85] Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdâm Matbuası, İstanbul 1899/1317, s. 1446.
[86] İlhan Şahin, "Nahiye", *TDVİA,* C. 32, İstanbul 2006, s. 307.
[87] Reşit Rahmeti Arat, "Köy", *İA*, C. 6, s. 924.

fazla bin kişinin barındığı ve sınırları belli olan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Mezraalar ise nüfusu Osmanlı belgelerinin diliyle "perakende" olmuş yani dağılmış, az sayıda evin olduğu ancak tarım yapılan yerler olarak tanımlanmıştır.[88]

Osmanlı idari düzeninde karyeler, rastgele değil bir sistem çerçevesinde kurulurlardı. Cami bu anlamda önemli bir faktördür ve köy cami çevresinde şekillenirdi. Köyün oluşumunda bir başka önemli etken ise dervişlerin inşa ettikleri tekke ve zaviyelerdir. Yönetimde ise *köy kethüdası* vazife görürken, kadı yerine de *naip* vekalet ederdi. Müslüman köylerde *imam,* gayri müslim köylerde ise *kocabaşlar* vazifeli idiler. Filhakika bir yerleşim yerinin köy olarak tanımlanabilmesi için tahrir defterlerine kaydedilmeleri gerekirdi. Köyün hudutları belirlenir, sahip olduğu mezraa, sulak alan, mezarlık vb. gibi yerlerin tespiti yapılır, köy içinde yaşayan vergi mükellefleri de eklenerek tahrir kayıtları oluşturulurdu. Buralardan elde edilen gelirin miktarının dikkate şayan bir yekûn tutuyor olması nedeniyle köylerin, boşalmaması için devlet gerekli tedbirleri almaya gayret etmiştir. [89]

Bahsi geçen bu idari taksimatların izahından sonra çalışmanın konusu olan Kemah kazasının nahiyeleri ve köylerinin idari yapısı, Osmanlı yönetimine geçtikten sonra çeşitli değişimlere uğramıştır. 1515 yılında Selim I (ö. 926/1520) tarafından ele geçirilen şehir; Canik, Şarkî-Karahisar, Trabzon, Kiğı ve Erzincan'dan müteşekkil Erzincan-Bayburt Vilayetine dahil bir sancak olmuştur.[90] 1516-1518 tarihleri arsında bölge tahrir edilmiş ve Kemah vilayet olarak kaydedilmiştir.[91] Bu dönemde Kemah sancağı on nahiyeye bölünmüştür. Bunlar: Kuzey Kemah nahiyesi, Güney Kemah Nahiyesi, Orta İl Nahiyesi, Aşağı İl Nahiyesi, Orçol Nahiyesi, Vâdivânk Nahiyesi, Değrensor Nahiyesi, Diğünlü Nahiyesi, Gercanis Nahiyesi ve Kuruçay Nahiyesidir. Süleyman I'in (ö. 974/1566) tahta çıkışının ardından Kemah; Amasya, Tokat ve Sivas'ı kapsayan ancak sonradan daha da genişleyen Rum Eyaletine dahil olurken sancak statüsünü korumuştur. Bu dönemde farklı beldelerin imparatorluğa dahil olmasıyla birlikte yeni bir idari yapılanmaya gidilmiştir. Erzurum, oluşturulan eyaletin merkezi olurken Kemah da bu eyalete dahil olan bir sancak olmuştur. Selim II (ö. 982/1574) döneminde ise Kemah yine Erzurum'a bağlıdır fakat idari birim olarak artık kazadır.[92]

[88] Osman Gümüşçü-Mustafa Sabri Kaşıkçı, "Köy", *TDVİA,* C. EK-2, Ankara 2019, s. 85-86.
[89] Yılmaz, *III. Murad Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü,* s. 28.
[90] Miroğlu, *Kemah Sancağı,* s. 25.
[91] Nejat Göyünç, "Diyarbekir Beylerbeyliğinin İlk İdari Taksimatı", *Tarih Dergisi,* S. 23, 1969, s. 34.
[92] Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten,* C. 26, S. 102, 1962, s. 294.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KADİM BİR GELENEK: TAHRİR DEFTERLERİ

Tahrir kelime anlamı olarak yazma, kitâbet manasındadır.[93] Osmanlı devlet sistemi toprakların sahipliliği ve bunların kullanımı, vergi mükelleflerinin ve miktarlarının belirlenmesi amacıyla muhtelif zamanlarda kayıtlar tutmuş ve bu bilgilerin yer aldığı defterlere de *Tahrir Defterleri* adı verilmiştir.[94] Bu tür kayıt sistemi, Akdeniz çevresinde kurulmuş pek çok devletin yanı sıra Orta Çağ Avrupası'nda da kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun (330-1453) tahrir defterlerine benzer *praktika* denilen belgeler düzenledikleri bilinmektedir.[95] Diğer yandan Osmanlı devlet örgütlenmesinin İlhanlılardan da (1256-1353) etkilendiği muhakkaktır. Bursa'da İlhanlı Devleti'nin maliyesine ait bazı eserlerin kopyalarının bulunması, Osmanlı mali sistemine dair defterlerin bu kopyalarla olan benzerliği iki devlet arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır.[96] Sıkça kullanılan Farsça terimler bizi İran-İlhanlı ve Selçuklulara götürmektedir.[97] Gazan Han'ın toprak yönetimi ile ilgili yaptığı yasalara bakıldığında, Osmanlı toprak idaresi ile arasındaki benzerlikler görülecektir. O, vergi ile ilgili adaletsizliklerin önüne geçmek için tahrir yapılmasını, defterlere kaydedilmesini ve çıkacak problemlerde bu kayıtların kullanılmasını emretmiştir. Elde edilen kıymetli evrakın, korunmasına da özel ihtimam gösterilmiştir.[98] Anadolu Selçuklu Devleti'ne baktığımızda ise I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220), Antalya ve Sinop'u aldığında tahrir yaptırarak buraları has ve iktâlara böldürdüğü görülür. Yine Eyyubilerden (1171-1462) Ahlat'ı alan Alâeddin Keykubad I (1220-1237) tahrir yaptırarak ahaliye tohum, hayvan vermiş ve birkaç yıl vergiden muâf tutmuştur.[99] Memlük sultanlarının da (1250-1517) en az 30 yılda bir kez tahrir yaptırdıkları bilinmektedir.[100] Osmanlı kayıtlarında da onların verdikleri menşurlara[101] rastlanmaktadır.[102]

Görüldüğü üzere tahrir önemli bir gelenek haline gelmişse de Osmanlı Devleti'nin tuttuğu bu defterlerin kendine has hususiyetleri vardır. Âşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten

---

[93] Şemseddin Sâmî*, Kamûs-ı Türkî*, s. 383.
[94] Mehmet Öz, "Tahrir", *TDVİA,* C. 39, İstanbul 2010, s. 425.
[95] Öz, *Canik Sancağı,* s. 4.
[96] Erhan Afyoncu, "Osmanlı Bürokrasisinden Bir Kesit: Defterhâne-i Âmire'nin Kuruluşu ve Gelişmesi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 9, edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 861.
[97] Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a,* der. Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Yayınları, Ankara 2015, s. 450-451.
[98] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal,* TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 240-243.
[99] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* s. 117.
[100] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtı,* s. 406.
[101] Menşur; hükümdar tarafından yapılan tayin, görevlendirme, muafiyet ya da ikta tevcihini bildiren belgedir.
[102] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatı,* s. 413.

sonra), Orhan Gazi'nin (1326?-1361) Karesi Beyliğini ele geçirmesinin ardından bir sayımın yapıldığını yazmıştır. İlk tahrir defterinin ne zaman düzenlendiği bilinmemekle beraber elimize ulaşan en eski tarihli defter H. 835 (M.1431-32) yılında hazırlanan Arvanid Sancağı defteridir. Tahrir kayıtları üzerine yapılan araştırmalar sayesinde Osmanlı devlet sisteminin çalışmasına dair sosyal ve ekonomik pek çok kıymetli veri elde edilmiştir. Şehir yapılanması, tarım sistemi, nüfus yapısı gibi konular bunların başında yer almaktadır.[103] Diğer yandan Anadolu'da kurulan beyliklerin toprağı nasıl değerlendirdiklerine dair pek çok bilgi de bu defterlere kaydedilmiştir.[104] Osmanlı döneminde de Beylikler devrindeki uygulamalara muhalif davranılmamış bilakis aynıyla devam ettirilmiştir.[105]

Osmanlı Devleti daha savaşın yangını devam ederken tahrir yaptırır ve böylelikle toplanacak olan verginin miktarı, toprağın kimlere timar olarak verileceği tespit edilirdi.[106] Ancak sadece yeni toprakların ele geçirilmesinin, tahrir yapılması için tek başına yeterli olması düşünülemez. Hükümet düzeninin ikame edilebilmesi, nüfus ve iktisadi kaynakların tespit edilip kaydedilmesi ardından da timar sisteminin yürürlüğe konulması için bu yol izlenmiştir.[107] Bir diğer gaye ise halkın yöneticilerin zulmünden korunmasıdır.[108]

Devlete ödenmesi gereken vergilerin alınması, merkeze ulaştırılması zamanın şartları göz önüne alındığında oldukça zordu. Asker ve memurların yaptıkları hizmet karşılığında ücretlerinin ödenmesi ya da merkezi hükümetin o bölgede sarf etmesi gereken parayı göndermesi hem zaman hem de güvenlik açısından kolay değildi. Görevlilerin vazife yaptıkları yerlerdeki vergileri, maaş karşılığında almaları sağlanmış ve buna da *tımar* denilmiştir. Bazen de yapılan görevlerin karşılığında o yörenin ahalisi vergi vermemiş, böylelikle sistemin kolaylıkla çalışması temin edilmiştir. Ancak bu işleyişin düzgün şekilde devamı için sistematik olarak kayıtların tutulması ve yenilenmesi gerekmiştir.[109]

Sadece vergilerin toplanması değil, Osmanlı ordusunda düzenin sağlanması için de bu defterler büyük önem taşımaktaydı. Timarlı sipahilerin, görevlerini yerine getirip getirmediklerini öğrenmek ve tam olarak kaç kişi olduklarını belirlemek için defterler

[103] Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S.1, 2003, s. 267.
[104] Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 6, edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 312.
[105] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* s.149.
[106] Ortaylı, *Teşkilat ve İdare Tarihi,* s. 126.
[107] İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", s. 443.
[108] Halil İnalcık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600,* çev. Halil Berktay, C. I, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 175.
[109] Afyoncu, "Tahrir Sistemi", s. 311.

tutulurdu. Sefere çıkan orduya katılan sipahilerin, yazıldığı defterler ile tahrir kayıtları mukayese edilerek gerekli kontroller yapılırdı.[110]

Tahrir yapılma süresi 30 yıl olarak belirlenmiş olsa da sultanların cülusları nedeni ile yenilendiği görülmektedir. Ama genel olarak 25-30 yıllık sürelerde yapılırken bazı bölgelerde bu sürenin azaldığı, bunun da yönetimin gerekli görmesi nedeni ile gerçekleştirildiği düşünülebilir. [111] Tahrir yapılan bölge halkının, yaşadıkları yerlerle ve işleri ile ilgili bütün bilgiler tek tek kayıt altına alınırdı. Şer'i hükümlere ve kadim kanunlara aykırı şekilde davranılmasına izin verilmezken, avârız hanelerinin sayısı belirlenir, vakıfların mevcut durumları tespit edilir ve bu bilgiler deftere tek tek işlenirdi.[112] Öte yandan daha önceden yürürlükte olan yasalar, örf ve ananeler göz önüne alınırdı. Bunlar bazen birebir aynı bazen de farklılaştırılarak kanunnâmelere eklenir[113] ve tahrîr defterlerinin en başına hüküm süren sultanın tuğrasının ardından yazılırdı.[114] Akabinde ise has, zeâmet, timar olarak belirlenen topraklar kaydedilirdi. Verginin hakkıyla toplanması için gerekli olan bilgiler de titizlikle deftere işlenirdi.[115] Tahrir kayıtlarında yer alan en önemli verilerden biri de o bölgede yaşayan halkın dinlerine dair bilgilerin yer almasıdır. Böylece Müslüman ve gayrimüslim nüfus hakkında yaklaşık bir bilgi sahibi olmak mümkündür.[116] Günümüzde bu kayıtlar hakkında yapılan pek çok çalışma sayesinde Anadolu ve Rumeli'ye dair paha biçilmez malumat elde edilmiştir.[117]

1.1. Tahrir Nasıl Yapılırdı?

Tahriri yapmak amacıyla *tahrir emini* ve ekibi, kararlaştırılan bölgede işlerine başlardı. Kadılar tahrir eminine yardımcı olmakla mükelleftiler. XVI. yüzyılda *eyalet defterdarı, sancak beyi,* ya da *kadıların* tahrir eminliği ile vazifelendirildikleri görülmektedir.[118] Bu kurul, geniş yetkilerle donatılırdı. Hem merkezi hükümetin talepleri hem tahrir yapılan yerin gereksinimleri ve buralara ait kadim kanunların güncellenerek yenilenmesi ya da işe yarayan kısımlarının korunması önem arz etmekteydi. Ahalinin itiraz etmesine mahal vermeden hakkaniyet çerçevesinde iş görmek ve bunu da merkeze sunarak

[110] Agoston, *Osmanlılar'da Strateji,* s. 29.
[111] Öz, "Tahrir", s. 426.
[112] Öz, "Tahrir", s. 426.
[113] Karatepe, "Osmanlılarda Devlet Yönetimi", s.123.
[114] L. Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", çev. Sadrettin Karatay, *Belleten,* C.11, S. 42, 1947, s.308.
[115] Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", s. 309.
[116] İslamoğlu, *Devlet ve Köylü,* s. 67.
[117] Suraiya Faroqhi, *Yeni Bir Hükümdar Aynası Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması,* çev. Gül Çağalı, Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s. 39.
[118] Öz, "Tahrir", s. 426.

onayını almak gibi pek çok konunun düzenli şekilde halledilmesi gerçekten liyakat sahibi olmayı gerektirmekteydi. Bununla birlikte timarların bölüştürülmesinde adalet esasının gözetilmediği durumlarda toplumsal huzursuzluklar, isyanlar ortaya çıkmıştır. Örnek vermek gerekirse; 1527 tarihinde Kalender Çelebi, Baba Zünnun ve Süklünoğlu'nun çıkardıkları ayaklanmaya sipahiler de katılmışlardır. Kadı Muslihiddin'in yapmış olduğu tahrirde yer alan adaletsizliklerin başkaldırıya sebep olduğu, Sadrazam İbrahim Paşa (Ö.942/1536) tarafından tespit edilmiştir. Bozok Türkmenlerinin ulularının sakallarının, kadının emri ile kesilmesi, aşağılama olarak kabul edilmiş Sivas, Maraş, Adana, Tarsus ve İçil'de ayaklanma başlamıştır.[119] Paşa, Kalender Çelebi isyanında (1528) ise dirlikleri önceki sahiplerine iade ederek durumu düzeltmeyi başarmıştır.[120]

Tahrir yapılan yerde timar, vakıf, mülk sahibi olanlar ve vergilerden muâf olduklarını söyleyen kişiler tahrir emini, kâtip ve kadıdan oluşan kurula gelerek ellerinde bulunan berat, vakıfnâme, mülknâme belgelerini ve gelir kaynaklarının yazıldığı defter suretlerini verirlerdi. Tahrir kurulu bunun ardından elde bulunan verilerle yerinde kontrole başlardı. Bu denetimle birlikte getirilen belgeler bir önceki kayıtlarla mukayese edilip, vergi mükelleflerinin saptanıp, güncellenmesi sağlanırdı.[121] İki tahrir arasında geçen zamanda ölen kişiler silinirken, buluğ çağına gelenler ise kaydedilirdi. Kişilerin dış görünümlerindeki farklılıklar, evli olup olmadıkları da defterlere işlenirdi. Sıra dışı durumlar ve değişiklikler üzerine yapılan açıklamalar ise sahife kenarlarına yazılırdı. Tapu ve tahrir defterleri, muhtemel vergi gelirleri ve vergilendirmenin nasıl yapılacağını ifade eden bir buyruktu. Yapılan kayıtlarda üç yılın ortalaması baz alınırdı. Bilgilerin işlenmesi ile vergilerin alınması arasında bir ya da iki yıllık bir süre geçerdi.[122]

Tahrir heyeti yaptıkları iş karşılığında her evden 2'şer akçe alırlardı.[123] Bu süre zarfında özellikle kadıların görev yerlerinden ayrılmamaları istenirken, kaydedilmesi gereken her şeyin titizlikle işlenmesi, görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri halinde ise azledilecekleri ve ağır cezalara çarptırılacakları belirtilmişti. Eğer işlerini düzgün yapmazlarsa uygulanacak olan müeyyide, iyi yapmaları halinde ise verilecek ödüller kurallar

[119] Ali Rıza Gökbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* C.14, S. 1, 2007, s. 10.
[120] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. 2, s. 347-348.
[121] Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C.2, S.10, 1939, s. 214-225.
[122] Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler,* çev: Sema Bulutsuz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s.23.
[123] Öz, "Tahrir", s. 426.

çerçevesinde belirlenmişti.[124] Ayrıca tahrir eminlerinin o bölgede daha evvelden geçerli olan alışılmış ananelere, vergi miktarlarına ve hangi aralıklarla alındıklarına dikkat etmeleri de istenirdi. Emin, bu çerçevede bir kanunnâme ortaya çıkarırdı. Halkın ve askerî sınıfın kendi aralarında ve devletle olan ilişkilerinin nasıl bir seyir izleyeceği böylelikle belirlenirdi.[125]

İstanbul'a gönderilen defterler padişaha sunulurdu. Gerekli tetkikler yapıldıktan sonra sultan, mührünü basar ve onaylanan bu kıymetli evrak, defterhanede saklanırdı. Bir diğer kopyası da eyalete teslim edilirdi. Komisyon bu kayıtları baz alarak gelirlerin dağıtımını gerçekleştirirdi. En son iş olarak toplanan belgelerin bir araya getirilmesiyle tahrir defteri ortaya çıkardı.[126] Bu kayıtlar Osmanlı Devlet yönetiminin temel taşı niteliğindeydi. Ne denli ehemmiyetli oldukları özel şekilde korunmalarından da anlaşılmaktadır.[127] İçeriklerine göre *mufassal, icmâl/mücmel, evkâf defterleri* olarak adlandırılırlardı.

1.2. Muffassal, İcmâl/Mücmel, Evkâf Defterleri

Osmanlı mali sisteminde, verginin hangi kaynaklardan ne kadar alınacağını tespit etmek amacıyla verilerin detaylı şekilde kaydedildiği defterlere *mufassal tahrir defterleri* denilmektedir. Bu defterlerin XVI. yüzyıldaki düzeni şöyleydi: Başta mukaddime ya da hangi sancak hakkında düzenlenmişse o bölgenin kanunnâmesi olurdu. Kaza merkezinde yer alan şehir ya da kasaba, bunların mahalleleri, buralarda ikamet eden yetişkin erkekler ve onların da babaları, medeni durumları, uğraştıkları meslekleri tek tek kaydedilirdi. Bu şehir ya da kasabaya ait olan gelirler ve bu gelirlerin kaynakları da defterlere işlenirdi. Ardından kazaya bağlı olan nahiye ve köylere dair bilgiler aktarılırdı. Köyün; adı, has, zeâmet, timar, vakıf ya da mülk olduğu hakkında bilgi verilirdi. Vergi mükelleflerinin yazılmasının ardından çiftlik, hassa çiftlik, zemin, mevkûf zemin gibi toprak parçaları kaydedilirdi. En sonunda ise o köye ait vâridâtın tümü ve alınan vergiler yazılırdı. Diğer yandan çevrede yer alan mezraa ve yaylaklar da gelirleriyle birlikte defterde yerini alırdı. Bunun dışında yine bu yüzyılın sonlarında düzenlenen defterlere fihrist de eklenmiştir. Gelirler askerî adı verilen gruba ve savaşta kahramanca çarpışan sipahilere bölüştürülürdü.[128] Anlaşılacağı üzere,

[124] Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrîrleri II" s. 220-221.
[125] İnalcık, Quataert, *Ekonomik ve Sosyal Tarih,* s.179.
[126] Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler,* C. 9, Yeni Türkiye Tayınları, Ankara 2002, s. 1669.
[127] Öz, "Tahrîr", s. 429.
[128] İnalcık, Quataert, *Ekonomik ve sosyal Tarih,* s. 175.

mufassal defterler o havalideki insan ve maddi kaynaklara dair bütün bilgileri içinde barındırırdı.[129]

Defter-i icmâl ya da *defter-i mücmel* adı verilen evrak; sadece yönetim teşekkülü, karyelerin adları ve bir sene içinde elde edilen gelirin kaydedildiği özet halinde olan defterlerdi. Herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında burada yer alan kayıtlar kullanılırdı.[130]

Bu iki defter türü dışında bir de tahrir yapılan bölgelerde yer alan vakıflara dair bilgilerin yer aldığı *evkâf defterleri* bulunmaktaydı. Bazen mufassal defterlerinde dahi yer almayan bilgiler bu evrakta mevcut olurdu. Diğer yandan vakıflara ait gelirler ve bunların nerelerde kullanıldıklarına dair veriler işlenirdi.[131] Mufassal ve icmâl defterler, daha önceki tahrîr defterlerinde uygulanan yöntemlere sadık kalınarak düzenlenmişlerdir.[132]

Tahrir kayıtlar, II. Mehmed (1451-1481) döneminde *tevkî hattı* ile yazılırken II. Bayezid zamanında *siyâkat yazısı* kullanılmaya başlanmıştır. Rakamlar ise bazen Arap, bazen de divan rakamlarıdır.[133] Devlet için son derece önem arz eden bu evraklar incelendiğinde, imparatorluğun gücünün zirvede olduğu dönemlerdeki düzenin mükemmelliği görülecektir. Özellikle Süleyman I (1520-1566) ve Selim II (1566-1574) dönemlerinde hazırlananların; kâğıt kalitesi, yazı düzeni, tanzimi ve barındırdığı fihristle fevkalade belgeler olduğu ortaya çıkmaktadır.[134] Ancak yapılan son çalışmalar, XVII. yüzyılın başlarından itibaren klasik dönemdeki eyalet yönetim tarzının kullanılmadığını ortaya koymaktadır.[135] Murad III (1574-1595) döneminden sonra genel bir tahrir yapılmamıştır.[136] XVI. yüzyıl sonlarında, doğu ve batı cephesinde yapılan savaşlar ve ortaya çıkan Celâlî isyanları, nedeni ile tımar sistemi önemini kaybederken tahrir yöntemi de buna bağlı olarak bırakılmıştır. Avârız vergisinin, olağan bir vergi olarak benimsenmesi nedeni ile *avârız tahrirleri* tercih edilmiştir.[137] Ancak Girit Ada'sı örneğinde olduğu gibi yeni fethedilen yerlerde tahrir yapıldığı bilinmektedir. Adanın tamamen alındığı 1669 yılından

[129] Öz, "Tahrîr", s. 448.
[130] Miroğlu, *Kemah Sancağı*, s.17.
[131] Öz, "Tahrîr", s. 429.
[132] Nuri Adıyeke, Ayşe Nükhet Adıyeke, "Girit'in "Hak ve Adl ile Cedîden Tahrîri": 1705 Yılında Girit'te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler" *Belleten*, C. 84, S. 299, s. 206.
[133] Öz, "Tahrîr", s. 429.
[134] Ömer Lütfi Barkan, "Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri I" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, s. 25.
[135] Agoston, *Osmanlılar'da Strateji*, s.206.
[136] Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", s. 312.
[137] Öz, "Tahrir", s. 429.

sonra 1670 yılında hazırlanan defterde, artık kadim geleneğin yerine yeni vergi sistemi olan *iltizama*[138] uygun bir usul tercih edilmiştir.[139]

1.3. Osmanlı Mali Sisteminde Vergiler

Yazının bulunması ve böylece insana dair pek çok konunun kayıt altına alınması ile birlikte, günümüz modern dünyasından farklı olsa da vergi tahsili yapıldığı bilinmektedir.[140] Bir çift öküz yardımıyla çekilen saban ile yapılan kuru tarım Mezopotamya'dan yayılmıştır.[141]Akdeniz çevresinde kurulan kadim uygarlıklar da bu tarım usulünü devam ettirerek, vergilendirmeyi de *çift hane sistemi* ile yapmışlardır.[142] Öte yandan eski İran'ın devlet teşkilatı ve yönetimi ile ilgili bilgi birikiminin bölgede kurulan tüm devletleri etkilediği gerçeğini burada zikretmek gerekir.[143] İslam dinin gelmesinin ardından Hz. Peygamberin (ö. 11/632) uygulamalarına baktığımızda; O'nun bazı kişilere mülk olarak toprak bağışlarında bulunmuş olduğu, ancak vergi istemeyerek sadece *zekât*[144] ile mesul tuttuğu görülür. Zekât, Kur'an ayetlerinde namazla birlikte zikredilmiş ve dinin beş şartından biri olarak kabul edilmiştir.[145]Sonraları ise ulemanın toprak hukuku konusundaki görüşleri üç şekilde olmuştur: 1. Toprağın ilk sahipleri belli miktarda vergi verir ve orada kalabilir. 2. Toprak beytü'l-mâl kabul edilip kiralanır. 3. Konu edilen arazi *iktâ*[146]olarak kişilere verilir. İktâ olarak verilen toprağa kişinin hayatı boyunca sahip olması kabul edilirken, bu hakkın mirasçılara kaldığı da olmuştur. Halil İnalcık, vergi sistemi konusunda, Roma İmparatorluğu devlet geleneğinin yanı sıra Orta Asya halklarının da tesiri olduğunu ifade eder.[147] Devletin görevlendirdiği büyük mevki sahibi askerlere kazandıkları muvaffakiyetler neticesinde

---

[138] İltizam: Özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı, belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması. Mehmet Genç, "İltizam", *TDVİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 154-158.

[139] Nuri Adıyeke, Ayşe Nükhet Adıyeke, "Girit'te Yapılan Tahrirler", s. 207-208.

[140] Salih Tuğ, "İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,* C.0, S. 7, 1961, s. 179.

[141] Halil İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi, Tebliğler,* İstanbul-1989, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 2.

[142] İnalcık, "Köy Köylü İmparatorluk", s. 8.

[143] W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* çev. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 44.

[144] Zekât: Kur'an'da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine *zekât* denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Erkal, "Zekât", *TDVİA,* C. 44, İstanbul 2013, s. 197-207.

[145] Salih Tuğ, "İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı", s. 185.

[146] İktâ: Devlet başkanı veya onun adına yetki kullanan merci tarafından özellikle arazi gibi taşınmaz mallarla, maden ocağı ve benzeri kaynakların mülkiyet, işletme yahut faydalanma hak ve imtiyazlarının ya da bir bölge vergi gelirlerinin uygun gördüğü kimselere tahsisini ifade eden terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Demirci, "İktâ", *TDVİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 43-47.

[147] Halil İnalcık, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi,* C. 1, S.1, 1959, s. 30-36.

toprak verilmiştir. Selçuklular buna İktâ derken, İlhanlılar bu sistemi *suyurgal* olarak adlandırmışlardır.[148]

M. Macit Kenanoğlu günümüzdeki anlamı ile vergiyi; devletin kamu giderlerini karşılamak üzere kişilerden cebren ve karşılıksız olarak topladığı ekonomik değer olarak tanımlar.[149] Bu tanımın tarihi uygulamalarla ne denli örtüştüğü aşikardır. Osmanlı Devleti mali sisteminde de en büyük gelir kaynağı şüphesiz vergiler olmuştur. Bunların belirlenmesinde İslam dini temel alınmıştır. Bu nedenle önceki İslam devletleri ile benzerlikler kaçınılmaz olmuştur. Mamafih günün ihtiyaçlarına göre vergi adlarında, oranlarında ve türlerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır.[150] Vergi konusu çok kapsamlı bir mevzu olduğu için çalışmada sadece genel başlıklar verilmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda vergileri genel olarak şu üç kategoride incelemek mümkündür:

1.3.1. Şer'î vergiler (Tekâlif-i Şer'îyye)

Öşür: İslam hukukunda toprak mahsullerinden alınan zekâta denilir.[151] Toprağın sulak olması ya da sulama yapılması durumuna bağlı olarak 1/10 ya da 5/10 oranında yalnızca Müslümanlardan alınan bir vergi türüdür.[152] Ancak Osmanlı Devleti bunu değiştirerek tarım arazilerinin mülkiyetini üzerine almış ve bu topraklara *mîrî* denilmiştir. Anadolu fethedildiği için tüm arazi mîrî olarak kabul edilmiştir. Yani Osmanlı devlet düzeni, Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler döneminde tatbik edilen mîrî toprak rejimini benimsemiş ve Rumeli'de de aynı sistemi uygulamaya koymuştur.[153]

Müslim ya da gayrimüslim olsun reâyâ bu toprakların kiracısı olarak görülmüştür. Devlet köylü ile arasındaki anlaşmanın hükümlerini belirlemiş, çiftçiye ekip biçmek ve vergisini vermek görevi verilmiştir.[154] Mîrî arazi mülk olmayıp boz bırakılmadığı, vergilerin düzenli şekilde ödendiği müddetçe kimse reayanın elinden toprağı alma hakkına sahip değildir. Bu toprak alınıp satılamaz, vakfedilemez ve bir başkasına bağışlanamazdı.[155] Bağ

[148] Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş,* C.1, Enderun Yayınları, İstanbul 1981, s. 287.
[149] M Macit Kenanoğlu, "Vergi", *TDVİA,* C. 43, İstanbul 2013, s. 52-58.
[150] Saydam, *Osmanlı Medeniyeti,* İstanbul 2015, s. 368.
[151] Mehmet Erkal, "Öşür", *TDVİA,* C.34, İstanbul 2007, s. 97.
[152] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve iktisâdî Yapısı,* TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 301.
[153] Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku ve Hususi Mülkiyet Şekilleri", *Belleten,* C. 12, S. 47, 1948, s. 553.
[154] Akdağ, *İktisadî ve İçtimaî Tarih*, s. 362.
[155] Halil İnalcık, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devletindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi,* C. 1, S.1, 1959, s.39.

ve bahçeler dışında kalan araziler bu kategoride sayılmıştır. Böylelikle *mîrî arazi rejimi* adı verilen sistem ortaya çıkmıştır.[156]

Burada temel unsur *çift hane sistemi*dir. Bir çiftçi ailesi, bir çift öküz ve bunların ekip biçecekleri toprak parçası (60-150 dönümlük bir arazi) bu düzenin temel öğesidirler. *Hane,* Osmanlı maliyesine vergi veren ve besleyen ana yapıdır. *Çift resmi* adı verilen bu vergi türü tahrir kayıtlarında yer alan kanunnâmelerde en başta zikredilir. Hane olarak bahsedilen birim, köylü ailesini ifade eder ve alınan çift resmi vergisi de yalnızca aile reisini değil tüm aileyi kapsar.[157] Osmanlı maliyesi diğer İslam devletlerinden farklı olarak müslim-gayri müslim reayanın tümünden bu vergiyi tahsil etmiştir. [158]

Haraç: Müslümanların fethettiği ülkelerin, yerli halkının topraklarında yaşamaya devam etmesi ve tarımla uğraşmaları durumunda alınan vergi türüdür.[159] Osmanlı Devleti mali sistemine göre, gayri müslimlere ait topraktan ve bu toprağın mahsulünden alınan vergiyi ifade etmektedir. Para olarak tahsil edilenine *harac-muvazzaf,* ürün olarak alınanına ise *harac-ı mukaseme* adı verilirdi.[160] Harâcî arazide mülkiyet hakkı olduğu için alım- satım yapılabilir ve miras bırakılabilirdi. Bu nedenle arazi sahibi kadın, çocuk, erkek kim olursa haraç vergisi ile mükellefti.[161] Bazı gayri müslimler bu vergiden muaf sayılmışlardır. *Metropolitler[162], voynuklar[163], martoloslar[164], kale tamiri hizmeti görenler, derbendçiler[165], maden ve taş ocaklarında çalışanlar ve oğulları, Eramişeva, Vidin[166] ve Semendire[167] gibi yerlerde kale ve sınır karakollarında koruculuk yapan Eflaklılar* bunlardandır.*[168]*

Çift Resmi: Fethedilen toprak Müslüman çiftçilerin eline geçerse haracın yerini bu vergi alıyordu.[169] Halil İnalcık, çifti; *bir çift öküz, çiftlik ve çiftlik sahib*i *köylü* olarak tanımlar.*[170]* Çiftliklerin küçük parçalara bölünmemesine azami dikkat gösterilmiş ve bu amaçla yasalar oluşturulmuştur. Nim çiftlikten (yarım çiftlik) aşağı toprağı olanlar ve

[156] İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s.3-4.
[157] İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s.6-7.
[158] Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı,* s. 301.
[159] Tuğ, "İslam Vergi Hukukunun ortaya Çıkışı", s. 189.
[160] Akdağ, *İktisadî ve İçtimaî Tarih,* s. 362.
[161] "Haraç", *TDVİA,* C. 16, İstanbul 1997, s. 88-89.
[162] Metropolit; Hıristiyanlıkta bir bölgenin tüm kiliselerinden sorumlu piskopos veya başpiskopos.
[163] Voynuk; Osmanlı döneminde Rumeli'de Hıristiyanlardan oluşturulan askeri teşkilat.
[164] Martolos; Osmanlı askeri teşkilatında çeşitli hizmetler gören özel bir sınıf.
[165] Derbendçiler; yollarda ve geçitlerde güvenliği sağlayan görevliler.
[166] Vidin; Bulgaristan'ın kuzeybatı ucunda, Tuna nehri kıyısında yer alan şehir.
[167] Semendire; Belgrad'ın doğusunda, Tuna nehri kıyısında bulunan bir şehir.
[168] *TDVİA,* "Haraç", s. 90.
[169] Akdağ, *İktisadî İçtimaî Tarih*, s. 362.
[170] Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten,* C. 33, S. 92, Ankara 1959, s.582.

topraksızlar, *ekinlü*[171] veya *çiftlü bennak*,[172] *caba*,[173] *bennak*[174], *kara*[175] veya *mücerred*[176] adı ile farklı vergilere tabidirler.[177] Burada dikkat çeken konu, arazisi olmayan köylünün de vergi vermesidir. Böylelikle bu yükümlülüğün sadece toprak vergisi değil kişiye özel olduğu ortaya çıkmaktadır.[178] Gayri müslim çiftçiler ise *ispenç* adı verilen vergiyi ödemekle mükelleftiler.[179] Diğer yandan arazisi olmayan ya da daha fazla toprakta ekim yapmak isteyen çiftçi, o bölgenin sipahisi üzerine kaydedilmemiş ancak toprakları işleyen kişilerden de *resm-i zemin* adı verilen vergi tahsil edilmiştir. *Dönüm resmi* ise çiftçinin işlediği toprağı ölçen sipahinin fazla çıkması halinde talep ettiği vergidir.[180] Bunların dışında bir de kışı geçirmek amacı ile tımarlı sipahinin arazisine gelenlerden de *tütün resmi* alınırdı.[181]

Cizye; gayrimüslim hane reisinden alınan baş vergisidir. İslam devletinin koruması altında yaşamaları ve birtakım vazifelerden berî olmalarına karşılık alınan vergidir.[182] Din adamları, engelliler, kadınlar ve çocuklar muaf kabul edilmişlerdir. [183] Şer'i bir vergi olan cizye kadıların denetiminde toplanır ve askeri gayeler için sarf edilirdi. Halil İnalcık; *voynuk, martolos, eflak,* gibi özel askeri görevlilerin bu vergiden muaf olabildiklerini belirtmiştir. Devletin zorunlu tuttuğu mükellefler ise, yapılan tahrirle *defter-i cizye-i gebrân* adı verilen defterlere kaydedilmişlerdir.[184]

Resm-i Ağnâm: Hayvancılık yapan herkesten, dini bir ayrım olmaksızın alınan vergidir. İki baş koyun ve keçiden birer akçe olarak alınırdı.[185] Mamafih bu miktar her sancakta değişebiliyordu. Vidin'de 3 koyundan 1 akçe alınırken, Limni Adası'nda her koyun için 1 akçe ödenmekteydi.[186]

---

[171] Ekinlü: Ekinlü olarak adlandırılan vergi mükelleflerinin elinde yarım çiftlik ya da daha az toprak bulunurdu. Bir çiftlik 60 dönüm olarak belirlendiğine göre, nim (yarım) çiftlik 30 dönüme tekabül etmekteydi.
[172] Çiftlü bennak; Çift sahibi reayanın evli oğludur.
[173] Caba; Toprak sahibi olmayan fakir köylü.; Caba Bennak: Evli toprağı olmayan köylü. Bazen de çiftlik sahiplerinin yanında işçi olarak çalışırlardı.
[174] Bennak; Osmanlılarda evli aile reisinden alınan şahıs vergisi.
[175] Kara; Aşağı sınıf halk için kullanılır.
[176] Mücerred; Evli olmayan, bekar.
[177] İnalcık, "Osmanlılar 'da Raiyyet Rüsûmu", s, 586.
[178] İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", s. 590.
[179] Feridun Emecen, "Çift Resmi", *TDVİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 310.
[180] İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", s. 593.
[181] Kütükoğlu, *Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapı,* s. 308.
[182] Tuğ, "İslam Vergi Hukukunun ortaya Çıkışı", s. 189.
[183] Ortaylı, *Teşkilat ve İdare Tarihi,* s. 135.
[184] Halil İnalcık, "Cizye", *TDVİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 45-46.
[185] Kütükoğlu, *Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapı,* s. *309.*
[186] Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *TDVİA,* C. 1, İstanbul 1988, s. 478.

Ağıl Resmi: Koyun, keçi, domuz gibi hayvanların barındıkları etrafı çevrili, üstü kapalı bazen de açık olan ağıllardan alınan vergidir. Sancak kanunnâmelerinde ne miktarda alınacağı belirtilmiştir.[187]

1.3.2. Örfî Vergiler (Tekâlif-i Örfiyye)

II. Mehmed (1451-1481) döneminin ünlü tarihçisi Tursun Bey (ö. 896/1491'den sonra) örfî hukuku şöyle tanımlar: "*Cengiz Han'ın yaptığı gibi bu dünyada düzen kurmayı başarmak amacıyla sadece akla dayanırsa (tedbîr-i'akl) buna sultânî siyaset veya padişah yasağı denir."*[188] Tatbikinde ise Kur'an ve Sünnete ters düşülmemesi konusu önem arz ederken, uygulama bölgelere göre farklılık göstermiştir. Devlet ve halk arasındaki mali ilişkilerin zamanın gereklerine uygun şekillendirilmesinde örfi hukukun önemi açıktır. Daha ziyade şehirlileri ve ticaret ile uğraşanları kapsamıştır. Ancak köylü halkta tam anlamıyla örfi hukukun yükümlülüklerinden muaf olamamışlardır.[189] Örfi vergilerin çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

İmdâdiyye-i seferiyye: Bitmek bilmeyen savaşlar nedeni ile devletin yaşadığı maddi sıkıntıları azaltmak amacıyla toplanan vergidir. Ancak imamlar, hatipler, seyyidler, gayri müslim din adamları ve yoksullar bu vergiden muaf sayılmışlardır.

İmdâdiyye-i hazariyye: Olası bir savaş durumu için toplanan vergidir.

İâne-i cihâdiyye: Savaş nedeni ile devletin yaşadığı maddi sıkıntıların giderilmesi, halkın da bu harcamalara katılımının sağlanması amacı ile toplanan vergi türüdür. Her bölgenin maddi gücü dikkate alınarak toplanmasına özen gösterilmiştir. [190]

Avârız Vergisi: Olağanüstü durumlarda özellikle de harp zamanlarında toplanan bir vergidir. Avârız-ı divâniyye de denilen bu vergi devletin harcamalarının genel nüfusa bölüştürülmesi amacıyla toplanırdı.[191] Ancak her hane değil, 3-5-10-15 hane bir araya gelerek bu vergiyi öderdi. Kadılara verilen emirlerle, avârız hanelerinden hesapları yapılan miktarda vergi tahsil edilirdi.[192] Önceleri düzenli olarak toplanmazken, bitip tükenmek

[187] Feridun Emecen, "Ağıl Resmi", *TDVİA,* C.1, İstanbul 1988, s. 467.
[188] Halil İnalcık, "Türk Tarihinde Türe (Törü) ve Yasa Geleneği" *Doğu Batı Makaleler I,* DoğuBatı Yayınları, Ankara 2018, s. 78-79.
[189] Akdağ, *İktisadî ve İçtimaî Tarih,* s. 364.
[190] Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfî Hukuk" *Marmara Üniversitesi", İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 4, İstanbul 1986, s. 292-294.
[191] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", s. 294.
[192] Ömer Lütfi Barkan, "Avârız", *İslam Ansiklopedisi,* C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 15.

bilmeyen savaşlar nedeni ile sıradan bir vergi haline dönüşmüştür.[193] İlhanlılar, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu Beylikleri dönemlerinde de toplandığı belgelerle sabittir. İbn Bîbî, (ö. 684/1285'den sonra) ne kadar alınacağı ve ne zaman alınacağı belli olmayan avârız vergisinden bahseder.[194] Her çeşit hizmet, eşya ve para olarak tahsil edilmiştir.[195] Ancak askerî olarak isimlendirilen gruplar ve ilim ehli bu vergiden muaf kabul edilmişlerdir. Anadolu Beyliklerinde de benimsenen avârız vergisinden muafiyet uygulaması, Osmanlı yönetimi tarafından da devam ettirilmiştir. Örneğin; 1495 yılına ait Kayseri livasına ait tahrir defterinde Pervane Mescidi Mahallesi'nde yaşayan bir kişinin adının yanına şöyle bir not düşülmüştür: "*Mezkûrun İbrahim Bey'den (Karamanoğlu) ve ecdadından mu'âfnâmeleri vardır. Bağdan ve yerden ve dükkândan kimesne resim taleb itmeye, defter-i köhnede mesturdur."*[196]

Derbendçiler, tuzcular, çeltikçiler, ortakçılar, katrancılar, doğancılar vb. ifâ ettikleri zorlu işleri dolayısıyla avârız vergisini ödememişlerdir.[197] Bu listeye bazı vakıflar da dahil olmuşlardır.[198] Tahrir kayıtlarında avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye olarak geçen bu verginin pek çok çeşidi vardır. Avârız vergisi, asla kişilere tahsis edilmemiştir. Kanunnâmelerin dışındadır, iltizama verilmemiştir. Belirli bir oranı yoktur. İhtiyaca göre belirlenmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla vergi miktarlarını arttırma yolunu tercih etmemiştir. Zaten var olan yükümlülüğü kaldırmakta zorlanan halkın durumu göz önüne alınarak, bu tarz bir uygulamanın sonuçlarının devlet yararına olmayacağı yetkililerce de kavranmıştır.[199]

Resm-i nüzul: Olağanüstü durumlarda, kadıların denetiminde toplanan un ve arpa belirlenen yerlerde biriktirilerek ardından orduya gönderilirdi.[200]

Resm-i sürsat: Devletçe belirlenen fiyat karşılığında ekmek, bal, yağ vb. yiyecek maddelerinin ordu pazarına götürülüp satılmasıdır.[201] Ordunun güzergahı üzerinde olan

[193] Halil Sahillioğlu, "Avârız", *TDVİA,* C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.
[194] Osman Turan, Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", s. 560.
[195] Barkan, "Avârız", s. 13-14.
[196] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* s. 156.
[197] Barkan, "Avârız", s. 15.
[198] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", s. 295.
[199] Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten,* C. 13, S. 51, 1949, s. 545-552.
[200] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler", s.296.
[201] Ortaylı, *Teşkilât ve İdare Tarihi,* s. 141.

yerler bahsi geçen malzemeyi getirmekle mükellef olurken, uzak olan bölgelerden de para olarak tahsil edilirdi.[202]

Kürekçi bedeli: Bu vergi avârızın bir çeşididir. Gemilerde kürekçi olarak çalışabilecek kişiler genellikle esir ya da mahkumlar arasından seçilirdi. Ancak bazen de ücretle bu işi yapacak kişiler bulunurdu. Donanmanın ihtiyacı olan kürekçilerin ihtiyaçlarının giderilmesi zorunlu bir görevdi. Harcamalar avârız hanelerine bölüştürülürdü.[203]

Kömür ve kereste bedeli: Kömür, kereste, güherçile, kendir vb. emtianın baruthane, tophane, tersane gibi kritik öneme sahip yerlere temin edilmesi ve taşınması ile ilgilidir.[204]

Beldârân: Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü geniş topraklardaki pek çok geçit ve dar boğazın güvenliğinin sağlanmasında faydalanılan görevlilerdi. Yöre halkından maaş alırlardı.[205]

Harçlar: Devlet dairesinde işi (veraset, fetva, nikah vb.) olanlardan alınırdı.[206]

Resm-i Derbend: Derbend geçilmesi zor ve tehlikeli bölgelerde güvenlik amacı ile inşa edilmiş karakollardır. Stratejik öneme sahip yolların, geçitlerin asayişini derbendçiler sağlardı. İşte bu hizmetlerden faydalananlar resm-i derbend vergisini ödemekle mükelleftiler.[207]

Bâd-ı hevâ vergileri: Hem örfî hem de şer'i bir vergi türüdür. Tahrir defterlerinde *tayyârât* olarakta geçer. Ne zaman alınacağı bilinmeyen birtakım vergiler için de bu terim kullanılmıştır. Mufassal tahrir kayıtlarında yerleşim birimlerine ait varidat yazıldıktan sonra en alta bâd-ı hevâ adı verilen gelir kalemi kaydedilmiştir.[208] Bu verginin çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

Resm-i arûs: Evlilik yapan kız ya da dul kadınların, eşlerinden alınan vergidir.

Cürm ü cinâyet: Suç işleyenlerden alınan bir vergidir. Suçlu, ceza almasının dışında maddi gücüne göre para ödemeye de mecbur bırakılırdı. [209]

---

[202] Gökbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", s. 6.
[203] Kütükoğlu, *Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapı,* s. 312.
[204] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", s. 299.
[205] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", s. 300-301.
[206] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", s. 302.
[207] Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler", s. 306-307.
[208] Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1998, s. 416-417.
[209] Gökbunar, "Celali İsyanları", s. 6.

Tapu vergisi: Mirî toprakların köylüye verildiğini kanıtlayan belge için ödenirdi.

Resm-i deştbani: Hayvanların, ekili yerlere verdikleri ziyan sebebiyle sahibinden tahsil edilen vergidir.

Yaylak-Kışlak-Otlak vergisi: Mirî arazide otlatılan hayvanlardan alınan vergidir. Bu ödeme ile mesul tutulanlar, sipahilerin arazisine dışarıdan gelenlerdir.

Resm-i âsiyâb: Sipahinin üzerine kayıtlı olan bölgede yer alan değirmen, kireç fırını, ipek dolabı vb. işletmelerden tahsil edilen vergidir.[210]

1.4. Osmanlı Cemiyeti'nin Temel Unsurları ve Vergi Muâfiyeti

Orta Asya'da kurulmuş Türk Devletlerinde, tüm insanlığın yönetiminin kendilerine ait olduğuna dair mefkure kabul görmüş ve bu inanç Türk dilinin en eski metinlerinin yazılı olduğu Orhon Yazıtlarına'da[211] yansımıştır.[212] "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar" ilkesi kurulan bütün Türk devletlerinde benimsenmiştir.[213] Türk dili ve edebiyatının en önemli kaynaklarından olan Kutadgu Bilig'de[214] Yûsuf Has Hâcib (V/XI yüzyıl)[215] İslam'ın cihat anlayışı ile örtüşen bu mefkure devletin sürekli bir savaş halinde olmasını gerektirmiştir. Selçuklu sultanı Alparslan (1064-1072) tarafından Bizans'a karşı kazanılan 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu toprakları Türk fetihlerine açılmış, Anadolu Selçuklu Devleti ve ardından ortaya çıkan beylikler döneminde sadece bu bölge değil Rumeli'de de pek çok fetih gerçekleştirilmiştir. Halk bizzat bu işin içinde yer almış ve başarıların da sahibi olmuştur. Devlet çarkının en önemli unsuru olan orduda görev almak büyük önem taşımıştır. Bu ahval Türk toplumunun siyasi, iktisadi ve içtimai hayatını derinden etkilemiş ve şekillendirmiştir.[216] Kadim Türk hanlıklarında, hakana sadakatle hizmet eden ve bu nedenle ödüllendirilen asker, ilim ehli, memur ve tacirlere *tarhanlık* adı verilen imtiyaz tanınmıştır. Böylece bu kişiler ayrıcalıklı şekilde toprak sahibi olurken vergi yükümlülüklerinden de azledilmişlerdir.[217] Bu ayrıcalıklar fermana yazılarak nelerden muâf kabul edildikleri, ne gibi imtiyazlardan yararlanabilecekleri belirlenmiştir. Bursa kadı sicillerinde yer alan bir

---

[210] Saydam, *Osmanlı Medeniyeti,* s. 378.
[211] Orhon Yazıtları: Orta Moğolistan'da Koça-Çaydam Gölü civarında Orhon ırmağının eski yatağı yakınında bulunduğu için bu adla anılan, Türk dilinin en eski metinlerinin yazılı olduğu taşlar.
[212] Şaban Öz, "Kutadgu Bilig'de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* C. 11, S. 1, 2011, s. 22.
[213] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 267.
[214] Kutadgu Bilig: Yûsuf Has Hâcib tarafından XI. Yüzyılda yazılmış, Türk dilinin edebiyatının ve kültür tarihinin en önemli kaynaklarındandır.
[215] Yûsuf Has Hâcib, Türk edebiyatının en önemli eserlerinden Kutadgu Bilig'in müellifi.
[216] Akdağ, *İktisadî ve İçtimaî Tarih,* s. 439-440.
[217] Ali Ahmetbeyoğlu, "Tarhan", *TDVİA,* C. 40, İstanbul 2011, s. 20.

evrakta, 1524 tarihinde Yahudi bir tüccara verilen berat bahsettiğimiz durumun en somut kanıttır.[218] İşte Osmanlı kanunnâmelerinin muâf *ve müsellem* terimi ile ifade ettiği durum tarhanlık ile de örtüşmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ömürlü olmasındaki temel etkenlerden birisi de örgütlenme konusundaki başarısı ve yasaların dikkatle icra edilmesidir. Devletin en önemli gelir kalemi olan vergilerin toplanması konusuna gösterilen ehemmiyet kadar, vergilerden muâfiyet bahsi de idareciler ve halk arasındaki farkı netleştirmektedir.[219]

Vergi alınması gereken kişi veya toplulukların yasaların belirlediği çerçevede vergi haricinde bırakılmasını vergi muafiyeti olarak tanımlayabiliriz.[220] Buradan hareketle, Osmanlı cemiyetini iki kısma ayırabiliriz: Bunlar, sultanın vekili olan asker ve ulema, diğeri ise re'âyâ[221] denilen halktır. Birinci gruba *askerî* adı verilmiş ve kendi içinde iki kısma ayrılmıştır: *Ehl-i şer'* ve *ehl-i örf*. Bu görevliler, vergilerden muaf olmasının yanı sıra birtakım haklara da sahiptiler. Halil Sahillioğlu, askerî grupta yer alanları şöyle sıralamaktadır: Yeniçeriler[222], sipahiler[223] ve bunların aileleri, köleleri, topçular, tüfenkçiler, azebler[224], garibler[225], yörükler[226], tatarlar[227], kamuda çalışan memur, kâtip,[228] kadı,[229] mültezim,[230] emin[231] ve muhassıllar,[232] müderris[233] ve mülazımlar,[234] cüzhan,[235] nâzır,[236] ve

[218] Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar, I", *Belleten,* C. 14, S. 53, 1950, s. 92.
[219] Sadık Müfit Bilge, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", *Düşünen Siyaset,* S. 28, s. 385.
[220] Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi,* Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s. 154.
[221] Reâyâ; İslam dünyasında yönetici konumdaki askerî tabaka ile ulemânın dışındaki vergi mükellefi halkı ifade eder.
[222] Yeniçeriler; Osmanlı askeri teşkilatında özel konumlu, maaşlı, daimî yaya ordusu.
[223] Sipahiler; Osmanlı askeri teşkilatında, kapıkulu ocaklarının süvari kısmını teşkil eden, bu ocağın dışında timar tasarruf eden askeri zümre.
[224] Azebler; Osmanlı askeri teşkilatında kara ve deniz hafif piyadeleri için kullanılan tabirdir.
[225] Garibler; Osmanlı ordusunda Kapıkulu süvarilerinden bir bölüğün adı.
[226] Yörükler; Anadolu ve Rumeli'de yaşayan büyük Türkmen topluluklarının ortak adı.
[227] Tatarlar; Ordunun geçeceği güzergahı açmak ve yine ordunun yüklerinin taşınması görevini üstlenirlerdi.
[228] Kâtip; devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesi ile görevli memur.
[229] Kadı; İslâm hukukuyla yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü davayı halletmek üzere devlet tarafından tayin edilen memur. Ancak Osmanlı'da kadının görev alanı oldukça genişti. Daha fazla bilgi için bkz. İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı.*
[230] Mültezim; devlet gelirlerinden birinin toplanması işini götürü olarak üzerine alan kimsedir.
[231] Emin; bir işin başı ve sorumlusu olma, memuriyette olan kişinin makamı.
[232] Muhassıl; Osmanlı maliye teşkilatına bağlı vergi tahsildarı.
[233] Müderris; ders vermeye izinli ve salâhiyetli olan kimse.
[234] Mülazım; askerlikte yüzbaşıdan aşağı rütbelerin derecesi, unvanı.
[235] Cüzhan; Kur'ân-ı Kerim cüzlerini okuyan kişi.
[236] Nâzır; bir idarenin veya dairenin işlerine bakan en büyük memur.

mütevelliler,[237] imam,[238] müezzin[239] ve hatipler,[240] seyyid[241] ve şerifler,[242] köprücü, tuzcu, madenci, atmacacı, şahinci, doğancı, derbendci, sarraf[243], gibi işlerle iştigal edenler askerî sınıfa dahil idiler.[244] Öte yandan emekli olan sipahileri de bu gruba katmak gerektir.[245] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı* adlı eserinde yayalar,[246] müsellemler,[247] lağımcılar,[248] beldarlar,[249] martoloslar,[250] pandorlar,[251] su-yolcular, menzilciler, kayıkçılar,[252] kaldırımcılar,[253] cerahorlar[254], canbaz[255] ve tatarların da bir kısım vergiden muâf olduklarını belirtir.[256] Bunun yanı sıra vakıf yöneticilerinin de muafiyetlerinin olduğu bilinmektedir.[257]

Şer'î vergilerin alınmaması ancak olağanüstü durumlarda ve bazen olabilen bir ayrıcalıktı. Hem avârız-ı divâniyye ve hem de raiyyet rüsûmunu vermeyenler imam ve hatipler olmuşlardır. Bazen müezzinler de aynı muafiyetten faydalanmışlardır.[258] Diğer yandan ordunun geçiş güzergahında olan yerlerin ahalisi ve kıtlık gibi sebepler nedeniyle de vergi muâfiyetleri uygulamaya konulmuştur. Yolcuların ihtiyaçlarını karşılayan tekke ve zaviyelerden de vergi alınmamıştır.[259]

Osmanlı Devleti, fethedilen yerlerde ilk etapta kurulu düzeni kökünden değiştirmek yerine egemenliğinin kabul görmesi ile iktifa etmiştir. Sürekli savaş halinde bulunmak askere olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktaydı. Bu nedenle ele geçirilen yerlerdeki, Hıristiyan

---

[237] Mütevelli; bir vakfın idaresine memur edilmiş kimse.
[238] İmam; önder, lider, cemaate namaz kıldıran kişi, devlet başkanı.
[239] Müezzin; çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse.
[240] Hatip; bir topluluğa güzel söz söyleyen, vaaz ve nasihat eden kişi.
[241] Seyyid; Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade eden terim.
[242] Şerif; Hz. Peygamberin soyundan gelenleri ifade eden terim.
[243] Sarraf; altını gümüş karşılığında satmak anlamındaki sarf kökünden türeyen sarrâf bu işi yapan kişiyi ifade eder.
[244] Halil Sahillioğlu, "Askerî Sınıf", *TDVİA,* C. 3, İstanbul 1991, s. 488.
[245] İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", s. 596.
[246] Yayalar; Osmanlı Devleti'nde sancaklarda görev alırlardı. Savaş durumunda ordunun hizmetinde olurken, barış dönemlerinde gerek görülen yerlerde çalışırlardı.
[247] Müsellemler; Osmanlı ordusunun ilk düzenli askerleridir. Yeniçeri ocağının kurulmasıyla birlikte geri hizmete alınmışlardır.
[248] Lağımcılar; Kale kuşatmalarında tüneller kazarak surların havaya uçurulmasını sağlardı.
[249] Beldarlar; derbend teşkilatı içinde belli bir ücret karşılığı çalışırlardı.
[250] Martoloslar; geçit bekçiliği, sınırlarda ise kale muhafızlığı ve akıncılık yaparlardı.
[251] Pandorlar; ücretli derbendci olarak yerli ahaliden seçilen zaptiye neferleridirler.
[252] Kayıkçılar; İstanbul'da ve üzerinde köprü olmayan nehirlerde yolcu nakli için kurulmuş teşkilatdır.
[253] Kaldırımcılar; Osmanlılarda şehir, köy ve transit bütün yolların yapımı ve tamirini yürüten teşkilattır.
[254] Cerahor; Osmanlı Devleti'nde Ordunun geri hizmetinde kullanılan Hristiyan görevliler.
[255] Canbaz: Orduya öncülük edip, canlarını tehlikeye atanlar.
[256] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı,* TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 103.
[257] Ortaylı, *Teşkilat ve İdare Tarihi, s.*142.
[258] İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", s. 598.
[259] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtı,* s. 244.

askeri kuvvetleri değerlendirmek suretiyle işini kolaylaştırmıştır. Bu askerlere tımar, ulufe vererek ya da vergilerden affederek görevlendirmiş, yeteneklerine göre organize etmiş ve yapılandırmıştır.[260]

Gücünün zirvesinde olduğu zamanlarda devlet muâfiyet vermekten kaçınmamıştır. Yapılan hizmetler karşılığında kişi ya da topluluklar vergilerden affedilirken bunun avârız vergisinden başladığı görülmektedir. Bu vergiden bağışık olanlar, hizmetleri karşılığında (tuzcu, madenci, çeltikçi, derbendçi, menzilci vb.) toplu olarak affedilenlerdir.[261] Bir üst kademe ise avârız ve raiyyetlik vergilerinden muaf olmaktır. Eşraf, âyan, imam-hatip, gayri müslim din adamlar, kocabaşlar, voynuk, martolos, ulema-ümera ve onlar için çalışanlar, yaya ve müsellemler bu grupta yer almıştır. En üst düzeyde vergi affı ise *avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve rüsûm-ı sâ'ireden mu'âf* şeklinde ifade edilmiştir. Bazen âdet-i ağnamdan, cerahordan, nüzuldan, ispençten, cizyeden, kul vermekten gibi eklemelerin yapıldığı da görülür. Askerîlerde bu gruba girmektedir.[262] Muâf sayılabilmek için raiyyet ve raiyyet oğullarından olmamak ve raiyyet defterlerinde hiç kimseye kul yazılmış olmamak gerekmektedir.[263]

Vergi affının sebeplerine baktığımızda, XV. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da süregelen nakit sıkıntısının rolünü göz önünde bulundurmak zorunludur. Filhakika ekonomik daralmanın Osmanlı Devleti'ni etkilememiş olması düşünülemez. Öte yandan yeniçerilere ödenen ulufenin temin edilmesinde devlet ciddi problem yaşamaktaydı. Bu durum göz önüne alındığında sistemin işlemesi ve stratejik görevlerin ifâ edilmesi zorunluluğu devleti vergi muâfiyetini uygulamak mecburiyetinde bırakmıştır. Ancak devlet XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan hizmetler mukabelesinde, öşür ve raiyyet rüsumundan bağışıklığı iptal ederek sadece avârız vergisinden vazgeçmiştir. [264]

Yukarıda saydığımız pek çok vergi muâfiyetine sahip meslek gruplarını açıklamak konunun dışına çıkmak olacaktır. Bu nedenle sadece Kemah'a ait mufassal ve icmâl defterlerde yer alan muâf köylerin ve hizmet gruplarının hakkında bilgi vermeyi uygun

[260] Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar,* TTK Yayınları, Ankara 1954, s. 182.
[261] Levent Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* C. 32, S. 32, 2016.
[262] Ortaylı, *Teşkilat ve İdare Tarihi,* s.141-142.
[263] Yılmaz Kurt, "XVI. Yüzyılda Kars-ı Maraş Sancağında Mu'âflar ve Mu'âfiyet Sebepleri", *38. ICANAS Kongresi 10-15. 09. 2007, Bildiriler,* C. 4, Ankara 2012, s. 2009-2010.
[264]Almıla Gökçe Özcan, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti: Köprücülük Örneği", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences,* S. 11, s. 70-71.

gördük. Bunlar; derbentçiler, tuzcular, su-yolcular, menzilciler, köprücüler, şahin ve balabancılardır.

1.5. Önceki Mülkiyet Haklarını Dolaylı da Olsa Kabul Eden Düzenleme: Mâlikâne-Divanî

Osmanlı Beyliği, kurulurken başarılı komutanlara, alp erenlere, beyliğin sağlam temeller üzerine bina edilmesi için gerekli olan gruplara ele geçirilen topraklarda birtakım imtiyazlar tanımak zorunda kalmıştır. Özellikle Rumeli'de gerçekleştirilecek olan fetihlerin önünü açmak, kolaylaştırmak ve buralara Türk nüfusun yerleştirilmesi için bu yöntemlere başvurulmuştur. Ortaya çıkan bu özel mülkleri, devlet mali açıdan kontrol edememiştir. Öte yandan bu mülkiyet hakkı, miras bırakılabiliyor, vakfedilebiliyor ve devlete asker vermek gibi bir zorunlulukları da bulunmuyordu.[265]

Osmanlı resmi kayıtlarında *mâlikâne-divanî usulü, "iki başlı"* ya da "*iki baştan tasarruf"* şeklinde kaydedilmiştir. Şevket Pamuk, bu uygulamayı şöyle tanımlar; "*özel mülk sahibinin haklarına mâlikâne, devletin haklarına divanî, söz konusu topraklara da mâlikâne divanî denilirdi."*[266] Bu durumda vergilerin bir kısmı şahıs ya da vakıflara bir kısmı da devlete verilirdi. Kişi-vakıf ve devlet beyninde eşit şekilde pay edilen, öşür gelirleri idi.[267] Ancak önemle belirtilmesi gereken konu Osmanlı Devleti toprağın mülkiyetini değil, o araziden elde edilen gelirin bir miktarını mâlikâne sahibine vermekteydi.[268] Bu mülklerin sahipleri, resm-i çift, resm-i arûs gibi vergileri de vermezlerdi.[269] Mehmet Genç, bu uygulamanın sadece Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Konya, Karaman, Kayseri, Malatya, Diyarbakır ve Halep'te geçerli olduğunu söylemektedir.[270] Ancak Kemah ve Bayburt'ta da bu sisteme rastlanmaktadır.[271]

Mâlikâne divanî uygulaması, Osmanlı mülk ve vakıf anlayışından oldukça farklıdır ve daha önceki Türk-İslam devletlerinden devralınmıştır. Memleket içinde yer alan diğer vakıf ve mülklere nazaran çok az sayıda olsalar da buradaki önemli mevzu, bu mülk ve vakıfların

---

[265] Ömer Lütfi Barkan, "Malikâne-Divanî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,* C. 2, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1932-1939, s. 120.
[266] Şevket Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.53.
[267] Mehmet Genç, "Mâlikâne Divanî", *TDVİA,* C.27, Ankara 2003, s. 518. Bkz. Yılmaz Kurt, "Kars-ı Maraş Sancağında Mülkler ve Vakıflar", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildiriler,* Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 375-387.
[268] Öz, *Canik Sancağı*, s.123.
[269] Yılmaz Kurt, "Kars-ı Maraş Sancağında Mülkler ve Vakıflar", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildiriler,* Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 381.
[270] Genç, "Mâlikâne Divanî", s. 518.
[271] Öz, *Canik Sancağı,* s. 123.

asil bir sınıfa ait olması durumudur. Kişilerin, eski dönemdeki haklarına binaen Osmanlı Devlet sistemi mâlikâne hisselerine dair payları kabul etmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan mâlikâne sahipleri, daha önceden böyle bir görevleri olmamasına rağmen, savaş zamanında belirlenen miktarda asker göndermeğe mecbur bırakılmışlardır. Sistem bu mülkleri sahiplerinin elinden almak, vakıfları ilga etmek yerine savaşa katılmak zorunluluğu getirmiştir.[272] Böylece merkezi hükümet, özellikle XVI. asırda Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde Osmanlı egemenliğinin pekişmesini, mâlikâne sahiplerinin de hem maddi açıdan hem de yönetimdeki etkileri açısından pasifleştirilmelerini ve kontrol edilmelerini temin etmiştir.[273]

Mülkleri işleyen köylüler kiracı olarak tanımlanmıştır. Osmanlı Devleti bu toprakları ne tam anlamıyla özel mülk ne de mîrî arazi olarak kabul etmiştir.[274] Buralarda yaşayan köylülerin, bütün haklarının ellerinden alınmasının önüne geçirilirken, mülk sahiplerinin de merkezi otoritenin kontrolünden çıkması engellenmiştir. Bu amaçla o bölgede görevli olan sipahi ya da bir başka memurun denetimi elinde tutması sağlanmıştır. Adli bir vaka olduğunda, yargı yetkisini sadece kadı kullanmıştır.[275] Ancak Karaman gibi Osmanlı yönetimine karşı ciddi mücadele verilen bölgelerde, köklü ailelere ait vakıfların, mülklerin ortadan kaldırıldıklarını tahrir kayıtlarından anlamak mümkündür.[276] Özellikle II. Mehmet, özel mülk ve vakıfların dirlik olarak tahsis edilmesi işlemini bu bölgede etkin şekilde tatbik etmiştir.[277] Merkezi yönetim, her vesile ile mâlikâne sahiplerinin gücünü azaltmaya, alelade tımarlılara dönüştürmeye gayret etmiştir.[278]

[272] Barkan, "Malikâne-Divani Sistemi", s. 154-162.
[273] İslamoğlu, *Devlet ve Köylü,* s. 96-97.
[274] Genç, "Mâlikâne Divanî", s. 519.
[275] İslamoğlu, *Devlet ve Köylü,* s. 96.
[276] Barkan, "Malikâne-Divanî Sistemi", s. 154-162.
[277] Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları,* S. 6, 2007, s. 72.
[278] Öz, *Canik Sancağı,* s.124.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KEMAH KAZASINDA YER ALAN HİZMET TEŞEKKÜLLERİ

2.1. Osmanlı Devleti'nin Güvenlik Teşekkülleri: Derbend Teşkilatı

Derbend teşkilatını her yönü ile tetkik eden Cengiz Orhonlu derbend kelimesini şöyle izah eder: "*Bu Kelime der=geçit, bend=tutmak gibi iki kısımdan ibarettir. Lügat kitaplarında dağlar arasında güçlükle geçilen boğaz manasına gelmektedir."*[279] Osmanlı Devleti'nin kurduğu bu teşkilat daha önceki devletler tarafından da kullanılmıştır. Yol güvenliği, yolcunun can ve mal emniyeti, ihtiyaçlarının karşılanması tarihin her döneminde ve bugün de devletlerin çözmesi gereken önemli bir konu olmuştur. Teşkilatın İslâm medeniyeti içindeki yapılanmasına bakıldığında karşımıza ribâtlar çıkar. İlk etapta, hudutlarda bekleyen askerlerin ve hayvanlarının barınma ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan bu mekanlar olarak inşa edilirken, sonraları daha teşekküllü kuruluşlara dönüşmüşlerdir.[280]

Anadolu'da kurulan Selçuklu Devleti'nin (1075-1308) bu meyanda inşa ettiği yapılar isim değiştirerek kervansaray adını almış ve kullanım kapsamı daha da genişlemiştir. XIII. Asrın son ellili yılları itibarıyla Anadolu yarımadası beynelmilel ticaretin üssü haline gelirken ihtiyaçların çeşitlenmesi ve artması, güvenlik probleminin çözülmesi zorunluluğu kervansarayların daha farklı alanlarda hizmet vermelerine neden olmuştur.[281] Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesi ile birlikte İlhanlılar (1256-1353) bölgede hüküm sürmeye başlamışlar ve *tutkavulluk* adını verdikleri, stratejik noktaların emniyetini temin eden bir yapılanmadan faydalanmışlardır.[282]

Osmanlı İmparatorluğu bu güvenlik teşekküllerini zamanın gereklerine uygun bir şekilde organize ederek ve geliştirerek kullanmıştır. İlk Olarak Murad II'nin (1421-1444, 1446-1451) saltanat dönemi kayıtlarında derbend ifadesi yer almaya başlamıştır. Herhangi bir mahalde derbend kurulabilmesi için şakilerin sürekli o bölgeyi taciz etmeleri, coğrafyanın ise mahûf ve muhâtaralı olması temel şart olmuştur. Bu meyanda Yusuf Halaçoğlu derbendleri sınıflandırırken dört başlık altında toplamıştır:

- *Ceyhan nehri üzerinde yer alan Misis Kalesi gibi derbend mahiyetinde olan kaleler.*

[279] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı,* Eren Yayınları, İstanbul 1990, s. 9.
[280] İsmail Yiğit, "Ribât", *TDVİA,* C. 35, İstanbul 2008, s. 76.
[281] Şebnem Eryavuz, "Kervansaray", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 300
[282] Orhonlu, *Derbend Teşkilâtı*, s. 6.

- *Büyük vakıf şeklindeki derbend tesisleri.*
- *Derbend olarak kullanılan han ve kervansaraylar.*
- *Köprülerin kurulduğu yerde yerlerde bulunan derbendler.*[283]

Sadece güvenlik amacıyla değil ıssız yerlerin iskân edilmesi, o bölgede tarım ya da herhangi bir iktisadi faaliyetin gerçekleşmesi için de derbend teşkilatından faydalanılmıştır. Osmanlı arşiv vesikalarının ifadesiyle bir yerin *şenlendirilmesi* amacıyla kurulan derbendler iki biçimde tanımlanmışlardır. İlki dirlik olarak tasarruf edilenlerdir. İkincisi ise yol üzerinde fakat zorlu coğrafi koşullara sahip noktalara iskân edilen re'âyâ, devletin sağladığı vergi bağışıklığı karşılığında derbendçilik vazifesi görmüşlerdir. Bunun dışında derbend olarak tanımlayabileceğimiz özellikle işlek yollar üzerinde inşa edilen tekke ve zaviyeleri zikretmek gerekir. Bu teşekküller, topluma pek çok alanda hizmet verirken, kuruldukları yerlerin nüfus ve ticari açıdan da ilerlemesine katkı sunmuşlardır.[284]

Sultanlar ya da büyük devlet adamları yapılar inşa ederek bir bölgeyi cazibe merkezi haline getirmişlerdir. Naîmâ, (ö. 1128/1716) eserinde Koca Sinan Paşa'nın (ö. 1004/1596) Avusturya-Osmanlı Savaşı (1593-1606) nedeni ile İstanbul'dan yola çıktığını ve bu günkü Bulgaristan'da yer alan Uzuncaova denilen harabe derbende kendi malından 30 bin guruş harcayarak çifte hamam, cami, imaret ve dükkanlar yaptırarak bölgenin şenlendirilmesini emretmiştir.[285] Bunun dışında konar-göçerler de bazen derbend mahallerine yerleştirilmiştir. İşlenmeyen araziler bu insanlara verilmiş ve üretimin arttırılması temin edilirken, bir yanda da bölgede huzur teminat altına alınmıştır.[286]

Huzurun ve güvenliğin temini için önemli bir işi ifâ eden derbendçiler, haklarında tetkik yapıldıktan sonra ancak göreve kabul edilirlerdi. Derbendçi tayin olunacak bölgede kadı dışında yörenin akîl insanlarının da fikri alınırdı. Vergi affı nedeniyle bu işi isteyen çok olmasına rağmen tercih yapılırken titizlik gösterilirdi.[287] Vazifelilerin hangi dine mensup oldukları değil işlerinin ehli olmaları ön plana çıkardı.[288] Ölüm halinde görevli olan derbendçinin oğlu vazifeyi devam ettirirdi.[289] Öte yandan yapılan hizmetler karşılığında

[283] Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *TDVİA,* C. 9, İstanbul 1994, s. 162.
[284] Mustafa Kara, "Tekke", *TDVİA,* C. 40, İstanbul 2011, s.368-370.
[285] Naîmâ, *Târih-i Naîmâ,* haz. Mehmet İpşirli, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 63.
[286] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696),* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1963, s. 80-81.
[287] Halaçoğlu, "Derbend", s. 162.
[288] Ayşe Değerli Keçici, "Osmanlı Devleti'nde Bir Taşra Güvenlik Örgütü Olan Derbend Teşkilatı", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 7, S. 1, s. 49-50.
[289] Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1946, s. 103.

devlet bazı vergileri almaktan vazgeçmekteydi. Avârız-ı divâniyye, tekâlif-i örfiyye ile başlayan muâfiyet farklı vergi türlerini de kapsayabilmekteydi.[290] Bunun yanı sıra yapılan iş karşılığında *derbend resmi* adı verilen bir bedel talep etme hakları da mevcuttu.[291] Yaşanan toplumsal kargaşalar, maddi sıkıntılar sonucu devletin muâfiyetleri kimi zaman kaldırması, devlet görevlilerinin haksız talepleri, işlerini iyi yapamayan kişilerin derbendçi olmaları gibi pek çok sebep teşkilatın dağılmasına neden olmuştur. Tanzimatın ilanıyla (1839) birlikte lağvedilmiş yerine *zaptiye Teşkilatı* kurulmuştur.[292] Derbendçilik hizmetini ana hatlarıyla açıkladıktan sonra Kemah bölgesinde yer alan derbend köyleri ve hizmetleri karşılığında devletin kendilerine tanıdığı vergi muâfiyetleri şöyledir:

2.1.1. Karye-i Apuşta

Apuşta, 387 numaralı Rum İcmâl'i olarak adlandırılan defterde yer alan bilgiye göre Meyranlı Deresi ile Fırat Nehri'nin kesiştiği noktada, Kemah-Erzincan yolu üzerinde kurulmuştur.[293] Ancak köy günümüzde yerleşim yeri değildir. Burası ile alakalı olarak 1516, 1530, 1568 tarihlerine ait tahrir kayıtlarında sadece *Karye-i Apuşta nâm an nâhiye-i Kuzey der livâ-i Kemah* ibaresi yer almaktadır.[294] 1591 tarihli Erzurum mufassal defterine ait kayıtta ise yol üzerinde bulunan köyün yakınlarında ve Fırat ırmağı kıyısında yer alan Ucan derbendinin harap durumda olduğu belirtilmiştir. Öte yandan ordunun geçiş güzergâhında olan bu bölgeden askerler de gelip geçerken zorluk yaşamaktadır. Bu ibare sadece 1591 tarihli tahrir kayıtlarında mevcuttur. Verilen bilgi ile III. Murad (1574-1595) döneminde, Safevî-İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında1578'de başlayıp 1590 yılında son bulan harp[295] kastedilmiş olmalıdır. Savaşın olduğu dönemlerde, özellikle Rumeli'den gelen askerler kış aylarında Kemah'ta kalmaktaydılar.[296] Apuşta karyesinin ahalisi bu denli önem arz eden derbendin bakımının, tamiratının yapılması ile vazifelendirilmiştir. İşte bu görevlerini ifâ etmeleri mukâbelesinde ahali avarız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır. [297]

---

[290] Cengiz Orhonlu, *Derbend Teşkilatı,* s. 47.
[291] Mehmed Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 425.
[292] Keçici, "Derbend Teşkilatı", s. 51
[293] BOA, *TT.d.,* nr.387, s. 229.
[294] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s.94; BOA, *TT.d.,* nr. 168; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 42; BOA, *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri (TK.GM.d.),* nr. 41, s.115b.
[295] Bekir Kütükoğlu, "III. Murad", *TDVİA,* C. 31, Ankara 2020, s. 174.
[296] Şahin, "Kemah", s. 219.
[297] BOA, *TKGM.d.,* nr. 41, s. 115b. *Karye-i Apuşta tâbi'mezkûr karye-i mezbûre yol üzerinde vâki' olub Ucan Derbendi dimekle ma'rûf derbend ki bir yanı kesme kaya bir yanı Fırat suyu olub derbend-i mezbûr harâb olmağla asâkir halkı geçmedeki usret çeküb at ve esteri suya ğark olub ta'mîr ve termîm itmeleri*

2.1.2. Karye-i Cilans

Cilans, Kemah merkezine 92,3 km uzaklıkta[298] olup rakımı[299] ise 1660 metredir. Karye 1516 tahrir kayıtlarında *Karye-i Cilans tâbi‘nâm an nâhiye-i Gercanis* olarak kaydedilmiştir. 1530 yılına ait bir görevlendirme bulunmazken, 1568 ve 1591 tarihlerinde hazırlanan kayıtlarda köyün yakınlarında bulunan derbendin tüm hizmetlerini görmek ahalinin vazifesi olmuştur. Buna mukâbil devlet de avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerini almaktan vazgeçmiştir. Ancak 1642 yılına gelindiğinde gelişme gösteren ve Gercanis nâhiyesinin büyük köylerinden biri olan Cilans'a dair derbendçilik kaydı bulunmamaktadır.[300]

2.1.3. Karye-i Çakçur/Çakşur

Günümüzde bu yerleşim yeri kaybolmuştur. Ancak Rum İcmâli'nde yer alan haritaya göre Fırat nehri kıyısında kurulmuş olduğu görülmektedir.[301] Köy, Sivas-Erzincan yolu üzerinde yer almaktadır. 1516 yılına ait Kemah tahrir defterinde Orta-il nâhiyesine dahil edilmiş ancak daha sonra düzenlenen tahrir kayıtlarında Güney Kemah nâhiyesine eklenmiştir. 1530 yılına ait tahrir de ise bu mahalle ait bir vazifelendirme bulunmamaktadır. 1568 ve 1591 yıllarına ait evrakta, verilen bilgiye göre Fırat nehri üzerinde yer alan köy, ahalinin gelip geçtiği bir güzergahta bulunmaktadır. Çakşur'un güneyinde yer alan Hoğsık Köyü'ne kadar uzanan Siptoros suyu üzerinde bulunan derbendlerin tamir ve bakımı için söz veren Çakşur ahalisi, ekip biçtikleri yerlerin vergilerini devlet görevlilerine verdikten sonra ispençten, âdet-i ağnam vergisinden, resm-i arûsâneden, suhreden (angarya hizmetlerden) avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf ve müsellem kabul edilmişlerdir.[302] 1642

---

uhdelerine olub mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları bâbında emr-i şerîf vârid olunmağın bermûceb emr-i âlî defter-i cedîde kaydolundu.

[298]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Kalkanc%C4%B1,+Refahiye%2FErzincan/@39.7162864,38.4740847,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a5814ff8fda1f:0x3090a9950ac4ef20!2m2!1d38.5603016!2d39.8041204!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[299]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Kalkanc%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@39.8880613,38.78773945,1659.56279037a,788.06802143d,35y,0h,45t,0r/data=CoQBGloSVAolMHg0MDdhZWUxNGI5N2JkN2U5OjB4MjhiOWJkNGFhMGFhMTk3ZRnMApJVtvFDQCGCbcST3WRDQCoZUmVmYWhpeWUgS2Fsa2FuY8SxIGvDtnnDvBgCIAEiJgokCT-hZQXO4kNAEUS7yewG10NAGUB5Lo60iENAId3hLv-qeENAKAI, (E.T. 13.08.2022).

[300] Mehmet İnbaşı, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Kemah Kazâsı", *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, 2. Kısım, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 758.

[301] BOA, *TT.d.*, nr. 387, s. 229.

[302] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 83; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 46; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 52-53; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 122a-b. *Karye-i Çakçur mezkûrlar Siptoros suyundan Hoğsık'a varınca vâki‘olan sa‘bu'l-mürûr derbendleri ta‘mîr ve termîm itmeğe iltizâm gösterüb ve a‘yân-ı vilâyet dahi zikr olunan mahalleri ğayet ile müzâ'ika mahalli olub âyende ve revende usret çekegelmişlerdir ve mezbûrlar dahi mezkûr mahallerin uhdesinden gelürler deyü bildirmeğin mezbûrlar eküb biçdikleri yerlerinin behersin sâhib-i arza edâ etdikten*

yılı kayıtlarına baktığımızda ise köyün *hâli ve harâbe eser-i raiyyetten bî nâm ve nişân olmağın* bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buraya yerleşerek ekip biçmek, köye bekçilik yapmak ve karşılığında her sene beş yüz akçe ödemek üzere ahali ile anlaşılmış ve avârız defterine kaydedilmiştir.[303] Derbendçilik görevinin artık köyden alındığı görülmektedir. Karyenin bu durumunda, celâlî isyanlarında yaşanan kargaşanın yıkıcı etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Karye-i Ekecik/Ekecük

Ekecik köyü, 1890 m rakıma[304] sahip olup Kemah ilçe merkezine ise 102 km uzaklıktadır.[305]Refahiye-Şebinkarahisar-Kelkit yolu üzerinde kurulmuştur. 1516 yılına ait Kemah tahrir defterinde *karye-i Ekecük an nâhiye-i Gercanis vîrân* ibaresi yer almaktadır. 1530 yılı kayıtlarında ise *karye-i Ekecük tâbi‘ nâhiye-i mezbure* kaydı düşülmüştür. 1568 ve1591 yıllarına ait defterlerde Çemen yolu üzerinde bulunan Sarukaya adlı derbendden bahsedilmektedir. Burası tamire muhtaç olup Ekecük köyü ahalisi kendi mallarından harcayarak onarımını yapmışlardır. Hizmetleri karşılığında ise tekâlif-i örfiyye vergisinden afedilmişlerdir.[306] 1642 tarihli kayıtlarda ise Çardaklı Beyli? olarak bilinen derbend, yolcuların şiddetli kış zamanlarında, kar yağdığında soğuktan korundukları bir sığınaktır. Köy ahalisi bu insanlara sundukları hizmet karşılığında avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden affedilmişlerdir.[307]

---

sonra ispenç ve âdet-i ağnâm ve resm-i arûsâne ve avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden ve suhreden mu‘âf ve müsellem olmaları defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde dahi kaydolundu.

[303] BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.),* nr. 5152, s. 533. *Karye-i mezkûr hâli ve harâbe eser-i ra‘iyyetten bî nâm ve nişân olmağın karye-i mezbûrada zirâ‘at hırâset idüb önünde ve sonunda inkıta‘ idüb kimesne müdâhele itmemek ve hâne bedeli ber vech-i maktu‘ mîrîye beş yüz akçe her sene teslim itmek üzere mezkûrlar zirâ‘at itmek içün kabul idüb ol vecihle kabulleri mîrîye nâfi‘ olmağla min ba‘d vech-i meşrûh üzere amel olunmak üzere deftere kaydolundu.*

[304]https://earth.google.com/web/search/Erzincan+Refahiye+Ekecik+K%c3%b6y%c3%bc/@39.93178549,38.97788711,2175.99520339a,7170.03597546d,35y,-0h,0t,0r/data=CigiJgokCRnj5b4XQ0VAEVhky3JwcUNAGUivdbphj0RAIQ0INt1RdUFA, (E.T. 13.08.2022).

[305]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Ekecik,+24302+Ekecik%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7646683,38.8298916,10z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aeaf9f4e187c3:0x181bf920e147e658!2m2!1d38.959452!2d39.927?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[306] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 121; BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 112-113; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 160-161; *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 187b. *Karye-i Ekecük tâbi‘karye-i mezbûra Çemen yolu üzerinde vâki‘ Sarukaya dimekle ma‘rûf derbend sa‘bul mürûr ta‘mîre muhtaç olub külli kireç? lazım olub neki gönderse karye-i mezbûr ahalileri ta‘mîrden mallarından ferağ idüb termîminden uhdelerine olmağın tekâlif-i örfiyyeden af oldukları defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[307] BOA, *MAD.d.,* nr. 5152, s. 592-593. *Karye-i mezbûr Çardaklı dimekle ma‘rûf derbend üzerine vâki‘ olub şiddet-i şitâda ve berf-ü sermâda âyende ve revende konub göçüb sovukdan ilticâ idecek mahal olmağla avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olduklarına defter sûreti ibrâz olunub hıdmetleri olan*

2.1.5. Karye-i Ezirnis/Erzensi (Yurtbaşı)

Erzensi, 1775 m rakıma[308] sahip olup Kemah ilçe merkezine uzaklığı[309] ise 65,9 kilometredir. Köy, Sivas-Erzincan yolu üzerinde yer almaktadır. 1516 kayıtlarında, *karye-i Erzensi nâm an nâhiye-i Gercanis* olarak kaydedilmiştir. 1530 yılı defterinde buraya dair herhangi bir görevlendirme bulunmamaktadır. 1568 ve1591 tahrirlerinde ise Çardaklu adı verilen, yolcuların yaz-kış sıkça kullandıkları ancak belgede yazıldığı gibi mahûf yani korkulu bir coğrafyada yer alan derbendin bakımı ve korunması amacıyla köyde yaşayan ahaliden 21 kişinin, derbendçilik ile vazifelendirildikleri anlaşılmaktadır. Kendilerine görev tevcih edilen bu köylüler, hizmetlerinde ihmallerinin olmaması karşılığında avârız-ı divâniyye vergisinden muâf olmuşlardır.[310] 1642 kayıtlarında ise görevin ayniyle devam ettiği ve vergi muâfiyetinde de değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.[311]

2.1.6. Karye-i Hudu (Koçkar)

Hudu, ile Kemah arası 35,4 kilometre[312] olup, köyün rakımı[313] da 1297 metredir. 1516 yılında hazırlanan tahrir defterinde *karye-i Hudu tâbi‘nâhiye-i Kuzey der livâ-i Kemah*

---

mu‘âfları ebnâ.....dir. Fermân olunmağla karye-i mezbûr ahâlisinin hıdmetleri olub ve hıdmetleri âyende ve revendeye nâfi‘olmağla üslûb-ı sâbık üzere mu‘âf olmaları deftere kaydolundu.

[308]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Yurtba%c5%9f%c4%b1+K%c3%b6y%c3%bc/@39.91796625,38.9234214,1767.13137a,1724.39670313d,35y,323.99473955h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhZWJhNDgzMzdkNjk5OjB4NGMzZDAzNDNlOWUwNGMzMBlvZB75g_VDQCFoWmJlNHZDQCoaUmVmYWhpeWUgWXVydGJhxZ_EsSBLw7Z5w7wYAiABIiYKJAkRC6SvKflDQBG5LzKm5fFDQBnkB09o8G9DQCGl26qkt2NDQA, (E.T. 13.08.2022).

[309]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Yurtba%C5%9F%C4%B1,+24302+Yurtba%C5%9F%C4%B1%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7602185,38.8298915,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407aeba48337d699:0x4c3d0343e9e04c30!2m2!1d38.923474!2d39.91809!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[310] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 115; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 116; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 164-165; *TK.GM.d.*, nr.41, s. 190a-b. *Karye-i Erzensi tâbi‘mezkûr karye Çardaklu nâm sa’bul mürûr mahûf derbendde vâki‘ olub yazda ve kışda memerr-i nâs olmağla ….ayende ve revende hıdmetinden hâli oldukları sebebden avârız-ı divâniyyeden mu‘âf olmaları lazımdır deyu kadı arz itmeğle karye-i mezbûrada yirmi bir kimesne mademki hıdmetlerine ihmalleri olmaya avârız-ı divaniyyeden mu‘âf olalar deyu hükm-ı şerîf irâd ittikleri sebebden ber mûceb.....defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde dahi kaydolundu.*

[311] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 592. *Karye-i mezbûr Çardaklı dimekle ma’rûf derbend üzerine vâki‘olub âyende ve revendeye hıdmet olmaz ise mu‘âfiyetleri ref‘ olunmak üzere avârız-ı divâniyyeden mu‘âf olmaları deftere kaydolundu.*

[312]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Ko%C3%A7kar,+24402+Ko%C3%A7kar%2FKemah%2FErzincan/@39.6355925,38.9188229,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a78fdd1bd6dcb:0xaa65f60431fb8e5e!2m2!1d38.921632!2d39.555734!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[313]https://earth.google.com/web/search/Kemah+Ko%c3%a7kar+k%c3%b6y%c3%bc/@39.5547479,38.922011,1295.46555865a,792.24935444d,35y,0h,45t,0r/data=Cn8aVRJPCiUweDQwN2E3OGZkZDFiZDZkY2I6MHhhYTY1ZjYwNDMxZmI4ZTVlGTyjrUoix0NAITl5kQn4dUNAKhRLZW1haCBLb8Ona2FyIGvDtnnDvBgCIAEiJgokCYqREXMd-ENAEXOFjRB-o0NAGZfrodG1_kNAIa4gVlT6HUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

hâssa-i mir livâ şeklinde kaydedilmiştir. 1530, 1568, 1591 senelerine ait kayıtlarda[314] ise köy ile ilgili herhangi bir görevlendirme bulunmazken 1642 yılına ait olan avârız defterinde Hudu karyesinin ahalisi Vasor? ve Kirnığ? adı verilen derbendlerin muhafazası ile yükümlü tutulmuşlardır. Karşılığında ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf kabul edilmişlerdir. Köy ile ilgili deftere düşülen notta, ahalinin eline verilen yeni muâfnâmeleri ve defter sureti görevlilerce kontrol edildiğinde, beş Müslüman ailenin, bunların evlatlarının ve akrabalarının da bu hizmeti ifâ ettikleri anlaşılmıştır. Bunun dışında yine burada ikâmet eden gayri Müslim ahali de derbendlere hizmet etmiş ve buna karşılık onlara da muâfnâmeler verilmiştir. Aynı Müslümanlarda olduğu gibi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergileri alınmamıştır.[315]

2.1.7. Karye-i Kamerik (Alpköy)

Günümüzde Alpköy bucağı olarak isimlendirilen köy, 1115 m rakıma[316] sahiptir. Kemah ilçe merkezine olan uzaklığı ise 36.1 kilometredir.[317] Erzincan-Kemah yolu üzerinde, Fırat Nehri kıyısında kurulmuştur. 1516 yılında Kemah'ın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinin ardından yapılan tahrir neticesinde tutulan defterde bu köy, *karye-i Kamerik nâm an nâhiye-i Kuzey* şeklinde kaydedilmiştir. Karyeye ait derbendçilik ile ilgili ilk vazifelendirilme 1520 tarihli Rum İcmâli'nde karşımıza çıkmaktadır.[318] Görevlendirilme diğer yıllara ait tahrir kayıtları ile aynı olmakla beraber muâfiyet sadece avârız-ı divâniyye vergisindendir. Defterlerde Gökderbend adı verilen mahallin, yolcuların geçiş güzergâhında bulunduğu ve Kamerik köyünün ahalisinin de burayı koruyup, kollayıp, gözetmekle memur kılındığı anlaşılmaktadır. Yapılan bu vazifenin karşılığında 1530, 1568 ve 1591 yıllarına ait

---

[314] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 76; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 31; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 31-33; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 108b, 109a-b.

[315] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 552. *Karye-i mezbûrun re'âyâsı umûmen Vasor? ve Kernığ? derbendleri dimekle ma'rûf derbendlere hıdmet itmek üzere avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olduklarına ellerine cedîd mu'âfnâme ve defter sûreti virilüb lakin tetebbu' olundukda karye-i mezbûrdan beş nefer dahi re'âyâ evlâd ve esbâb ve akraba ve ta'allukâtıyla derbende hıdmet idüb mâ'ada karye-i mezbûrada avârız toprağından yer tassarruf idenlerin derbend bir vecihle hıdmetleri olduğu zâhir olub zimmî re'âyâlar derbende hıdmet itmek üzere avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden cedîd mu'âfnâmeleri mûcebince mu'âf olub zimmîlerden ğayrı toprak tasarruf idenler topraklarına göre avârızları virmek deftere kaydolundu.*

[316] https://earth.google.com/web/search/Alpkoy,+Alp%2fKemah%2fErzincan/@39.6233845,39.19659855,1136.06749538a,8953.04121103d,35y,0h,0t,0r/data=CmUaOxI1CiUweDQwNzA3ZWM2YWE2ODM5OTk6MHhjMTZkOGFmNzg4YTVkZGM4KgxBbHAgQnVjYcSfxLEYAiABIiYKJAlKYozX_8NDQBENTmx3DsBDQBmxtpxywWpDQCEF-OTl22VDQA, (E.T. 01.07.2022).

[317] https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alpkoy,+24402+Alp%2FKemah%2FErzincan/@39.6111818,39.0676713,12z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40707ec424a60b85:0x5439fdcc90a351ae!2m2!1d39.2073899!2d39.622318!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[318] BOA, *TD.d.*, nr. 387, s. 790.

kayıtlarda ise devlet avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden vazgeçmiştir.[319] 1642 tarihli maliyeden müdevver defter de karye yine derbendçilik görevi ile yükümlü tutulurken bu kez muâfiyet sadece avârız vergisinden olmuştur.[320]

2.1.8. Karye-i Kürdler (Sağlık)

Kürdler, Kemah ilçe merkezine 57,3 km uzaklıkta[321] olup rakımı[322] 1648 metredir. Köy, Sivas-Erzincan yolu üzerindedir. 1516 ve 1530 tarihli tahrir kayıtlarında *karye-i Kürdler an nâhiye-i Gercanis* olarak kaydedilmiştir. 1568 ve 1591 defterlerinde ise şu bilgilere yer verilmektedir: Demûrî adı verilen derbendin önünden akan su zaman zaman taşkınlara sebep olmaktadır. Bu nedenle ahalinin gelip geçmesine engel olurken, sel yıkım meydana getirmektedir. Kürdler köyü ahalisi derbendin tamirini uhdelerine almış ve bu hizmetleri mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[323] 1642 kayıtlarında karyeye dair görevlendirme bulunmamaktadır.[324]

2.1.9. Nezgeb (Çiğdemli)

Nezgeb, Kemah İlçe Merkezine 20,7 km uzaklıkta[325] olup, 1526 m rakıma[326]sahiptir. Kemah-Kuruçay yolu üzerinde kurulmuştur.1516 tarihli Kemah tahrir kayıtlarında köy,

---

[319] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 101; BOA, *TT.d.* nr. 168, s. 37; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 41; BOA, *TK.GM.d*., nr. 41, s. 114b. *Karye-i Kamerik tâbi‘mezbûr Karye-i mezbûre cemâ‘ati kurbünde vâki‘ olan Gökderbend dimekle ma‘rûf derbendi mâdemki ta‘mîr ve termîm iyleyüb hıdmet edâ iyleye avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olalar deyu defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde dahi kaydolundu.*

[320] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 544. *Karye-i Kamerik Müslümânân karye-i mezbûr Erzincan ve Kemah yanında vâki‘olan derbend ve kebân hıdmetinin edâsı ve âyende ve revende nüzul itmesiçün avârızdan mu‘âf olduğu kadîm olmağla hala dahi edâ-ı hıdmet şartıyla mu‘âfiyetleri ibkâ olundu.*

[321]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Sa%C4%9Fl%C4%B1k,+24302+Sa%C4%9Fl%C4%B1k%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7601465,38.7613329,11z/am=t/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aef0862bcca71:0x782f862aed6775a6!2m2!1d38.7737181!2d39.91765!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[322]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Sa%c4%9fl%c4%b1k/@39.91829505,38.77349732,1654.92573837a,4750.09546037d,35y,-0h,0t,0r/data=CigiJgokCZupiQPdCURAEb0-nOE860NAGTI8e1D1eENAIVriIxZ0QUNA, (E.T. 13.08.2022).

[323] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 118; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 115; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 163; *TK.GM.d*., *TD* nr.41, s. 189a-b. *Karye-i Kürdler tâbi‘mezbûr karye-i mezbûre üzerinde câri olan su taşan itdükde âyende ve revendeye yol virmeyüb Demûrî dimekle ma‘rûf derbend kesme taş? sa‘bul mürur ve geçmesi ğayet zor olmağın Karye-i mezbûre ahâlileri tamir itmek uhdelerinde olub avârız-ı divâni ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları defter-i atîkde mukayyed olmağın ber mûceb defter-i cedîde dahi kaydolundu.*

[324] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 591.

[325] BOA, *TT.d.*, nr. 387, s. 794;
https://www.google.com.tr/maps/dir/Merkez,+Bo%C4%9Fazi%C3%A7i%2FKemah%2FErzincan/%C3%87i%C4%9Fdemli,+24402+%C3%87i%C4%9Fdemli%2FKemah%2FErzincan/@39.602409,38.7472155,12z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7be7ae62bd65:0x36b7f723a2ee1bbf!2m2!1d38.8888383!2d39.5936353!1m5!1m1!1s0x407a6539315ef3f9:0x835d6077de2582c2!2m2!1d38.752172!2d39.602547?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[326]https://earth.google.com/web/search/Kemah+%c3%87i%c4%9fdemli/@39.60254645,38.752172,1535.56632342a,4068.91397301d,35y,0h,45t,0r/data=CnsaURJLCiUweDQwN2E2NTM5MzE1ZWYzZjk6MHg4Mz

karye-i Nezgeb nâm an nâhiye-i Orta-il olarak kaydedilmiştir. 1520 Rum İcmâlinde burada mâlikâne-divanî sisteminin uygulandığı ve mevcut zaviyeyi desteklemek amacıyla devletin kendi vergi payını bıraktığı anlaşılırken, görev ve muâfiyet diğer yıllarla aynıdır. 1530, 1568, 1591 yıllarına ait defterlerde ise ahalinin, yol güzergahı üzerinde ve korkulu bir derbend olan mahallin korunup, muhafaza edilmesi ve gelip geçen yolculara hizmet edilmesi vazifesi ile görevlendirildiği kaydedilmiştir. Yapılan bu hizmetin karşılığında ise köy halkı avârız-ı divâniyye vergisinden muâf olmuşlardır.[327]

2.1.10. Karye-i Urfat (Muratboynu)

Urfat'ın,[328] Kemah ilçe merkezine olan uzaklığı 36,1 kilometredir. Rakım[329] ise 1326 metredir. 1516 ve 1530 yıllarına ait Kemah tahrir kayıtlarında bu köy, *karye-i Urfat an nâhiye-i Kuzey* şeklinde kaydedilmiştir. 1568 ve 1591 tahrir defterlerine baktığımızda ise köyün yakınlarında yer alan Fırat nehri kıyısında, yolcuların gelip geçtiği, yol üzerinde ancak zorlu bir coğrafyada bulunan derbendin bakım ve onarımı bu köyün ahalisine vazife olarak verilmiştir. Köyün cemaati hizmetlerine karşılık avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf kabul edilmiştir. Ancak 1591 tarihli tahrir defterine düşülen 20 Zilkâde 1050/3 Mart 1641 tarihli notta, bahsedilen derbendin tamiri, korunması ve bakımının daha yakın olması nedeniyle Postu köyüne verildiği anlaşılmaktadır.[330]

VkNjA3N2RlMjU4MmMyGcamlUIgzUNAIcR7DixHYENAKhBLZW1haCDDh2nEn2RlbWxpGAIgASIm CiQJLZGaCnDGQ0ARL3SHaDfCQ0AZT0QAyYZwQ0AhEsPw1AVrQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

[327] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 116; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 69; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 92-93; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 145b. *Karye-i Nezgeb tâbi*ʻ*nâhiye-i mezbûra 'amm mâlikâne-i vakf-ı zâviye-i karye-i mezbûra divânî timar ve karye-i mezbûra memerr-i nâs ve mahûf derbend olub mâdemki ahâli-i karye-i mezbûra muhafaza hıdmeti edâ ideler avârız-ı divâniyyeden mu*ʻ*âf olalar deyu defter-i atîk de mukayyed olmağın kemâkâne mu*ʻ*âfiyetleri defter-i cedîde kaydolundu.*

[328]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Muratboynu,+Kemah%2FErzincan/@39.480002,38.7569643,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a78973e2bd5fb:0x4c2e0bce9455cec6!2m2!1d38.9697008!2d39.5282785!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[329]https://earth.google.com/web/search/Muratboynu,+Kemah%2fErzincan/@39.55186945,38.961142,1324.35089224a,4072.77045085d,35y,0h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhNzg5Nzk4YjhiNjhmOjB4YzBjZDRiNjdiMzIwMTkyNhlf0hito8ZDQCHwZ3izBntDQCoaTXVyYXRib3ludSwgS2VtYWgvRXJ6aW5jYW4YAiABIiYKJAkBECx--s1DQBGL8EkVasVDQBlbHO_wv4RDQCGNyD08h3lDQCgC, (E.T. 01.07.2022).

[330] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s.92; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 32; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 34; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 110a-b. *Karye-i Urfat tâbi*ʻ*mezbûr âb-ı Fırat üzerinde karye-i mezbûr kurbünde memerr-i nâs derbend ğayet sa*ʻ*bü'l-mürûr mâdem ta*ʻ*mîr ve termîme muhtaç olmağın karye-i mezbûre ahâlileri ta*ʻ*mîr ve termîmin uhdelerine almağın mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu*ʻ*âfiyetleri ber mûceb defter-i atîkde defter-i cedîdde kaydolundu.*

Tablo 1. Derbendçi Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Apuşta	Derbendçilik					avârız d. tekâlif ö.	
Cilans	Derbendçilik				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Çakşur	Derbendçilik				resm a. âdet a. avârız d. tekâlif ö. ispenç suhre	resm a. âdet a. avârız d. tekâlif ö. ispenç suhre	
Hudu	Derbendçilik						avârız d. tekâlif ö.
Ekecik	Derbendçilik				tekâlif ö.	tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.
Erzensi	Derbendçilik				avârız d.	avârız d.	avârız d.
Kamerîk	Derbendçilik		avârız d.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d.
Kürdler	Derbendçilik				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Nezgeb	Derbendçilik		avârız d.	avârız d.	avârız d.	avârız d.	

Postu	Derbendçilik						avârız d. tekâlif ö.
Urfat	Derbendçilik				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	

2.2. Derbendçi-Menzilgâh Olan Köyler ve Muâfiyetleri

2.2.1. Karye-i Gökseki

Gökseki Kemah ilçe merkezine 83,4 km uzaklıkta[331] olup, 1694 m rakıma[332] sahiptir. Refahiye-Giresun sınırında yer almaktadır. 1516 Kemah tahririnden köyün vîrân halde olduğu anlaşılmaktadır. 1530 yılına ait defterde ise *karye-i Gökseki tâbi‘ mezbûr* ifadesi yer almaktadır. Bu köy ile alakalı 1568 tarihli kayıtlarda görevlendirme bulunmazken, 1591yılına ait Erzurum mufassal tahrir defterinde, köyün hâne-i avârızdan olmadığı, derbend mahalli olup ve ahalisinin dağılmayarak görevlerini ifâ ettikleri belirtilmiştir. Yaptıkları hizmetleri karşılığında ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf oldukları kaydedilmiştir.[333] 1642 kayıtlarında ise *âyende ve revendenin uğrağı ve menzilgâhı olmağla bundan akdem avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olduklarına defter sûreti mu‘âfnâme-i hümâyûnun* karyenin ahalisine verildiği ve görevlerini yazda ve kışta edâ etmeleri ve kusurlarının olmaması halinde muâfiyetlerinin devam edeceği yazılmıştır.[334]

---

[331]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/G%C3%B6kseki,+24302+G%C3%B6kseki%2FRefahiye%2FErzincan/@39.8052474,38.7717098,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407add383cb31a43:0x3296c8d314a6c260!2m2!1d38.863055!2d40.0185651!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[332]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+G%c3%b6kseki+k%c3%b6y%c3%bc/@40.01958257,38.86289168,1679.71312868a,5006.18864953d,35y,144.10462939h,45.02682474t,-0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhZGQzODNjYjMxYTQzOjB4MzI5NmM4ZDMxNGE2YzI2MBlprFhXYAJEQCEb0xOWeG5DQCoYUmVmYWhpeWUgR8O2a3Nla2kga8O2ecO8GAIgASImCiQJ4sj9lgQGREARnQ5_ECgEREAZ_2ELN8pxQ0AhBeOA9WpuQ0A, (E.T. 13.08.2022).

[333] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 120; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 122; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 174; *TK.GM.d.*, *TD* nr. 41, s. 196b. *Karye-i Gökseki tâbi‘mezkûr karye-i mezbûra hâne-i avârızdan olmayub derbend olmağla re‘âyâsı parekende olmayub avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmak üzere emr-i şerîf vârid olmayub ber mûceb emr-i âli vech-i meşruh üzere mu‘âfiyetleri defter-i cedîde kaydolundu.*

[334] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 584. *Karye-i mezbûr âyende ve revendenin uğrağı ve menzilgâhı olmağla bundan akdem avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olduklarına defter sûreti mu‘âfnâme-i hümâyûn virilüb mu‘âf olanların hıdmetleri var ise ve edâ-ı hıdmet iderler ise ve hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfi‘ ise ibkâ olunması fermân buyurulub ber mûceb fermân-ı âli tetebbu‘ olundukda karye-i mezbûr yol üzerinde vâki‘ olub âyende ve revende kış ve yazda .....ebnâ-ı sebîl hıdmetlerine kusûrları olduğu*

2.2.2. Karye-i Hoğsık (Oğuz)

Karye, Kemah ilçe merkezine 48,9 km uzaklıkta[335] olup 1378 m rakıma[336] sahiptir. 1516 ve 1530 tarihli Kemah mufassal tahrir defterlerinde *Karye-i Hoğsık tâbi' Kuzey Kemah* şeklinde kaydedilmiştir. 1568 ve 1591 yıllarına ait kayıtlara bakıldığında ise karyenin, Mevlâna Kadı Abdi tarafından, Sivas-Erzincan yolu üzerinde bulunmasından dolayı menzilgâh olarak ilan edildiği anlaşılmaktadır. Ahaliye verilen bu vazifelendirilme sonucunda ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf kabul edilmişlerdir.[337] 1642 yılına ait avârız defterinde ise bu karyenin adının Hoğusı/Hoğusu olarak değiştiğini görmekteyiz. Köy yine menzilgâh olarak karda kışta yolcuların uğrak yeri ve sığınağı olmuştur. Karye, Diyârbekir yolu üzerinde olması hasebiyle önem arz ederken, mühim olan diğer yönü de zorlu ve çetin bir güzergahta bulunan derbendin muhafazasını sağlamasıdır. Ahali kadîm-i eyyâmdan beri derbendçidir ve yine önceden olduğu gibi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf kabul edilmişlerdir.[338]

2.2.3. Karye-i Norşun/ Norşin

Günümüzde izine rastlanamayan köy,1516 ve 1530 yıllarına ait olan Kemah mufassal tahrir defterlerinde *Norşun nâm an nâhiye-i Kuzey* ibaresi ile yer almaktadır.1568 ve 1591 tahrir kayıtlarında ise bu mahallin hem derbend olduğu hem de menzilgâh olarak

---

zâhir olmağla avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmak üzere ellerinde olan mu'âfnâmeleri mûcebince mu'âfiyetleri ibkâ olunduğu deftere kaydolundu.

[335]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/O%C4%9Fuz,+24402+O%C4%9Fuz%2FKemah%2FErzincan/@39.6026344,38.8907784,12.82z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a7713f921a763:0xfbbff9640e7ff0be!2m2!1d38.8353251!2d39.522737?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[336]https://earth.google.com/web/search/O%c4%9fuz,+Kemah%2fErzincan/@39.5225302,38.83668685,1388.74726967a,792.65214901d,35y,256.51539168h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhNzcxM2Y5MjFhNzYzOjB4ZmJiZmY5NjQwZTdmZjBiZRlftMcL6cJDQCGTA9Hu62pDQCoVT8SfdXosIEtlbWFoL0VyemluY2FuGAIgASImCiQJm7iYY4XQQ0ARjhd5eZnMQ0AZKngcQ3KkQ0AhcgkxpGKdQ0A, (E.T. 01.07.2022).

[337] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 76; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 29; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 29-30; BOA, *TK.GM.d.*, nr. s. 107a. *Karye-i Hoğsık tâbi'mezbûr karye-i mezkûr ziyâde memerr-i nâs ve menzilgâh olduğu Kadı Mevlâna Abdi i'lâm iylemeğin avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âfiyetleri defter-i atîkde mukayyed bulunmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[338]BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 553-554. *Karye-i Hoğusu âyende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-ı sebîlin menzilgâhı olub şiddet-i şitâ ve berf-ü sermâda mürûr ve ubûr idenlerin mallarını ve nefislerini halâs için hıdmet iylediklerinden ğayrı Diyârbekir'e giden sa'abu'l mürûr yolun derbendçi hıdmeti olduklarına kadîmü'l eyyâmdan defter-i hâkânide derbendçi kayd olduklarına sûret-i defter ibrâz idüb ve umûmen vilâyet halk edâ-ı hıdmet idüb hıdmetlerinde taksîrâtları olduğuna şehâdet idüb kadîmden avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olduğu üzere.....parâkende olurlar yol.....lâzım gelür deyû.....ve a'lâm iyledikleri ecilden kadîmden mu'âf olduğu üzere hıdmetleri olub edâ-ı hıdmet idenlerin mu'âfiyetlere fermân buyrulmağın bermûceb fermân-ı âli üslûb-ı yevm üzere avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmak üzere kaydolundu.*

görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Köyün ahalisi, hizmetleri mukâbilinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf kabul edilmiştir.[339] 1642 yılı kayıtlarında ise[340] karyenin sadece adı geçmekte ama bir vazifelendirilme bulunmamaktadır.

Tablo 2. Derbendçi ve Menzilgâh Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Gökseki	Derbendçi Menzilgâh					avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.
Hoğsık	Derbendçi Menzilgâh				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.
Norşun	Derbendçi Menzilgâh				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	

2.3. Stratejik Bir Görev: Köprücülük

Medeniyetin ilerlemesinin temel faktörü insandır. Seyahat, haber alma-verme, ticaret, savaş gibi pek çok faaliyeti gerçekleştirebilmek için yollara ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle de geçit vermez su yolları üzerine köprüler kurulmaya çalışılmıştır. Anadolu'yu yurt edinen Türkler de köprü yapımına özen göstermiş ve öneminin farkında olmuşlardır. Osmanlı Devleti de bu anlamda nehirler üzerine günümüze kadar sapasağlam ayakta kalmayı başarmış pek çok köprü inşa etmiştir.

Köprüler ya devlet büyükleri ya da vakıflar tarafından inşa edilirlerdi. Yöre halkı gereksinimleri doğrultusunda kadıya müracaat ederek köprü yapımı için ilk adımı atmış olurlardı. Böylelikle bu talep hükümete iletilir ve gerekli tetkiklerin ardından köprü yapımına başlanırdı. Köprülerin, tamir ve korunması ile ilgili görevlilere *köprücü*

[339] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 75; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 28-29; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 28-29; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 106b. *Karye-i Norşin/Norşun tâbi'mezbûr karye-i mezbûre derbend olub ve menzilgâh olmağın avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmaları defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[340] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 556.

denilmekteydi. Arşiv kayıtlarında bu gruba *meremmetçiyan* denildiği de olmuştur.[341] Amirlerine ise *ser-köprücüyan* ya da *köprücü-başı* adı verilmiştir.[342]

Köprücü olabilmek için; bazen yöre halkı istekte bulunur ya da kadı, ihtiyaç nedeni ile yöre halkından bu işi yapmalarını talep ederdi. Bazen de merkezden gelen emir sebebi ile köprücü ataması yapılırdı.[343] Hizmetleri mukâbilinde bazı vergilerden affedilirlerdi.[344] Bunlar avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyedir. Öte yandan bu ayarda olan diğer meslek gruplarında olduğu gibi yetkililerden, angaryaların kendilerine yüklenmemesi, vergi yükü ile bunaltılmamalarına özel ihtimam gösterilmesi istenmiştir.

Baba köprücü öldüğünde, oğlu bu görevi üstlenirdi. Ancak oğlu bu işi yapmak istemezse görev bir başkasına verilirdi. Tahrir Defterlerinde yer alan kayıtlar sayesinde herhangi bir karışıklığa mahal verilmezdi. Dini inanç konusu da ehemmiyet arz etmiyordu. Ehil olan kişi vazifelendirilirdi.[345] Ancak 16.yüzyılın sonlarına doğru ekonominin daralması nedeni ile muâfiyet tanınan hizmet ehlinin sayılarında da azalma olduğunu görülmektedir. Bu durum köprücüleri de etkilemiştir. Mühimme kayıtlarına göre,1571 yılında Akyazı kazasında halk, bölgelerinde yer alan köprünün viran olduğunu yöre halkından 200 kişinin köprücü olması durumunda, daha önceden görevli olan 700-800 kişinin yaptıkları işi yerine getirebileceklerini yetkililere iletmişlerdir. Merkez bu talebi kabul etmiştir.[346] Kemah kazasına bağlı karyelerde görevli köprücüler ise şöyledir:

2.3.1. Karye-i Armudlu

Armudlu, 1823 m. rakımda[347] kurulmuş olup Kemah'a olan uzaklığı[348] ise 108 kilometredir. Karyenin yakınlarından Kızılenis Çayı geçmektedir. 1516 yılı tahrir defterinde

---

[341] Kurt, "XVI. Yüzyılda Kars-ı Maraş Sancağında Mu'âflar", s. 2018.
[342] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, s. 71-75.
[343] Özcan, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti: Köprücülük Örneği", s.68.
[344] Öz, *Canik Sancağı,* s.55.
[345] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar,* s. 72-73.
[346] Özcan, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın ikinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti: Köprücülük", s. 69.
[347]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Armudlu+k%c3%b6y%c3%bc/@39.9789584,38.93485982,1812.12855121a,4039.19695374d,35y,-36.22767105h,44.99999375t,0r/data=CoIBGlgSUgolMHg0MDdhYzIyMzQ5YzQ0ZTA5OjB4NzA3N2NjNjczOWE2ZmVkZRkN-z2xTv1DQCFEwCFUqXdDQCoXUmVmYWhpeWUgQXJtdWRsdSBrw7Z5w7wYAiABIiYKJAnu_e2qEgVEQBE8s4e_NAJEQBk5SZhvsmZDQCFjKg5Qm19DQA, (E.T. 13.08.2022).
[348]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Armutlu,+24302+Armutlu%2FRefahiye%2FErzincan/@39.8437655,38.7817829,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ac22349c44e09:0x7077cc6739a6fede!2m2!1d38.934855!2d39.978964!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

kaydı bulunmayan köy, 1530, 1568, 1591 senelerinde hazırlanan tahrir evrakında yazılmış olmakla beraber herhangi bir görevi bulunmamaktadır.[349] 1642 tarihli avârız kaydında ise mahalde yer alan cisr-i kebîrin ta'mîr ve termîmi ile görevli oldukları anlaşılmaktadır. Vazifeleri nedeni ile avârız vergisinden muâf olmuşlardır.[350]

2.3.2. Karye-i Dedek

Dedek, Kemah ilçe merkezine 10,2 km uzaklıkta,[351] 1439 m rakımda[352] kurulmuş olup Sivas-Erzincan yolu üzerindedir. 1516 yılında hazırlanan tahrir defterinde; k*arye-i Dedek nâm an nâhiye-i Kuzey der livâ-i Kemah* ibaresi ile kaydedilmiştir.[353] 1530, 1568,1591 yıllarına ait kayıtlara[354] göre ise bu karyede bulunan köprücüler *cisr-i kebîr* adı verilen köprünün bakımı ve korunması ile görevlendirilmişlerdir. İfâ ettikleri bu vazifeleri mukâbelesinde rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyyeden muâf olmuşlardır. 1591 yılında yapılan tahrirden tam 51 yıl sonra 1642'de hazırlanan avârız defterinde ise Dedek karyesi Cisr-i Kebîr adı verilen köprüye bakım yapmakla vazifelendirilmiş, ekip biçtikleri topraklarından avârız vergisi alınmamasına karar verilmiştir.[355]

2.3.3. Karye-i Korumigal

1516 yılı kayıtlarında ismine rastlanmayan bu karyenin 1530 yılına dair kayıtlarına baktığımızda *ma'a zemîn-i mülk Hacı Mihman veled-i Hoca Mehmed Kemah an köprüciyan cisr-i kebîr der âb-ı Fırat der… Kemah Melik Mengücek Gâzi ber vechi mu'âfiye an rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye berâ-ı hıdmet cisr-i mezbûra* ibaresinin yer aldığını görmekteyiz. Köprücülükle görevlendirilen bu şahısların yaptıkları hizmetleri karşılığında rüsum-ı örfiyye

---

[349] BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 122, BOA, *TT.d.*, nr. 540, BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 197b.
[350] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 579.
[351]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Dedek,+24402+Dedek%2FKemah%2FErzincan/@39.5981593,38.9675252,12z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a7f503446048b:0x4f99c14877dea4ce!2m2!1d38.992561!2d39.56204!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).
[352]https://earth.google.com/web/search/Kemah+Dedek+k%c3%b6y%c3%bc/@39.5620395,38.992561,1441.76122858a,4071.99674624d,35y,0h,45t,0r/data=Cn0aUxJNCiUweDQwN2E3ZjUwMzQ0NjA0OGI6MHg0Zjk5YzE0ODc3ZGVhNGNlGZyFPe3wx0NAIXwkJT0Mf0NAKhJLZW1haCBEZWRlayBrw7Z5w7wYAiABIiYKJAnTmuAdp89DQBHo783s5sxDQBk0wT_te4dDQCGKa63n4IJDQCgC, (E.T. 01.07.2022).
[353] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 87.
[354] BOA, *TT.d.*, nr. 168, s.32-33; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 35; BOA, *TK.GM.d.*, nr.41, s.110b-111a. *Der tassarruf Hacı Mihman veled Hoca Mehmed Kemah an köprüciyan cisr-i Kebîr der şehr-i mezbûra ber vech-i mu'âfiye an rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye hıdmet-i cisr-i mezbûre ber mûceb defter-i atîk hâliya der tasarruf Hacı Mehmed veled Hacı Mihman el mezbûr der mukâbele-i hıdmet cisr-i mezbûre.*
[355] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 554. *Mezkûr Dede ve Üveys, ve İsmâ'îl karye-i mezbûrda tasarruf iyledikleri toprak Kemah kurbünde nehr-i Fırat üzerinde binâ olunan cisr-i kebîrin meremmetçilerine defter-i hâkânide ta'yîn zemînden zirâ'at idüb ve ellerinde olan toprağa cisr-i kebîr meremmetçilerine ta'yîn olduğuna defter sûreti ibrâz itmeği ve hıdmetleri olmağla ellerinde olan toprak hâneye tahrîr olmayub ve hâne ta'yîn olunmadığına şerh virildi.*

ve öşür-ı divâniyye vergilerinden muâf oldukları anlaşılmaktadır. Ancak diğer yıllarda yapılan tahrirlerde bir görevlendirme bulunmamaktadır.[356]

2.3.4. Karye-i Maniker (Çamlıyayla)

Maniker, 1260 m rakıma[357] sahip olup Kemah ilçe merkezine olan uzaklığı ise 2.4 kilometredir.[358] Kemah-Refahiye yolu üzerinde Kömür Çayı kenarında kurulmuştur. Köyün 1516 kayıtlarına göre Orta-il nâhiyesine bağlı olduğunu anlamaktayız.[359] 1530 yılına ait tahrir defterinde ise Güney Kemah nâhiyesine dahil edilmiştir. 1568 ve 1591 senelerine dair evraka göre ise karyenin ahalisi, Kömür suyu üzerinde bulunan köprünün harap olması nedeni ile bakımını üstlenmişler ve karşılığında da avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[360] 1642 kayıtlarında ise karye hakkında tahrir defterlerindekine benzer bir not düşülmüştür. Buna göre eskiden beri Kömür suyu taşkın vermekte, bu sebepten köprü harap olmaktadır. Ahali kendi malları ile onarımı yaptıkları için avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmuşlardır. Öte yandan, *ba‘del-yevm ta‘mîr itmek ve edâ-ı hıdmet iylemezler ise yine hâne-i avârızları da virmek üzere mu‘âfiyetleri kaydolundu* şeklinde yazılarak köylüler uyarılmışlardır.[361]

---

[356] BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 59; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 74-75; BOA, *TK.GM. d*., nr. 41, s. 135b.

[357]https://earth.google.com/web/search/Kemah%c3%87aml%c4%b1yayla/@39.72603179,38.99991914,1306.88634222a,3993.84413984d,35y,-80.81467363h,44.99958297t,0r/data=CnwaUhJMCiUweDQwN2E4NTkzYTQyYjIyNzc6MHgzNmU4NjcxOTQ0ZGU5ZTRlGXdn7bYL3UNAISaSQx-HgUNAKhFLZW1haMOHYW1sxLF5YXlsYRgBIAEiJgokCUIQbM132kNAEXloA7GE0UNAGcs98h4diENAIfSU80WGfENA, (E.T. 13.08.2022).

[358]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/%C3%87aml%C4%B1yayla,+24402+%C3%87aml%C4%B1yayla%2FKemah%2FErzincan/@39.5305971,38.8551599,10z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a8593a42b2277:0x36e8671944de9e4e!2m2!1d39.0119361!2d39.72692!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[359] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 113.

[360] BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 50; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 58; BOA, *TK.GM.d*., nr. 41, s. 125b-126a. *Karye-i Maniker tâbi‘mezkûr karye-i mezbûra tahtında vâki‘ Kömür suyu üzerinde vâki‘ cisriyân mezbûr dağdan itdüğü? indikçe harâb idüp ta‘mirâtı karye-i mezbûra ahalisi uhdelerine almağın avârız ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[361] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 542. *Karye-i mezbûra kadîmden Kömür suyu tuğyân idüb üzerinde olan cisri harâb iyledükçe kendü mallarıyla ta‘mîr ve termîm itmek üzere ta‘yîn ve ol mukâbelede avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olduklarına defter sûreti ibrâz idüb cisr-i mezbûra ba‘del-yevm ta‘mîr itmek ve edâ-ı hıdmet iylemezler ise yine hâne-i avârızları da virmek üzere mu‘âfiyetleri deftere kaydolundu.*

2.3.5. Karye-i Marik (Ayranpınar)

Marik, 1437 m rakımda[362] kurulmuş olup Kemah ilçe merkezine 22 km mesafededir.[363] Köy, Kemah-Refahiye yolu üzerindedir. 1516 tarihli tahrir defterine göre Orta-il nâhiyesine bağlı olarak kaydedilmiştir. Ancak 1530 tarihli mufassal defterden anlaşıldığına göre bu tarihten itibaren Güney Kemah nâhiyesine dahil edilmiştir. 1530, 1568, 1591 tarihli kayıtlarından, Fırat nehri üzerinde bulunan büyük köprünün (cisr-i kebîr) bakımı, korunması için hizmet eden köylülerin bu işleri mukâbelesinde rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye vergilerinden muâf oldukları anlaşılmaktadır.[364] Karye hakkında bir başka önemli bilgi ise 1530 yılında hazırlanan evkâf defterine göre Marik, Melik Mengücek Gâzi'ye ait olan vakfa hizmet eden köylerdendir.[365] 1642 tarihli kayıtlarda ise karye için herhangi bir görevlendirme yer almamaktadır.[366] Evliya Çelebi Kemah'ı ziyaret ettiğinde bu karyeye de uğramıştır. İzlenimlerini şöyle anlatır; "*Marik köyü Erzurum Kalesi kulunun hâssıdır. Tanrının hikmeti bu köydeki mağaraların içinde temmuz ayında akan tatlı sular donup buz olur. Kış günleri hamam suyu gibi sıcak olur. Vilâyet halkı katık peyniri dedikleri peynirlerini bu mağaralarda saklarlar."*[367]

2.3.6. Karye-i Ofuz (Alapınar)

Ofuz, Kızılenis çayı kıyısında 1306 m rakımda[368] kurulmuş olup Kemah merkezine uzaklığı[369] 63.9 kilometredir. Bu köy 1516 tahrir kayıtlarında yer almazken, 1530 tarihli

---

[362]https://earth.google.com/web/search/Ayranp%c4%b1nar%2fKemah%2fErzincan/@39.65607262,38.99109065,1675.97326405a,10184.56943275d,35y,98.43106681h,45.03887696t,-0r/data=CmQaOhI0CiUweDQwN2E3ZTA1NTMyMjE2YmY6MHg4MDg4NzQ5MTQ5Y2U5NjAwKgtBeXJhbnDEsW5hchgCIAEiJgokCfNyS9eJ-ERAEYMONfYzFUFAGeFzLwDxf0dAIdSnNVBzJkJA, (E.T. 01.07.2022).

[363]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Ayranp%C4%B1nar,+Cirgi%C5%9Fin,+24402+Ayranp%C4%B1nar%2FKemah%2FErzincan/@39.6386835,38.9879346,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a7e05532216bf:0x8088749149ce9600!2m2!1d38.999556!2d39.634269!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[364] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 72; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 48-49; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 55-57; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 124a-b, 125a. *Der tasarruf Hacı Mihman veled Hoca Mehmed Kemah an köprüciyân cisr-i kebîr der âb-ı Fırat der mîrî? Kemah ve edmeğin Mengücek Gâzi ber-vechi mu'âfiye an rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye berâ-ı hıdmet-i cisr-i mezbûra kat'an 20 kilelik hâliyâ der tasarruf…..hatun…..Hacı Mihman el mezbûr.*

[365] BOA, *TT.d.*, nr.199, s. 50.

[366] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 535.

[367] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* s. 450.

[368]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Alap%c4%b1nar%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@40.0023532,38.82115745,1306.85665031a,786.62833762d,35y,-323.86384281h,45t,0r/data=CoYBGlwSVgolMHg0MDdhZTdmMjlkNGVmOWY3OjB4ZGRmNjk3MWZmODY3ZjFmYRnVlc_yPABEQCFUzJyJRGlDQCobUmVmYWhpeWUgQWxhcMSxbmFyxLEga8O2ecO8GAIgASImCiQJVb2qAIwCREARRomd5ln-Q0AZG0B4b_JrQ0AhPHkQxZJhQ0A

[369]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alap%C4%B1nar,+24302+Alap%C4%B1nar%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7655955,38.8951558,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:

defterde ise *Ofuz tâbi‘ Orçol Kemah* olarak kaydedilmiştir ve XVI. yüzyıl boyunca köye dair görevlendirme mevcut değildir.[370] 1642 yılı avârız kayıtlarında ise Çemen'den gelen su üzerinde kurulmuş olan köprü insanların oldukça fazla kullandığı bir güzergahtır ve *umûmen vilâyetin ayânı ve eşrâfı ve re'âyâ ve berâyâsı köprü-i mezbûr olmasa yol müfsîd* olur diyerek kanaatlerini bildirmişlerdir. Karye halkı, bu köprüyü kendi malları ile tamir ederek bakımını sağlamak karşılığına avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olurlarken, hizmetlerinde eğer bir kusurları olursa bahsi geçen vergileri ödemek şartı ile muâfiyetleri deftere kaydedilmiştir.[371]

2.3.7. Karye-i Sevkâr (Çatalçam)

Karye, Kemah merkezine 65,3 kilometre uzaklıkta[372] olup, rakımı[373] ise 1585 metredir. Yakınlarından Kızılenis çayı geçmektedir ve Sivas-Şebinkarahisar-Erzincan yolu üzerinde kurulmuştur. 1516 kayıtlarında köy *Sevkâr nâm an nâhiye-i Orçol* olarak kaydedilmiştir. 1530, 1568, 1591 yıllarına ait tahrir kayıtlarında buraya dair herhangi bir vazifelendirme bulunmamaktadır.[374] 1642 yılı kayıtlarında ise Sevkâr ve Karor karyelerinin yakınından geçen büyük nehrin üzerinde bulunan köprünün tamir ve bakımını bu iki köy yapmaktadır. Hizmetlerini hakkıyla yerine getirmeleri karşılığında avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır. Ancak Karor bu hizmetten ayrılmış, Sevkâr eskiden olduğu gibi görevine devam ederken vergi muâfiyetleri de deftere kaydedilmiştir.[375]

0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae7f29d4ef9f7:0xddf6971ff867f1fa!2m2!1d38.8224041!2d40.00186!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[370] BOA, *TT.d.*. nr. 168, s. 120; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 171; *TK.GM.d.*, nr.41, s. 194b-195a.

[371] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 580. *Karye-i mezbûr Çemen'den gelen suyun üzerinde vâki‘ olan köprüye karîb olup ve köprü-ı mezbûr memerr-i nâs olub ihyâsı lazım olduğuna umûmen vilâyetin ayân-ı ve eşrâfı ve re‘âyâ ve berâyâsı köprü-ı mezbûr olmasa yol müfsîd olmak mukarrer deyu i'lâm idüb karye-i mezbûr ahâlisi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmak üzere köprü-i mezbûru kendi mallarıyla ihyâ ve ta‘mîr ve ba‘del yevm hıdmet idüb köprücülük hıdmetine taksîrât iderler ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeleri tamamıyla virmek üzere der uhde iyledikleri ve mu‘âfiyetleri hıdmetleri mukâbelesinde fermân-ı âli mûcebince deftere kaydolundu.*

[372]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/%C3%87atal%C3%A7am+Buca%C4%9F%C4%B1,+24302+%C3%87atal%C3%A7am%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7624286,38.8601369,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae81397e8a021:0x53e4b5bcb02c363e!2m2!1d38.8496369!2d39.982853!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[373]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+%c3%87atal%c3%a7am+k%c3%b6y%c3%bc/@39.9822292,38.85027195,1605.02283019a,786.88200144d,35y,-37.49445658h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhZTgxMzk3ZThhMDIxOjB4NTNlNGI1YmNiMDJjMzYzZRlD44kgzv1DQCHHfOXmwGxDQCoaUmVmYWhpeWUgw4dhdGFsw6dhbSBrw7Z5w7wYAiABIiYKJAn7QxtvyANEQBE_egT-xgBEQBlnXFQH02xDQCF7QZRYZGVDQA, (E.T. 13.08.2022).

[374] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 120; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 119; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 169; BOA, *TK.GM.d.*, nr.41, s. 193b-194a.

[375] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 579. *Karye-i mezbûr ve Kâror nâm karyeler kurbünde vâki‘ nehr-i azîmin üzerinde olan cisrin ta‘mîr ve termîminde ta‘yîn ve hıdmetleri mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i*

2.3.8. Karye-i Timosı/Tımısı (Tuzla)

Tımosı, Kemah ilçe merkezine 21,1 km uzaklıkta[376] olup rakımı 1216[377] metredir. 1516 yılına ait Kemah tahrir kayıtlarında bu köye dair, *Karye-i Tımosı bâ mezra'-ı Çaruh? tâbi' nâhiye-i Güney kaza-i mirlivâ-i şehr-i nefs-i Kemah* ifadesi yer almaktadır.[378] 1520 yılında Rum İcmâli'nde bu köyde yer alan tuzlanın mukâta'ya verildiğine dair bir bilgi bulunmaktadır.[379] 1568 ve 1591 kayıtlarına göre Fırat nehri üzerindeki *cisr-i kebîre* hizmet etmeleri için köprücülükle görevlendirilmiştir. Yaptıkları bu vazife karşılığında ise rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyyeden muâf olmuşlardır.[380] Tımosı karyesine XVI. asırda verilen köprücülük vazifesinin 1642 yılı avârız defterinde verilen bilgiye göre devam ettiği anlaşılmaktadır. Kuru Köprü adı verilen cisrin bakımı, tamiri sekteye uğradığında insanlar ve dahi hayvanlar sıkıntı yaşamaktadırlar. Sipâhiyandan Hasan Çelebi, İlyas ve Hüseyin adlı kişilerin önceden de köprücülük işi ile iştigal etmiş oldukları bu nedenle de yeniden bu işi aldıkları anlaşılmaktadır. Eğer bu kimseler vazifelerinde kusur ederler ise avârızlarını ödemeyi kabul etmişler ve deftere kayıtları yapılmıştır.[381]

1568 ve 1591 yıllarına ait defterlerde köprücülerle ilgili bir kayıt yer almaktadır. Buna göre Kemah'ta Fırat nehri üzerinde, insanların çokça kullandığı ağaç bir köprü mevcuttur. Ancak zaman içinde yıpranan köprünün tamire ihtiyacı olmuş ve Hacı Mihman ile Can Aziz mîrlivâ ve kadının olur vermesi ile köprücü tayin olmuşlardır. Bu kişiler

---

örfiyyeden mu'âf olmaları bâbında ellerinde defter sûreti ve mu'âfnâmeleri olub lakin bu vecihle mu'âf olanların hıdmetleri ve ârayı ve hıdmet edâ iderler ise ve hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfı' ise ibkâ olundu deyu fermân olunmağın ....olundukda Sevkâr nâm karyenin mu'âfiyeti ise zikr olunan hıdmetin edâsı... olduğu ğayet olduğunu köprücülük hıdmetinden Kâror nâm karye ifrâz dahi .....olub karye-i Sevkâr mu'âf olmak üzere köprücülük hıdmeti ibkâ olunub vech-i meşrûh üzere olması mîrîye ve fukarâya nâfı' olmağla karye-i Sevkâr'ın mu'âfiyeti deftere kaydolundu.

[376]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Tuzla,+Cirgi%C5%9Fin,+24402+Tuzla%2FKemah%2FErzincan/@39.5305971,38.8551599,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a80376c4ad30d:0x15e38ffabd4f6bb6!2m2!1d39.083844!2d39.631659!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[377]https://earth.google.com/web/search/Kemah+Tuzla/@39.63165845,39.083844,1212.21341004a,4066.69729093d,35y,0h,45t,0r/data=CnYaTBJGCiUweDQwN2E4MDM3NmM0YWQzMGQ6MHgxNWUzOGZmYWJkNGY2YmI2Ga6cvTPa0ENAIaD7cma7ikNAKgtLZW1haCBUdXpsYRgCIAEiJgokCchNsRUd4kNAEUofxpeg2UNAGdNLfPdygUNAIWhbOC-Kd0NAKAI, (E.T. 13.08.2022).

[378] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 70.

[379] BOA, *TT.d.*, nr. 387, s. 789.

[380] BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 58-60; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 126a-b.

[381] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 532. *Karye-i mezbûra kadîmü'l-eyyâmdan Kuru Köprü dimekle ma'rûf köprünün ta'mîr ve termîmine ta'yîn olunub karye-i mezbûr harâbe olmağla köprü dahi harâbe müşrif olub âyende ve revende mürûr ve ubûrda müte'essir olub adem ve davar donub helâk olduğunda ahâli-i ve .....i'lâm itmeği karye-i mezbûrada zirâ'ati olanlardan ebnâ-ı sipahiyandan Hasan Çelebi, İlyas ve Hüseyin nâm kadîmden olan nısf-ı hâne mu'âf olmak üzere köprü-i mezbûrun imâreti ve ba'del yevm termîm ve ta'mîri görmeği.....olub köprünün ta'mîr ve termîminde taksîrat iderler ise hâneleri de çekmek üzere deftere kaydolundu.*

hizmetlerini hakkıyla yapmaları halinde *şehirde ve kurrada vâki'olan mülk ü zeminlerinin ve bağ ve bağçelerinin ve asiyâblarının rüsum-ı örfiyye ve cânib-ı divâniyye ve âdet-i ağnâm ve hukûk-ı külliyelerinden ve avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf* olmaları defterlere kaydedilmiştir. Ancak Hacı Mihman vefat etmiş oğlu olan Hoca Mehmed ve Can Aziz ise kayıplara karışmışlardır. Bunun üzerine Pîr kulu veled Ali meremmetçi tayin olmuştur. *999 Zilhiccesinin 8. günü* bu kayıt yeni deftere kaydolunmuştur.[382]

Tablo 3. Köprücü Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Armudlu	Köprücülük						avârız d.
Dedek	Köprücülük			rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	avârız d.
Korumigal	Köprücülük			rüsum ö. öşr d.			
Maniker	Köprücülük				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.
Marik	Köprücülük			rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	

[382] BOA, *TT.d.*, 540, s. 21; BOA, *TK.GM.d.*,nr. 41, s. 101a. *Zikr olunan ab-ı Fırat üzerine olan cisr-i kebîr memerr-i nâs ve tarîk halde olub asliyetleri ağaç ile vaz' olunub her gâh meremmete muhtaç yakası olub bazı meremmetçiler vaz' olunmak dellâliye olunduğu cihetten mezkûrân Hacı Mihman ve Can Aziz ber mûceb-i mekâtib mirlivâ ve kadı-ı Kemah meremmetçiler ta'yîn olunub mademki cisr-i kebîr-i mezkûrîn vâki' olan meremmetin görüb zükûrun…..ve hızmet-i lâzımesi bervech ihtimâm idüb termîminde nev isti'mâl ve müsâmahaları olmaya mukâbelesinde mu'âf olundukları şehirde ve kurrada vâki' olan mülk-ü zeminlerinin ve bağ ve bağçelerinin ve asiyâblarının rüsum-ı örfiyye ve cân müverrah ib-i divâniyye ve âdet-i ağnâm ve hukûk-ı külliyelerinden ve avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf ve müsellâh olmak üzere defter-i atîkde sebt olunmuş bulunmağın hâliyâ Hacı Mihman fevt olub oğlu Hoca Mehmed ve Can-ı Azîz ğaybûbet-ı mukâta'a ile ğâib olmağın yerine iş bu Pirkulu veled Ali cisr-i mezbûra meremmetçi ta'yîn olub ber mûceb defter-i atîk ve arzuhâl ile himâyetine rızadan kimesnelere arz virüb aralarına dahil olmasıyla haktır deyu arzuhâl ittiklerinde terk-i hizmetlerinde tekâsül oldukda kadıya arz olunmak aralarında arz olunmasına sene 999 Zilhiccesinin 8. günü tarihli müverrahemr-i şerîf vârid olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

Ofuz	Köprücülük						avârız d. tekâlif ö.
Sevkâr	Köprücülük						avârız d. tekâlif ö.
Tımosı	Köprücülük				rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	avârız d.

2.4. Köprücü, Derbendçi, Menzilgâh Olan Karyeler ve Muâfiyetleri

2.4.1. Karye-i Alpköy/Altköy

Alpköy, Kemah'a 49,6 km uzaklıkta[383] olup rakımı[384] ise 1502 metredir. Köroğlu çayının kıyısında ve Sivas-Erzincan yolu üzerindedir. Erzincan'ın Karadeniz bölgesi ile bağlantısının sağlandığı stratejik bir konumda yer almaktadır. Karye, 1516 tahrir kayıtlarında *Karye-i Alpkendi nâm virân an nâhiye-i Diğinlü nâm* olarak kaydedilmiştir. 1530 ve 1568 tahrirlerinde ise *Alpkendi nâm mezbûr amm mâlikâne vakf-ı zâviye-i İsmail şeyh divâni tımar* ibaresi ile burada bir zaviyenin varlığı ve köyde uygulanan mâlikâne-divâni sistemi göze çarpmaktadır. 1591yılı defterinde ise zaviyenin başında Şeyh Murad'ın olduğu anlaşılmaktadır.[385] 1642 yılı kayıtlarında karye ile ilgili geniş bilgi yer almaktadır. Yol üzerinde menzilgâh olan bu mahallin ahalisi, yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması, yemek yedirilmesi vazifeleri ile yükümlü tutulmuşlardır, Bunun yanı sıra yakınlarda olan köprünün ve Alp Deresi denilen insanların yoğun şekilde kullandıkları derbendin de bakımlarının bihakkın yerine getirilmesi ahalinin vazifesidir. Hizmetleri karşılığında devlet, *avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve şakkanın cümlesinden mu'âf ve müsellem olduklarına* karar vermiştir. Filhakika bir kontrol mekanizmasının olduğu da

[383]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Altk%C3%B6y,+24302+Altk%C3%B6y%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7647234,38.8767626,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae5b69a793f3d:0xc6433bf1bef8a46e!2m2!1d38.7075839!2d39.953563!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[384]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Altk%c3%b6y/@39.95371339,38.70856052,1498.28676052a,1723.42769542d,35y,37.14693761h,45.00000055t,0r/data=CnsaURJLCiUweDQwN2FlNWI2OWE3OTNmM2Q6MHhjNjQzM2JmMWJlZjhhNDZlGXvWNVoOkNAIYvW9huSWkNAKhBSZWZhaGl5ZSBBbHRrw7Z5GAIgASImCiQJHqVMUB33Q0ARMVvLASzxQ0AZQW33jiNmQ0AhrsWlx_hdQ0A, (E.T. 13.08.2022).

[385] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 104; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 108; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 154-155; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 177b.

anlaşılmaktadır. Buna göre defter sûretleri, eski ve yeni muâfnâmeler kontrol edilerek, hizmetlerini yapmaları ve *mîrîye ve fukarâya nâfi‘olmaları* karşılığında da göreve devam etmeleri bildirilmiştir. Sorumluluklarını bihakkın yerine getirmemeleri durumunda ise *mu‘âflarız dediklerine i‘tibâr iylemeyüb hâne defterine kayd iyleyesin* denilmektedir. Yapılan teftiş sonrasında *asâkir-i İslâmın uğrağı ve âyende ve revendenin mürûr idecek yolu olub derbendçilik ve köprücülük hizmeti kemâ yenbaği edâ iderler mi deyu üzerine varılıb görüldükde edâ-ı hıdmet iyledikleri* ortaya çıkmış ve böylelikle merkez, karyenin *hâne-i avârızdan, nüzûl ve kürekçi ve revgân-ı yaylak ve tekâlif-i sâirenin cümlesinden mu‘âf* olmasına karar vermiştir.[386]

2.4.2. Karye-i Çörekencir/ Çörencil (Dutlu)

Dutlu, 1140 m rakıma[387] sahip olup Kemah ilçe merkezine 9,7 km uzaklıktadır.[388] Karye; Refahiye-Kemah yolu üzerinde, Kömür çayı kenarında kurulmuştur. 1516 yılına ait tahrir kayıtlarında, *karye-i Çörekencir nâm nâhiye-i Güney der livâ-i Kemah* şeklinde kaydedilmiştir. 1520, 1530, 1568, 1591 yıllarına ait tahrir defterlerinde ise mahallin yol üzerinde ve korkulu bir derbend olduğu belirtildikten sonra buranın korunması ve tamir edilmesi mukâbilinde ahali, avârız-ı divâniyye vergisinden muaf kabul edilmişlerdir.[389] 1642 yılı avârız defterinde ise karyenin adı Çürükincir olarak değişime uğrarken, Vâdi Vânk

---

[386] BOA, *MAD.d,* nr. 5152, s. 568. *Karye-i mezbûr yol üzerinde vâki‘ menzilgâh olub âyende ve revendenin mürûr ve ubûrunda it‘âm ve hıdmet idüb ve karye-i mezbûra kurbünde vâki‘ cisrin ta‘mîr ve termîmi ve Alp Deresi dimekle ma‘rûf şah râhda olan derbendin ve kümbetlerin? sa'ab olub uçan yerlerinin ihyâsına ta‘yîn ve ol mukâbelede avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve şakkanın cümlesinden mu‘âf ve müsellem olduklarına defter sûreti ve atîk ve cedîd mu‘âfnâme-i hümâyûn ibrâz olunub ve derbendçi ve köprücü ve sâir tarîkla mu‘âf olanları göresin hıdmetleri var ise edâ-ı hıdmet iderler ise ve hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfi‘ ise cedîd mu‘âfnâmeleri var ise ibkâ idüb hıdmetleri olmayub ve edâ-ı hıdmet itmeyüb ve hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfi‘ değil ise biz mu‘âflarız didiklerine i'tibâr iylemeyüb hâne defterlerine kayd iyleyesün deyu fermân olunmağla ber mûceb-i fermân-ı âli karye-i mezbûr yol üzerinde olub derbend-i mezbûr asâkir-i İslâmın uğrağı ve âyende ve revendenin mürûr idecek yolu olub derbendçilik ve köprücülük hizmeti kemâ-yenbaği edâ iderler mi deyu üzerlerine varılub görüldükde edâ-ı hıdmet iyledikleri müşâhede olunub emr-i âli ve kadîmden yerlerinde olan defter sûreti ve mu‘âfnâme-i hümâyûn mûcebince hâne-i avârızdan ve nüzûl ve kürekçi ve revgân-ı yaylak ve tekâlif-i sâirenin cümlesinden mu‘âf olmak üzere deftere kaydolundu..*

[387] https://earth.google.com/web/search/Kemah+Dutlu/@39.68156945,39.020342,1135.05447272a,4062.89473185d,35y,0h,45t,0r/data=CnYaTBJGCiUweDQwN2E4NmMwZmFmMTM5ZmI6MHhmMDg2MGFjYmEyZmJhYmIyGaX3ja8910NAIRxeEJGagkNAKgtLZW1haCBEdXRsdRgCIAEiJgokCZgdXRki1UNAEaS6aca5zkNAGZa6Hsbpn0NAIbZKB7stlUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

[388] https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Dutlu,+24402+Dutlu%2FKemah%2FErzincan/@39.6726488,39.0196061,12z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a86c0faf139fb:0xf0860acba2fbabb2!2m2!1d39.020342!2d39.68157!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[389] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 89; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 49-50; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 57; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 125a-b. *Karye-i Çörekencir tâbi‘mezkûr karye-i mezbûra memerr-i nâs mahûf derbend olub mâdemki karye-i mezbûra cemâ‘ati derbend muhâfazasında ve termîm hıdmeti edâ ideler avârız-ı divâniyyeden mu‘âf olalar bermûceb defter-i atîk defter-i cedîde dahi kaydolundu*

nahiyesine dahil edilmiştir. Karye hem menzilgâh olarak görev yaparken hem de yakınlarda bulunan köprünün bakımı ile mükelleftir. Kayıtlarda yer alan ibarenin anlatımıyla *âyende ve revendenin nefsine ve malına zarar iriştirmemek* köylülerin görevidir. Defter-i Hâkâni suretinden anlaşıldığı üzere bu vazifeye mukâbil ahali avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf kabul edilmişlerdir. Bölge halkının verilen hizmetten memnuniyetine bilhassa önem verildiği anlaşılmaktadır. Eğer yaptıkları işte, bir kusur bulunur ise Çürükincir ahalisi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerini devlete ödemeyi de taahhüd etmiştir. Köylüler ve merkez arasında yapılan bu anlaşma hem muâfnâmelerde hem de sûret-i defterde kayıt altına alınmıştır.[390]

Tablo 4. Köprücü, Derbendçi ve Menzilgâh Olan Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Alpköy	Köprücülük Derbendçilik Menzilgâh						avârız d. tekâlif s. revgân y. kürekçi nüzûl
Çörencir	Köprücülük Derbendçilik Menzilgâh		avârız d.	avârız d.	avârız d.	avârız d.	avârız d. tekâlif ö.

[390] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 557.
Karye-i mezbûr yol üzerinde ve menzilgâh olub kurbünde olan köprünün sa'bü'l mürûr yerlerin ta'mîr ve termîmi ve âyende ve revendenin nefsine ve malına zarar-ı güzend iriştirmemek üzere ahâli-i karye avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olduklarına ma'mûl bahâ sûret-i defter-i hâkâni ibrâz idüb bu tarîkle mu'âf olanların hıdmetleri yoklanıb hizmetleri varsa ve edâ-ı hıdmet iderler ise ibkâ olunmasın fermân buyurulmağla ber mûceb-i fermân-ı âli tetebbu' olundukda âyende ve revendeye hıdmet ve.....olan köprünün sa'bû'l-mürûr olan mahallerin ta'mîr idüb ebnâ-ı sebîlin malına ve nefsine zarar iliştirmemek mezîd-i tekayyüd ve hıdmet iylediklerine umûmen vilâyet halkı şehâdet eylediklerinden ğayri ahâli-i karye dahi vech-i meşrûh üzere hıdmet itmek ve eğer hıdmetlerinde kusûr iderler ise avârızların ve tekâliflerin virmek ta'ahhüd idüb ellerinde olan mu'âfnâme ve sûret-i defter mûcibince avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmaları deftere kaydolundu.

2.5. Köprücü, Derbendçi Olan Karyeler ve Muâfiyetleri

2.5.1. Karye-i Ahurcuk

Günümüzde artık yerleşim yeri olmayan bu köy, 1516 tahrir defterinde *karye-i Ahurcuk nâm vîrân an nâhiye-i Gercanis* ibaresi ile yer almaktadır. Vîrân tabiri 1530 tarihli kayıtlarda kullanılmazken bu da bize köyün gelişme gösterdiğini anlatmaktadır. 1568 ve 1591 yıllarına ait tahrir defterlerinde ise Altköy/Alpköy adı verilen mahalde yer alan derbend ve köprülerin muhafazası, bakımı ile görevlendirilmiş ve karşılığında ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[391] Alpköy'ün o dönemde Ahurcuk köyünden küçük bir belde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1642 kayıtlarından Alpköy'ün gösterdiği gelişim ortaya çıkmaktadır.

2.5.2. Karye-i Bondolos (Dolaylı)

Karye, 1396 m rakımda[392] kurulmuş olup Kemah'a uzaklığı[393] ise 61,5 kilometredir. Bondolos, 1516 yılı kayıtlarında *Karye-i Bondolos nâm virân Kemah* şeklinde ifade edilmiştir. 1530, 1568, 1591 yıllarına ait defterlerde bu köye ait vazife tevcihi bulunmamaktadır.[394] 1642 yılı avârız defterinde ise köyün ahalisinin, yakınlarında bulunan nehrin üzerine kendi mallarından harcayarak bir köprü yaptıklarından bahsedilmektedir. Bunun dışında Kızılini adı verilen derbendin de derbendçilik hizmetlerini yürüttükleri ve mukâbelesinde de avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf oldukları beyan edilmektedir. Karye ile ilgili ibarede, muhakkak yapılan hizmetlerin kontrol edilmesi şartı konulmuş ve tetkik yapıldıktan sonra vazifelerini yaparken gevşeklik göstermişlerse avârız hanesi olarak kaydedilmeleri yok bihakkın görevlerini yerine getirmişlerse de yukarıda belirtilen muâfiyetlerin verilmesi deftere kaydedilmiştir.[395]

---

[391] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 111; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 111; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 159; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 186b. *Alpköy? kurbünde vâki‘ olan sa‘bul mürûr derbend ve köprülere şimdiye dek şehr-i mezbûrdaki hıdmet idegelmeğin derbend-i mezbûre hıdmet idüp avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olması defter-i cedîde kayd olundu ber mûceb defter-i atîk.*

[392]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Dolayl%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@39.98589835,38.8028138,1382.47000304a,1722.38937239d,35y,323.98844061h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhZTYzMjJhZTVhYmZmOjB4N2Y4YjMzMWZhZDRmNzgwNBmpoQ3ABv5DQCHpueBnt2ZDQCoYUmVmYWhpeWUgRG9sYXlsxLEga8O2ecO8GAIgASImCiQJI5w7nUEAREARFnNMevP4Q0AZLeixcsNcQ0AhY2JwT79SQ0A, (E.T. 13.08.2022).

[393]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Dolayl%C4%B1,+24302+Dolayl%C4%B1%2FRefahiye%2FErzincan/@39.9679731,38.8587636,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae6322ae5abff:0x7f8b331fad4f7804!2m2!1d38.8024721!2d39.984581!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[394] BOA, *TT.d.*, nr.60, s. 120; BOA, *TT.d.*, nr.168, s. 119; BOA, *TT.d.* nr. 540, s. 170-171; *TK.GM.d*., *TD*, nr. 41, s. 194a-b.

[395] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 574. *Karye-i Bondolos karye-i mezbûr ahâlileri bundan akdem Yassı Çemen nâm nehrin üzerinde kendü mallarıyla bir köprü binâ idüb ve yine ol mahalde Kızılini nâm derbendin*

2.5.3. Karye-i Üsbürküt/Üspürküt (Yücebelen)

Üsbürküt, 3093 m rakıma[396] sahip olup Kemah ilçe merkezine 50 km mesafededir.[397] 1516 Kemah tahrir defterinde *karye-i Üsbürküt nâm an nâhiye-i Kuzey* olarak kaydedilmiştir. 1530, 1568 ve 1591 tarihli tahrir kayıtlarında ise Müslüman derbendçilerin yakınlarda yer alan köprü ve derbendi muhafaza etmekle görevli oldukları anlaşılmaktadır. Vazifelerini bihakkın yerine getirmeleri karşılığında ise rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyyeden muâf oldukları belirtilmiştir.[398] 1642 avârız defterinde ise köye dair vazife bulunmamaktadır.[399]

Tablo 5. Köprücü ve Derbendçi Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Ahurcuk	Köprücü Derbendçi				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Bondolos	Köprücü Derbendçi						avârız d. tekâlif ö.

derbendçileri olmağla hıdmetleri mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf oldukları yine emr-i şerîf-i âlişân ve sûret-i defter ibrâz olub hâliyâ mücedded olan hâne tahrîrinde mu‘âf olanların hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfi‘ ise mu‘âfiyetleri ibkâ olunmak fermân buyurulmağla ber vechi fermân-ı âli tetebbu‘ ve fahs oldukda karye-i mezbûr ahâlileri cümle hıdmetlerinin uhdesinden gelüb mürûr ve ubûr iden ebnâ-ı sebîl kendülerden ……olub hıdmetlerinin uhdesinden gelürler deyu umûmen ahâli-i vilâyet ve sükkân-ı memleket bi’l cümle ve asâr iylediklerinden ğayrı karye-i merkûmun ahâlileri ba‘del yevm cisri ve derbend-i mezbûru ta‘mîr ve termîm itmeyüb tekâsül iderlerse kendiye avârızları almak üzere ta‘ahhüd iylemeleriyle ber karar sâbık avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmak üzere deftere kaydolundu.

[396]https://earth.google.com/web/search/Y%C3%BCcebelen,+Kemah%2fErzincan/@39.45072055,38.95173295,2352.04577346a,28721.08566254d,35y,0h,0t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDcwOWQ1YjdhZGM0MjczOjB4MjRkZDU5MDU5M2I1YjM2NBnts2-T9rdDQCF9tmnHaHxDQCoaWcO8Y2ViZWxlbiwgS2VtYWgvRXJ6aW5jYW4YAiABIiYKJAnPxdiKoMxDQBFeXRfr18VDQBlVAjL2s4BDQCGRzb5wWXVDQA, (E.T. 01.07.2022).

[397]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Y%C3%BCcebelen,+24402+Y%C3%BCcebelen%2FKemah%2FErzincan/@39.5066286,38.9670778,10z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40709d5afcc0c3eb:0x32b2384200e34b40!2m2!1d38.915344!2d39.502817!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[398] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 76; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 30-31; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 31; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 108a-b. *....der tasarruf Hasan ve Mir Ali veledân Mehmed Kemah derbendciyân Kebân Kemah ve cisr ber vechi mu‘âfiye an rüsûm-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye berâ-ı kebân mezbûr der tasarruf Hacı Ahmed ve Halil veledân Mîr Ali el-mezbûr ve hıdmet veled Hüseyin? el-mezbûr.*

[399] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 552.

Üspürküt	Köprücü Derbendçi			rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	rüsum ö. öşr d.	

2.6. Osmanlı Yollarının Durak Noktaları: Menzilhâneler

Menzili; seyahat boyunca konaklanan yer, iki konak arası olarak ifade edebiliriz.[400] Bilgi akışının sağlanması, ticaretin emniyetle gerçekleştirilebilmesi, ordunun güven içinde savaş alanına ulaşabilmesi, yolcuların sağ salim istedikleri yere vasıl olabilmeleri gibi sebeplerle Osmanlı Devleti sınırları dahilinde her köşeye ulaşan bir yol ağı kurmuştur. Bu muazzam organizasyonun adına menzil teşkilatı denilmiş ve menzilciler buralarda görev almışlardır.[401]

Yusuf Halaçoğlu, Anadolu ve Rumeli'de yer alan yolların sağ-sol ve orta kol olarak adlandırıldığını belirtir. Buna göre sağ kol; İstanbul merkez olmak üzere Üsküdar, Gebze, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya, Halep, Şam-ki bu yol Hac güzergahıdır- orta kol; Üsküdar, Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Tokat, Sivas, Hasan Çelebi, Malatya, Harput, Diyarbekir, Nusaybin, Musul, Kerkük, Bağdat, Basra güzergahını takip eder. Sol kol ise Merzifon'a kadar orta kol ile aynı yolu kullanır. Merzifon'dan sonra; Lâdik, Niksar, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit, Aşkale, Erzurum, Hasan Kale'den bir taraf Kars'a diğer taraf ise Tebriz'e uzanmaktadır.[402] Osmanlı menzil teşkilatının oluşturulmasında esin kaynağı bilinmemekle beraber Moğolların haberleşme ağlarından (yam) etkilenilmiş olması muhtemeldir. Memlük ve Abbâsîler ise *berid* adı verilen bir sistem kullanmışlardır. Haberleşme ulaklar vasıtası ile gerçekleştirilmiş ancak bu görevlilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu maddi sıkıntılara sebep olmuştur. Bunun üzerine Lütfi Paşa (1539-1541) [403]menzil teşkilatını tesis etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ana arterler ara yollarla daha da büyümüştür. Bu yol ağlarının daima işler halde olması ve güvenliğin temin edilmesi için kaleler, menziller,

[400] Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 1058.
[401] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* TTK Yayınları, Ankara 1991, s.146.
[402] Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı,* s. 147.
[403] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II,* Neşir Heyeti: Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul 1981, s. 124-125.

derbendler, kervansaraylar aktif şekilde görev almışlardır.[404] Kale, menzil, derbend örgütlenmeleri vazifeleri açısından birtakım farklılıklar gösterseler de birbirini destekleyen bir düzen içinde çalışmışlardır.[405] Yabancı devletlerden alınan malumatlar menziller sayesinde merkeze ulaştırılırken, İstanbul'un istek ve buyrukları da bu sayede gerekli yerlere iletilmiştir. Bu iletişim ağının düzenlenmesi büyük bir titizlikle yapılmıştı ve Roma İmparatorluğundan kalan güzergahtan da faydalanılmıştır. İki menzilhâne arasındaki uzaklık 6 ya da 12 saatlik at sürüş mesafesinde idi ve buralarda ulaklar atlarını da değiştirebiliyorlardı. Böylelikle eldeki bilgi en hızlı şekilde yerine ulaştırılıyordu. İşte bu haber ağı Osmanlı Devleti'nin varlığının temel etmenlerinden sayılmıştır.[406] Ayrıca ordunun ihtiyaçlarının görülmesinde, ticaretin güvenli şekilde yapılmasında da rol almışlardır. Askerin ihtiyaç duyduğu malzemelerin menzillerde biriktirilmesi nedeni ile ahalinin elindeki her türlü ürünü sattığı ve buna mukabil gereksinimlerini karşıladığı önemli merkezler olmuşlardır.[407]

Menzillerin 3 çeşit olduğunu söyleyebiliriz: Haberleşme ağı üzerindekiler, hac yolu üzerindekiler ve askeri güzergâh üzerinde olanlar. Bir yerin menzil olarak kabul edilebilmesi için birtakım özellikleri haiz olması gerekmekteydi. Buralarda öncelikle su kaynağının bulunmasına dikkat edilmiştir. Hac ve muhabere amacıyla kullanılanların meskûn alanların yakınında olmasına önem verilirken, ordunun kullandığı menzilgâhların yerleşim birimlerinden uzakta olması tercih edilmiştir. Buralarda konaklayanlar ihtiyaçlarını gidermiş, rahatlıkla ibadetlerini ifâ etmiş ve 3 gün boyunca ücret ödemeden kalabilmişlerdir. Posta tatarları, menzillerde hem dinlenmiş hem de hayvanlarını değiştirmişlerdir.[408]

Yusuf Halaçoğlu menzillerde; kadı, ayan ya da naibin tavsiyesi ile seçilen *menzil emini, menzil kethüdâsı, ahur kethüdâsı, sürücü ve menzilkeş* denilen çevredeki köy ya da kasaba ahalisinden oluşan bir vazifeliler grubu olduğunu ifade eder. Menzillerde at bulundurmak ve bunları habercilerin kullanımına vermek mukabilinde, avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden, yeniçeri oğlanı vermekten, tekâlif-i şâkka ve menzil imdâdiyesinden affolunurlardı. Ayrıca ulaklara yol göstermek de görevleri arasındaydı. *Menzilkeş* adı verilen bu vazifeli köylerin kayıtlarını tuttukları defterler vardı. Buralara her görevli ailenin verdiği

[404] Levent Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* C. 32, S. 32, 2016, s. 196.
[405] Ümit Ekin, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kara Yolu Ulaşımı ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten,* C. 81, S. 291, 2017, s.396.
[406] Agoston, *Osmanlı'da Strateji,* s.52-53.
[407] Halaçoğlu, *Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* s.149.
[408] Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonu", s. 196-197.

menzil akçası kaydedilirdi. Öte yandan menzilkeşler menzilhâne binasını tamir etmek, haydut baskınlarından korumak ve olası bir yangına karşı önlem almakla da görevliydiler.[409] Menzilhâneler; atların barındığı ahırlar ve yiyeceklerinin depolandığı bölüm, menzilcilerin kaldıkları kısım ve ulakların geldiklerinde konakladıkları odalardan meydana gelmekteydi.[410]

Menzilhâneler üzerinden yapılan haberleşme denildiğinde, İstanbul hükümeti ve imparatorluğun geri kalanı ile olan muhabere anlaşılmalıdır. Sıradan insanların birbirleri ile olan haberleşmeleri için bu teşkilat kullanılmamıştır.[411] İki menzilhâne arasındaki uzaklık her yerde eşit olmazken, bunun ayarlanmasında coğrafi koşullar ve güvenlik kaygısı etkili olmuştur.[412] Gerekli olduğu düşünülen bölgelerde yeni menzilhânelerin kurulması için ise kadının merkezden talepte bulunması gerekmiştir.[413] Kemah'ta yer alan menzilgâhlar ise şunlardır:

2.6.1. Karye-i Çat

Çat, Kemah ilçe merkezine 66,6 km uzaklıkta[414] olup rakımı[415] ise 1219 metredir. Karye Kızılenis Çayı kıyısında kurulmuştur. 1516 tarihli Kemah mufassal tahrir kayıtlarında köy *Çat nâm virân an nâhiye-i Orçol* olarak kaydedilmiştir. 1530, 1568, 1591 yıllarına dair defterlere bakıldığında ise bu mahalle dair herhangi bir vazife tevcihi olmadığı anlaşılmaktadır.[416] Ancak 1642 tarihli defterde yol üzerinde olan karyenin *âyende ve revendenin uğrağı ve menzilgâh* olduğu, yolculara hizmet etmeleri sebebiyle de avârız hânesine dahil olmadıkları ifade edilmiştir.[417]

---

[409] Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", s. 125-127.
[410] Cemal Çetin, "Menzilhanelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler", *Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* S. 22, 2009, s.56.
[411] Çetin, "Menzilhânelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler", s. 45.
[412] Çetin, "Menzilhânelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler", s. 48.
[413] Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", s. 130.
[414]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/%C3%87at,+24302+%C3%87at%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7681989,38.8708771,12.3z/data=!4m19!4m18!1m10!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!3m4!1m2!1d38.753239!2d39.8853767!3s0x407af1d7e89c1af7:0xd431d196e5545715!1m5!1m1!1s0x407ae76b759a2a75:0x34b02cdd0e492352!2m2!1d38.7750349!2d40.0144329!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).
[415]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+%C3%87at+k%C3%B6y%C3%BC/@40.01391655,38.77462385,1221.02414757a,786.48251151d,35y,0h,45t,0r/data=Cn8aVRJPCiUweDQwN2FlNzZiNzU5YTJhNzU6MHgzNGIwMmNkZDBlNDkyMzUyGUO-8O_YAURA, (E.T. 13.08.2022).
[416] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 120, BOA, *TT.d.,* 168, s. 123; BOA, *TT.d.,* 540, s. 177-178; BOA, *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 198b.
[417] BOA, *MAD.d.,* nr. 5152, s. 576-577. *Karye-i mezbûr yol üzerinde olub âyende ve revendenin uğrağı ve menzilgâh olmağla kadîmden avârız toprağına dahil olmayub defter-i hâkânide bir çiftlik kaydolunub âyende ve revendeye hıdmet idegeldikleri ecilden hıdmetleri olanın mu'âfiyetleri ibkâ olunması bâbında fermân-ı âli vârid olmağla karye-i mezbûr âyende ve revendeye hıdmet itmek üzere hâneye dahil olmadığı deftere kaydolundu.*

2.6.2. Karye-i Divir (Pınaryolu)

Divir, Kemah ilçe merkezine 61 km uzaklıkta[418] olup 1750 m rakıma[419] sahiptir. Kemah-Refahiye yolu üzerinde kurulmuştur. Köy, 1516 kayıtlarında *karye-i Divir nâm vîrân an nâhiye-i Gercanis* şeklinde ifade edilmiştir. Burasının gelişme gösterdiği 1530 yılına ait tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. 1568 ve 1591 yıllarına dair defterlerde ise yol üzerinde bulunan köy, menzilgâh olarak görevlendirilirken, hizmetleri karşılığında avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[420] 1642 avârız defterinden ise köyün menzilgâh görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Yolculara hizmet etmek, yemek yedirmek görevlerine karşılık avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinin ahaliden alınmayacağı deftere kaydolunmuştur. Dikkati çeken bir başka bilgi ise vakfı olmayan köyün camisi ile ilgilidir. Harabe halde olan caminin imamına altı kile kemâhi, (Kemah'ta üretilen buğdaydan) müezzinine iki kile kemâhi ve caminin temizliği ile görevli kişiye de iki kile kemâhi verilmesi köylülerce ta'ahhüd edilmişse de buna uyulmamıştır. Bunun üzerine karye ahalisi görevlerini yapmamış kabul edilmiş ve *avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i sâire kendülerden alınmak üzere* deftere kaydedilmişlerdir.[421]

2.6.3. Karye-i Karagöz/Karagözvirânı

Günümüzde Karagözvirânı artık yerleşim yeri değildir. 1516 yılına dair Kemah tahrir defterinde buraya ait bir kayıt bulunmamaktadır.1530 yılı tahririnde ise *Karagöz tâbi'-i mezbûr* ibaresi yer almaktadır. 1568 ve 1591 yıllarına ait defterlerde ise mahallin Sivas'a giden yol üzerinde bulunmasından dolayı menzilgâh olduğu ve karye halkının da hizmetleri

---

[418]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/P%C4%B1naryolu,+24302+P%C4%B1naryolu%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7539675,38.7488612,11z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407af1a6a91b3e21:0xba9baf73afaf05fc!2m2!1d38.742418!2d39.8671859?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[419]https://earth.google.com/web/search/Kemah+P%c4%b1naryolu+K%c3%b6y%c3%bc/@39.88243104,38.75890813,1630.48917262a,18114.03039106d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYIpOiU00NAEeNJ1Eh1zENAGYLl4sw9ZkNAIQUSOotQWkNA, (E.T. 13.08.2022).

[420] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 111; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 113; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 161; *TK.GM.d.*, nr. 41, s.188a. *Karye-i Divir tâbi' mezkûr karye yol üzerinde olub menzilgâh olmağın avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âfiyetleri ber mûceb defter-i atîkde ve defter-i cedîde kaydolundu.*

[421] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 589-590. *Karye-i mezbûr yol üzerinde menzilgâh olmağla kadîmü'l-eyyâmdan âyende ve revendeye olan hıdmetleri mukâbelesinde ahâli-i karye avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olduklarına ma'mûl bir sûret-i defter-i hâkâni ibrâz idüb bu tarîkla mu'âf olanların hıdmetleri var ise edâ-ı hıdmet iderler ise ibkâ olunması fermân buyurulmağla tetebbu' olundukda âyende ve revendeye hıdmet ve it'âm iylediklerine umûmen vilâyet halkı şehâdet iylediklerinden ğayrı karye-i mezbûrada salavât-ı cum'a ve ıydiyye olunur bir câmi' olub evkâfı olmamağla harâbe müşrif olmağla câmi'-ı mezbûrun imâmına altı kile kemâhi mü'ezzinine iki kile kemâhi ve farâşete dahi iki kile mahsûl her sene virüb üslûb-ı sâbık üzere âyende ve revendeye hıdmet itmekle müte'ahhid olub şöyleki câmi' taahhüd iyledikleri ğılle-i noksan üzere virüb ve âyende ve revendeye üslûb-ı sâbık üzere hıdmet iylemeleri avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i sâire kendülerden alınmak üzere deftere kaydolundu.*

nedeniyle avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf oldukları kaydedilmiştir.[422] 1642 avârız defterinde karyenin kaydı tutulmuş ancak herhangi bir görevlendirme yapılmamıştır.[423]

2.6.4. Kerer/Karer

Kerer, Kemah ilçe merkezine 22,9 km uzaklıkta[424] olup, rakımı[425] ise 1422 metredir. Köy, Kerel Çayı kenarında kurulmuştur ve Kemah-Refahiye-Erzincan yolu üzerindedir.1516 Kemah tahrir defterinde, *Karye-i Karer nâm tâbi*‘*Güney der livâ-i Kemah* şeklinde kaydedilmiştir. 1530 yılına ait kayıtlarda ise Vâdivânk nâhiyesine dahil edilmiştir. 1568 ve 1591 tahrirlerinde verilen bilgide, yol üzerinde olan ve menzilgâh olarak vazife gören köyün ahalisi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden affedilmişlerdir.[426] 1642 yılı kayıtlarında ise karye hakkında yer alan kısa notta yol güzergahı üzerinde bulunan karye avârız hanesine dahil edilmemiştir. Böylelikle ahalinin avârız vergisinden muâf olduğu anlaşılmaktadır.[427]

2.6.5. Karye-i Siptigin (Olgunlar)

Siptigin, Kemah ilçe merkezine 60,7 km uzaklıkta[428] olup 1638 m rakıma[429] sahiptir. Köroğlu Çayı kenarında, Sivas-Erzincan yolu üzerinde kurulmuştur.1516 yılı Kemah tahrir defterinde *karye-i Siptigin nâm vîrân an nâhiye-i Gercanis* ifadesi yer almaktadır. 1530 yılı

---

[422] BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 98; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 140; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 175a. *Karye-i Karagöz Virân tâbi*‘*mezkûr karye Sivas'a giden yolun üzerinde vâki*‘ *olub menzilgâh olduğu a*‘*yân-ı vilâyet i'lâm itmeğin mezbûr karye halkı avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu*‘*âf olmaları defter-i atîkde mukayyed bulunmağın defter-i cedîde dahi kaydolundu.*

[423] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 611.

[424]https://www.google.com.tr/maps/dir/kemah/Kerer,+24402+Kerer%2FKemah%2FErzincan/@39.6758511,38.9525282,12z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a8540fcba36cf:0xc4adf4f9f5472912!2m2!1d39.0534!2d39.749231?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[425]https://earth.google.com/web/search/Kemah+Kerer+K%c3%b6y%c3%bc/@39.74923045,39.0534,1421.41592441a,4057.73548366d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCclVcpLN0ENAEbhUKIQKyENAGZ_F7-lwdkNAIS1XsskYa0NA, (E.T. 13.08.2022).

[426] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 89; BOA, *TT.d.*, nr.168, s. 58; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 72; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 134b. *Karye-i Kerer tâbi*‘*mezkûr karye yol üzerinde olub menzilgâh olduğu a*‘*yân-ı vilâyet haber virmeğin avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyeden mu*‘*âfiyetleri defter-i atîkde mukayed olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[427] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 559-560. *Yol üzerinde olmağla ….hânesi defterde hâne hesâbına dahil değildir.*

[428]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Olgunlar,+24302+Olgunlar%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7545373,38.7614958,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aee81f06eb7e1:0x2de84ffb799b8736!2m2!1d38.826783!2d39.894477!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[429]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Olgunlar+K%c3%b6y%c3%bc/@39.8944765,38.826783,1641.03132621a,4046.6433374d,35y,0h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhZWU4MWYwNmViN2UxOjB4MmRlODRmZmI3OTliODczNhkYA-s4fvJDQCHD8XwG1GlDQCoYUmVmYWhpeWUgT2xndW5sYXIgS8O2ecO8GAIgASImCiQJFvCocsn-Q0ARYaPS_bT0Q0AZeSFzrsRnQ0Ahn1O-W6laQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

kayıtlarında köyün ahalisine dair görevlendirme bulunmazken 1568 ve1591 yıllarına ait tahrirlerde ise yol üzerinde bulunması nedeni ile menzilgâh olarak vazifelendirildikleri anlaşılmaktadır. Bu hizmetleri karşılığında 1568 kayıtlarına göre tekâlif-i örfiyye ve suhreden (angarya hizmetler) muâf olurlarken 1591 tahririnde sadece tekâlif-i örfiyye vergisinden muâf olmuşlardır.[430] 1642 avârız defterinde ise kaydına rastlanmamıştır.

2.6.6. Karye-i Tirkütah

Karye, günümüzde artık yerleşim yeri değildir.1516 yılına ait tahrir kayıtlarına göre bu mahalle ait *Karye-i Tirkütah nâm virân an nâhiye-i Vâdivânk* ibaresinin yer aldığı görülmektedir. 1530 yılına dair vazife tevcihi tahrir defterinde yer almazken, 1568 ve 1591senelerine ait evrakta köyün memerr-i nâs yani yol güzergahı üzerinde bulunduğu bu nedenle de menzilgâh vazifesi ile görevlendirildiği belirtilmektedir. Ahali bu hizmetleri karşılığında mîr-î mîrân yani beylerbeyinin yüklediği suhre (angarya işlerden) ve tekâlif-i örfiyyeden muâf kabul edilmişlerdir.[431] 1642 yılı kayıtlarına baktığımızda karyenin adının Pirkütah olarak değiştiğini müşâhede ediyoruz. Pirkütah, daha önceki yıllara ait tahrir defterlerinde olduğu gibi yol üzerinde bulunan, *âyende ve revendenin* sürekli uğradıkları ve sığındıkları bir köydür. Ancak verilen bu hizmete maddi güç yetiremeyen ahali için avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerini vermemeleri sağlanarak devlet destek vermiştir. Köylüler yolcuların ihtiyaçlarını görüp, karınlarını doyurmakla mükellef olurlarken, tekâlif-i şakka[432] adı verilen ağır vergilerden de muâf olmuşlardır.[433]

---

[430] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 115; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 115-116; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 164; *TK.GM.d., TD* nr. 41, s.189b. *Karye-i Siptigin tâbi‘nâhiye-i mezbûra mezkûr karye ziyâde yol üzerinde olub menzilgâh olmağın tekâlif-i örfiyyeden ve suhreden mu‘âfiyetleri defter-i cedîde kaydolundu. Alpkendi nâm karye kurbünde vâki‘olan derbend mezbûrlar hıdmet idüp avârızdan mu‘âf olalar.*

[431] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 111; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 59; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 75; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 135b-136a. *Karye-i Tirkütah tâbi‘mezkûr karye-i mezbûra yol üzerinde olub memerr-i nâs ve menzilgâh olub mîr-i mîrân tarafından olan suhreden tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde kaydolundu.*

[432] Ahmet Tabakoğlu, “Tekâlîf”, *TDVİA,* C. 40, İstanbul 2011, s. 336-337.

[433] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 562. *Karye-i mezbûr yol üzerinde vâki‘ olub âyende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-ı sebîlin konağı oldığı ecilden tekâlif-i şakkadan mu‘âf ve müsellem olduklarına ma‘mûl bir sûret-i defter ibrâz idüb şikâyetleri .....olmağla yol üzerinde oturmağa takat getürmeyüb perişân hâl oldukların ba‘de’l-yevm hâne-i avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olub âyende ve revendeye hıdmet idüb kaza-ı dâde? olmaları lâzım olduğuna umûmen vilâyet halkı hüccet virmekle edâ-ı hıdmet idenlerin mu‘âfiyetin ibkâ idesün deyu fermân buyrulmağla ber mûceb fermân-ı âli karye-i mezbûr halkı âyende ve revendeye hıdmet ve it‘âm iylemek şartıyla hâne-i avârız ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmak üzere deftere kaydolundu.*

2.6.7. Karye-i Torbas

Günümüzde bir yerleşim yeri olarak tespit edilemeyen Torbas Köyü, 1516 kayıtlarında k*arye-i Torbas nâm an nâhiye-i Kuruçay* şeklinde yer almıştır. 1530 yılına ait defterde ise vazife tevcihi bulunmazken 1568 ve 1591 tarihli evrakta verilen bilgiye göre Sivas-Erzincan yolu üzerinde bulunan karye, ahalinin gelip geçtiği bir mevkide bulunmasından dolayı menzilgâh olarak vazifelendirilmiştir. Köyün cemaatinin, gördükleri vazifeleri mukabelesinde suhreden (angarya hizmetlerden), avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mahalde yer alan Kara Baba zaviyesine mâlikâne-divâni sistemi gereğince devlet kendi hissesini vererek destek olmuştur.[434] 1642 yılına ait kayıtlarda köye dair görevlendirme bulunmamaktadır. [435]

2.6.8. Karye-i Vaslı (Boğaziçi)

Vaslı, Kemah ilçe merkezine 34,8 km uzaklıktadır.[436] Rakım[437] ise 1020 metredir. Karye, Fırat Nehri kenarında kurulmuştur. 1516 Kemah tahrir defterinde Aşağı-il nâhiyesine bağlı olarak kaydedilmiştir. 1530 kayıtlarında ise Güney Kemah nâhiyesine dahil olmuştur. 1568 ve1591 yıllarına ait tahrir kayıtlarında ise köyün Sivas-Erzincan yolu üzerinde olması nedeniyle Kemah kadısı, vazifelendirilmesi için talepte bulunmuş ve Menzilgâh olmasına karar verilmiştir. Bu mahallin ahalisi, hizmetleri mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden affedilmişlerdir.[438] 1642 defterinde ise yine menzilgâh görevine devam eden karye, yolcuların uğrak noktası olmuştur. Köyün cemâ‘atine yeni

---

[434] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 108; BOA, *TT.d.,* nr. 168, s.99-100; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 144; *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 177a-b. *Karye-i Torbas tâbi‘mezkûr karye ziyâde memerr-i nâs ve menzilgâh olub avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve suhreden mu‘afiyetleri defter-i atîkde mukayyed olmağın defter-i cedîde kaydolundu. Âmm mâlikâne-i vakf-ı zâviye-i Kara Baba dîvânî timar.*

[435] BOA, *MAD.d.,* nr. 5152, s. 610.

[436]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Bo%C4%9Fazi%C3%A7i,+Merkez,+24402+Bo%C4%9Fazi%C3%A7i%2FKemah%2FErzincan/@39.5305971,38.8551599,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a7958487d3a7f:0x73a1fbd011c528ee!2m2!1d38.902425!2d39.579071!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[437]https://earth.google.com/web/search/Kemah++Bo%c4%9fazi%c3%a7i/@39.57907045,38.902425,1019.82203785a,4070.70083022d,35y,0h,45t,0r/data=CnwaUhJMCiUweDQwN2E3OTU4NDg3ZDNhN2Y6MHg3M2ExZmJkMDExYzUyOGVlGfCHn_8eykNAIeELk6mCc0NAKhFLZW1haCAgQm_En2F6acOnaRgCIAEiJgokCRW5aE2W1kNAETeCzNn9z0NAGeB9L_RBkENAIV55ttg0hUNAKAI, (E.T. 13.08.2022).

[438] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 78; BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 46-47; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 53-54; BOA, *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 122b, 123a. *Karye-i Vaslı tâbi‘mezbûr karye-i mezbûre memerr-i nâs ve menzilgâh olduğu Kemah kadısı arz itmeğin memerr-i nâs ve menzilgâh olduğu zâhir ile avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları defter-i cedîde kaydoluna deyu hükm-ı şerîf vârid olmağın vech-i meşrûh üzere memerr-i nâs ve menzilgâh olduğu a‘yân-ı vilâyet bildirmeğin avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olmaları ber mûceb defter-i atîkde defter-i cedîde kaydolundu.*

muâfnâmeleri verilmiş ve eskiden olduğu gibi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf kabul edilmişlerdir.[439]

Tablo 6. Menzilgâh Karyelerinin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Çat	Menzilgâh						avârız d.
Divir	Menzilgâh				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Karagözvir ânı	Menzilgâh				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Kerar	Menzilgâh				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d.
Siptigin	Menzilgâh				tekâlif ö. suhre	tekâlif ö.	
Tirkütah	Menzilgâh				tekâlif ö. suhre	tekâlif ö. suhre	avârız d. tekâlif ö. şakka

[439] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 541. *Karye-i mezbûr yol üzerinde vâkiʻ âyende ve revendenin uğrağı ve menzilgâhı olmağla avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muʻâf olduğuna karye-i mezbûrun defter sûreti ve cedîd muʻâfnâmeleri ibrâz olunub ve bu asıl muʻâf olanlar tetebbuʻ olunub hıdmet iderler ise hıdmetleri.....ise fukarâya ve mîrîye nâfiʻ ise muʻâfiyetleri ibkâ buyurulmak fermân buyurulmağla ber mûceb fermân-ı âli baʻdel-yevm dahi avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muʻâf olmak üzere hâne defterine kaydolundu.*

Torbas					avârız d. tekâlif ö. suhre	avârız d. tekâlif ö. suhre	
Vaslı					avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.

2.7. Kervansaray, Cami, Zaviye Bakımı ile Vazifeli Karyeler ve Muâfiyetleri

Camiler, Müslümanların bir araya gelerek ibadet ettikleri mekanlardır.[440] Bu nedenle İslâm medeniyetinde kıymet verilen, kutsal yerler olarak kabul edilmişlerdir. Aynı şekilde tekke ve zaviyeler de sağlıktan musikiye, eğitimden insanların güven içinde konaklamalarına dek farklı konularda hizmet vermiş teşekküllerdir. Osmanlı halk kültüründe muteber şahısların mezarlarının bakımının yapılmasına dikkat edilirken yine bu kişiler adına kurulmuş vakıflara ait misafirhâneler, imârethâneler de yolculara ve ihtiyaç sahiplerine hizmet vermişlerdir. İşte bu görevleri üstlenen kişi ya da kişiler devlet tarafından vergi muâfiyeti ile hem desteklenmiş hem de ödüllendirilmişlerdir. Bu meyanda Kemah da vazife alan köyler ve vazifeleri şöyledir:

2.7.1. Alpuşi (Alpköy)

Bugün Alpköy olarak anılan bu mahallin rakımı[441] 1098 m olup, Kemah ilçe merkezine olan uzaklığı 36,1 kilometredir.[442] 1516 Kemah tahrir defterinde köy, *karye-i Alpuşi nâm tâbi'-i nâhiye-i Güney livâ-i Kemah* olarak kaydedilmiştir. 1520 yılında hazırlanan Rum İcmâli'nde yer alan bilgiye göre ise zorlu bir coğrafyada ve Kemah-Erzincan yolu üzerinde yer alan bu korkulu derbendin ve kârbansarayın muhafazasının, tamirinin, bakımının ahalice üstlenilmesi karşılığında avârız-ı divâniyye vergisinden affedilecekleri beyan edilmiştir.[443] 1530, 1568 ve 1591 tarihli tahrir kayıtlarında da aynı görev tekrar edilerek avârız-ı divâniyye vergisinden muâf oldukları belirtilmiştir.

[440] Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 231.
[441] https://earth.google.com/web/search/Kemah+Alpk%c3%b6y/@39.6223175,39.2073899,1095.37894182a,4067.40864303d,35y,0h,45t,0r/data=CngaThJICiUweDQwNzA3ZWM0MjRhNjBiODU6MHg1NDM5ZmRjYzkwYTM1MWFlGSfbwB2oz0NAIaYCk8CLmkNAKg1LZW1haCBBbHBrw7Z5GAIgASImCiQJWWRI5_bEQ0ARARBue2SuQ0AZV4Fj2x2OQ0AhOEXj6YZlQ0A, (E.T. 01.07.2022).
[442] https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alpkoy,+24402+Alp%2FKemah%2FErzincan/@39.5066286,38.9670778,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40707ec424a60b85:0x5439fdcc90a351ae!2m2!1d39.2073899!2d39.622318!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).
[443] BOA, *TT.d.),* nr. 387, s. 792.

1591 yılına ait kayıtlarda ise avârız vergisinin yanında tekâlif yazılmışsa da yarım bırakılmıştır.[444] Karye ile ilgili 1642 yılı avârız defterinde ise görevlendirme olmadığı tespit edilmiştir.[445]

2.7.2. Karye-i Aşud/Aşut

Aşut, Kemah'a 58,5 kilometre uzaklıkta[446] olup, 1556 metre rakıma[447] sahiptir. 1516 yılı tahririnde *karye-i Aşut nâm virân an nâhiye-i Diğinlü nâm* şeklinde kaydedilmiştir. O tarihlerde köyün harap bir halde olduğu anlaşılmaktadır. 1530, 1568, 1591 yıllarına ait kayıtlarda da karye ile ilgili farklı bir bilgi yer almamaktadır. [448] Ancak 1642 yılı avârız defterinde köye dair önemli bir görevlendirme yer almaktadır. Şöyle ki Alpköy'de medfûn bulunan evliyâdan Seyyid Sinan Efendi'nin zaviyesi ve yakınlarında yer alan caminin tamiri ve bakımı için Diğinlü nahiyesinin ahalisi vazifelendirilmiş ve buna mukâbil avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmuşlardı. Ancak Celâlî isyanları sırasında muâfnâmeler ve defter sûretleri kaybolurken Diğinlü nâhiyesi de harap olmuştur. İsyanların bastırılmasının ardından sağ kalanlar bölgeyi yeniden şenlendirirken, cami cemaatinden bir hayırsever bu yapıları tamir ettirmişse de vakfı olmayan binalar aradan geçen süre zarfında yeniden viran olmuştur. Belgeden anlaşıldığı üzere avârız defterinin hazırlandığı zaman yapılan araştırmalar sonucunda *bir karyenin vefâ iyledüğü müşâhede olunub bâlâda olan Aşud nâm karye ahâlisi câmi‘-ı mezbûrun hıdmete ve harâbe müşrif oldukça mücedded ebnâsını ve bi'l cümle ta‘mîr ve termîmini ve üzerinin karı kürülmesi* görevini üslendiği tespit edilmiştir. Akabinde karye vazifeli olarak addedilmiş ve yukarıda sözü geçen görevleri ifâ etmeleri koşuluyla *avârız-ı divâniyye ve sürsât ve nüzûl ve kürekçi ve revgân-ı yaylak ve bi'l cümle tekâlif-i örfiyyeden, şâkkadan mu‘âf* oldukları deftere kaydedilmiştir.[449]

---

[444] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 85; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 53; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 62; *TK.GM.d*., nr. 41, s. 128b. *Karye-i Alpuşi tâbi‘mezkûr karye-i mezbûr memerr-i nâs ve mahûf derbend olub mâdemki karye-i mezbûra cemâ‘ati derbend muhâfazası hıdmetü idüb zikr olunan karye kurbünde tarîk-ı 'âmm yanında vâkı‘ olan kârbansaray ta‘mîr ve termîm ideler avârız-ı divâniyyeden ve tekâlif mu‘âf olalar deyu defter-i atîkde mukayyed olunmağın hâliya kemâkâne mu‘âfiyetleri defter-i cedîde kaydolundu.*

[445] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 532.

[446]https://www.google.com.tr/maps/dir/A%C5%9Fut,+24302+A%C5%9Fut%2FRefahiye%2FErzincan/Kemah%2FErzincan/@39.8226548,38.7337941,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407ae5ad06150c37:0xdf4f7eeac0a64d1c!2m2!1d38.686688!2d39.948545!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[447]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+A%c5%9fut+k%c3%b6y%c3%bc/@39.94854445,38.686688,1558.5260771a,4042.50840538d,35y,323.94921962h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhZTVhZDA2MTUwYzM3OjB4ZGY0ZjdlZWFjMGE2NGQxYxlk5CzsaflDQCEfR3Nk5VdDQCoVUmVmYWhpeWUgQcWfdXQga8O2ecO8GAIgASImCiQJprhyhu_1Q0AR0qr61VvyQ0AZotmc_D5pQ0AhNqtKTmpgQ0A, (E.T. 13.08.2022).

[448] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 104; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 107; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 154*; TK.GM.d.*, nr. 41, s. 183.

[449] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 569. *Alp nâm karyede asûde ve medfûn olan meşâyıh-ı kirâm ve evliyâ-ı izâmdan Seyyid Sinan Efendi nevverallahu merkadehu hazretlerinin asitânesi kurbünde vâki‘câmi‘-ı şerîfin*

2.7.3. Karye-i Ermenik ve Küçük Ermenik (Doğanbeyli)

Karye-i Ermenik'in rakımı[450] 1480 metre olup Kemah'ın merkezine olan uzaklığı ise[451]18.9 kilometredir. 1516 kayıtlarında köy Güney nâhiyesine bağlıdır ve *Ermenik nâm nâhiye-i Güney der livâ-ı Kemah...Ermenik-i küçük* şeklinde kayıt düşülmüştür. 1530 tahriri sonrasında ise Vâdi Vânk nahiyesine dahil olmuştur ve yine aynı yıl içinde hazırlanan evkâf defterinde yer alan kayıtlarda Melik Mengücek Gazi Vakfına bağışlanan köyler arasında Ermenik ve Küçük Ermenik de zikredilmektedir.[452] 1568 ve 1591 kayıtlarına baktığımızda ise karyenin üçte bir hissesinin adı geçen vakfa bağışlandığı anlaşılmaktadır.[453] 1642 tarihinde hazırlanan avârız defterinde, Kemah yakınlarında medfûn olan Melik Mengücek Gazi'nin vakfına ait olduğu anlaşılan misafirhane odalarının, kârbansarayın ve mescidin gerekli görülen kısımlarının onarılması için köyde vazifelendirilenlerin avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmaları kaydedilmiştir. Bu kişilere muâfnâme verilirken defterlere isimlerinin yazıldığı da anlaşılmaktadır. Ermenik halkı bu vazifeyi göreceklerine dair teminat vermiş velev ki ihmal gösterirlerse de kendilerine sunulan vergi muâfiyeti hakkından feragat edecekleri belirtilmiştir.[454]

---

ta'mîr ve termîmine ve yıkıldıkça müceddeden binâsına Diğünlü nâhiyesinin ahâlisi ta'yîn ve ol mukâbelede avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmak üzere mu'âf olub ve ihtilâl mahallinde mu'âfnâme defter sûretleri zâyi' olub ve nâhiye-i mezbûra dahi harâbe müşrif olub ihtilâl def olunduktan sonra ihtilâlden şetm-i dîn olanlardan bâki kalanlar gelüb şenlik idüb edâ-ı halden cem' râ'iyyetine nâhiye-i mezbûranın kemâl-i mertebe ihtiyâcı olmağla câmi'-ı ashâb-ı hayrâtından biri ta'mîr idüb evkâf-ı olmayub hıdmet olmamağla yine harâbe müşrif olub tahrîr mahallinde üzerlerine varıldıkça bir karyenin ahâlisinin hıdmeti vefâ iyledüğü müşâhede olunub bâlâda olan Aşud nâm karye ahâlisi câmi'-ı mezbûrun hıdmete ve harâbe müşrif oldukça mücedded ebnâsını ve bi'l-cümle ta'mîr ve termîmini ve üzerinin karı kürülmesini âvârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve sürsât ve bedel-i kürekçi ve revgân-ı yaylak ve sâirden mu'âf olub edâ-ı hıdmet ve nâhiye-i mezbûr avârızını mîrîye virmek üzere ta'ahhüd iyledikleri mîrîye ve câmi'-ı nâfi'a olmağla vech-i meşrûh üzere karye-i mezbûr avârız-ı divâniyye ve sürsât ve nüzul ve kürekçi ve revgân-ı yaylak ve bi'l-cümle tekâlif-i örfiyyeden, şâkkadan mu'âf olub nâhiye-i mezbûrda vâki' kurra? avarızları virmek üzere deftere kaydolundu.

[450]https://earth.google.com/web/search/Kemah+do%c4%9fanbeyli+k%c3%b6y%c3%bc/@39.70072045,39.035832,1494.90678115a,4061.43495083d,35y,0h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhODQyMTU0NDZjY2QxOjB4NDU1OTI0YzExY2IwOTNjYRlqT8k5sdlDQCE8E5okloRDQCoYS2VtYWggZG_En2FuYmV5bGkga8O2ecO8GAIgASImCiQJBwv77XfKQ0ARWtCkjXnHQ0AZo2gX27F5Q0AhuyScDldyQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

[451]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Do%C4%9Fanbeyli+Buca%C4%9F%C4%B1,+24402+Do%C4%9Fanbeyli%2FKemah%2FErzincan/@39.6588773,38.9437338,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a84215446ccd1:0x455924c11cb093ca!2m2!1d39.035832!2d39.700721!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[452] BOA, *TT.d.*, nr. 199, s. 50.

[453] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 86; BOA, *TT.d.*, nr.168, s. 57-58; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 70-71; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, 133 a-b.

[454] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 558. *Karye-i mezbûr Kaza-ı Kemah kurbünde asûde ve medfûn Melik Mengücek Gâzi nevverallahu merkadehu hazretlerinin üzerinde olan misâfirhâne odalarının ve kârbânsarayının ve merkad-ı şerîfin üzerinde binâsının ve mescidinin ve sâir ta'mîr ve termîme muhtâc olan yerlerin ta'mîr ve termîmine ta'yîn ve ol mukâbelede avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf ve*

2.7.4. Karye-i Kovata (Yaylapınar)

Kovata, Kemah ilçe merkezine 62,1 km uzaklıkta[455] olup, rakımı[456] 1726 metredir. 1516 tahririnde *Kovata nâm virân an nâhiye-i Aşağı il* şeklinde kaydedilmiştir. 1530, 1568, 1591 yıllarına dair defterlerde karye ile ilgili bir görev bulunmamaktadır. Köyde, 1568 ve 1591 kayıtlarına göre bir zaviye yer almaktadır. Karye XVI. Yüzyıl boyunca Aşağı İl nâhiyesine bağlı iken XVII. Yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Kuruçay kazasının idari birimi içinde yer almıştır.[457] 1642 yılı avârız defterinde ise Kovata ile ilgili dikkate şayan bir yazı yer almaktadır. Buna göre; Karaca Meşhed adı verilen mahalde Sıddık Köprüsü'nün yer aldığı mevkide kışın yolcular büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Halk, bu bölgede bir han yapılmasını istemektedir. Ancak Kovata viran haldedir. XVI. yüzyılda burada bulunan zaviyenin muhtemelen Celâlî isyanları döneminde yıkıldığı, ahalinin dağıldığı anlaşılmaktadır. Daha önceleri belki de bu zaviyeye zorlu kış şartlarında sığınan yolcular artık böyle bir mekân olmadığı için zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Hamegnud? Adlı köy, hem viran haldeki Kovata'nın topraklarını ekip biçmek hem de burada bir han binası yapmak için gönüllü olmuşlardır. İnşa edilen bu yapının bakımı ve gerektiğinde tamir edilmesi de köylülerin uhdesinde olacaktır. Devlet, eğer hakkıyla görevlerini ifâ ederlerse avârız ve haraç vergilerinden vazgeçeceğini ancak bunun aksi olurda vazifelerinde kusur ederlerse ürettikleri ürünlerine göre avârız ve haraç vergilerini alacağını açıkça ifade etmiş ve deftere kaydedilmiştir.[458]

---

müsellem olduklarına defter sûreti ve mu'âfnâme-i hümâyûn ibrâz idüb edâ-ı hıdmet iylediklerine ahâli-i vilâyet şehâdet ve ba'del-yevm zikr olunan hıdmetin edâsını karye-i mezbûr ahâlisi ta'ahhüd oldıkların hüccet olunub ba'del yevm dahi edâ-ı hıdmet idüb mu'âfnâmeleri mûcibince mu'âf olmak ve edâ-ı hıdmet itmezler ise mu'âfiyetleri ref' olmak üzere deftere kaydolundu.

[455]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Yaylap%C4%B1nar%C4%B1,+24302+Yaylap%C4%B1nar%C4%B1%2FRefahiye%2FErzincan/@39.6844737,38.5596703,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407af611c6d5a673:0x5d28e95819aa16ce!2m2!1d38.6372859!2d39.7917119!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

[456]https://earth.google.com/web/search/Refahiye+yaylap%c4%b1nar%c4%b1/@39.79171135,38.6372859,1713.88580391a,4054.49368865d,35y,323.69948275h,45t,0r/data=CoEBGlcSUQolMHg0MDdhZjYxMWM2ZDVhNjczOjB4NWQyOGU5NTgxOWFhMTZjZRlQLcfQVuVDQCHYWZmVklFDQCoWUmVmYWhpeWUgeWF5bGFwxLFuYXLEsRgCIAEiJgokCS3qVLiSlURAEX1wKaxmpENAGT7Da9Hm4kNAITLBul1Am0JA, (E.T. 13.08.2022).

[457] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 121; BOA, *TT.d.*, nr.168, s. 89; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 120-121; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 165b.

[458] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 630. *Karaca Meşhed dimekle ma'rûf mahalde Sıddık Köprüsü kurbünde şiddet-i şitâda ebnâ-ı sebîl perişân-ı hâl ve âyende ve revende mestûru'l- ahvâl olub mahalli mezbûrda hân binâ olunması ehemm-i mühimdendir deyu umûmen vilâyet halkı i'lâm iyledikde karye-i mezbûr harâbe olub Hamegnud? nâm karye halkı karye-i mezbûru zirâ'at idüb ve karye-i Hameknud? da lazım gelen hânelerin tamamıyla hazine-i mîrîye edâ idüb ….karye-i mezbûrda zirâ'atleri olmak üzere mahalli mezbûrda âyende ve revende konub göçmeğle kifâyet ider bir hân binâsına ta'ahhüd idüb vech-i meşrûh üzere olan ta'ahhüdleri mîrîye ve fukarâya nâfi' olmağla kendü malları ile mahall-i mezbûrda âyende ve revendeye müzâyaka*

Tablo 7. Kervansaray, Cami ve Zaviye Bakımı ile Vazifeli Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Alpuşi	Derbençilik Kârbansaray Bakımı		avârız d.	avârız d.	avârız d.	avârız d.	
Aşut	Cami Bakımı						avârız d. tekâlif ö. revgân y. kürekçi sürsat nüzul şakka
Ermenik	Kârbansaray, Misafirhâne, Mescid Bakımı						avârız d. tekâlif ö.
Kovata Hamegnud?	Han İnşası ve Hizmeti						avârız d. Haraç

2.8. Hassa-ı Hümâyun'un Av Kuşları Yetiştiricileri: Şahinciler

Türklerde, savaş hazırlığı olarak kabul edilen av ile uğraşmak çok önceden beri yapılagelen bir gelenektir. Bu anane Osmanlı Devleti'nde de devam edegelmiştir. Sultanlar ve şehzadeler -çok azı istisna- muhakkak av ile uğraşmışlardır. Orhan Bey'in (1326-1359) oğlu Süleyman Paşa (1316-1357) avlanırken hayatını kaybetmiştir. I. Murad (1362-1389) ve I. Bayezid'in (1389-1403) av organizasyonlarının kusursuz olduğu bilinmektedir.[459]

çekmeyecek müretteb bir hân binâ idüb sâkin oldukları Hamegnud? nâm karyenin her sene hân-ı mîrîye avârız virüb Kovata nâm karyeyi zirâ'at itmek ve binâ olunan hânı ta'mîr ve termîme muhtaç oldukça kendüleri binâ ve ta'mîr itmek ve görüb gözetmek şartıyla kabul iyledikleri ve Kovata nâm karyede olan zirâ'atleri için avârız ve harac taleb ve teklif olunmaya hıdmetlerinde taksirât iderler ise zirâ'atlerine göre avârız hâneleri haracları almak üzere deftere kaydolundu.

[459] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 420.

Şahincilerin, Osmanlı Devlet örgütlenmesi içinde hangi tarihte göreve başladıkları kesin olarak bilinmemekle beraber II. Murad dönemine ait bir belgede *şahinci* olarak adlandırılan kişilerden bahsedilir. Yine o döneme ait bir kanunnâmede şahincilere tanınan vergi affına da yer verilmiştir.[460]

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, saraya av kuşu yetiştiren avcıları üçe ayırır. Bunlar; ulufeli, tımarlı ve tekâliften muâf olanlardır. Ulufeli olanlar sarayda diğerleri ise Anadolu ve Rumeli'nin farklı bölgelerinde av kuşları yetiştirirlerdi. [461] Hangi yırtıcı kuşa bakıp, eğitiyorlarsa onun ismi ile adlandırılırlardı. Yuvacı adı da verilen şahin, atmaca, doğan gibi yırtıcı kuşlar ile ilgilenenler; daha yavru iken bunlara bakar, koruma altında tutar ve avcılara yardımcı olacak şekilde terbiye ederlerdi. Akabinde gerekli eğitimi alan bu kuşlar İstanbul'a götürülür ve gerekli mercilere teslim edilirlerdi.[462]

Merkez dışında görev yapan şahinciler, yaptıkları işe göre *kayacı, yuvacı, yavrucu, görünçcü (gürenceci), götürücü ve sayyad* gibi isimler alırlardı. Kayacı ve yuvacılar; şahin yavrularının olduğu yerleri korumakla, görünçcüler, bakım ve eğitimleriyle, götürücüler de kuşların merkeze sağ salim teslim edilmeleri ile vazifeliydiler.*[463]*

Yaptıkları bu hizmetlerinin karşılığında haraç, ispençe, koyun, hınzır, kovan ve avârız-ı divâniyye vergilerinden müstesna tutulurlardı. Ayrıca taşrada görev yapan şahinciler, bulundukları bölgedeki asayişi temin etmek ve ormanları korumakla da mükelleftiler. Av kuşlarının ölümüne sebebiyet verenler ya da çalanlar ceza alırlardı. Tahrir defterlerine de kaydedilen şahincilerde meslek babadan oğula aktarılırdı. Eğer şahincinin oğlu, kardeşi bulunmuyorsa akrabalar işi devralırdı. Kıdemlilerine ise *şahincibaşı* denilirdi.[464]Kemah bölgesinde yer alan görevli kuşçu karyeler şunlardır:

[460] Abdülkadir Özcan, "Şahincibaşı", *TDVİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 277.
[461] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* s. 422.
[462] Almıla Gökçe Özcan, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devletinde Vergi Muâfiyeti, (Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleri Örneğinde),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017, s. 110.
[463]Özcan, "Şahincibaşı", s. 278.
[464] Özcan, "Şahincibaşı", s. 278.

2.8.1. Karye-i Brastik (Esimli)

Karye,[465] Kemah-Erzincan yolu üzerinde olup 1330 m rakıma[466] sahiptir. Kemah ilçe merkezine 26,9 km uzaklıkta yer almaktadır. Bu mahal ile ilgili 1516 ve 1530 tarihli mufassal tahrir defterlerinde *Karye- i Brastik nâhiye-i Kuzey* ibaresi not düşülmüştür. 1568 ve 1591 tahrir kayıtlarında, *Munzur'da*[467] *vâki' Birmaku? nâm aşiyân-ı şahin 70-80 kulaç*[468] *urğan ile inilür ğayet sa'ab yerde olub* şeklinde ifade ederek coğrafyanın ne denli zorlu olduğuna dikkat çekilmiştir. Karyenin ahalisinin, buradaki şahin yavrularına bakmak, eğitmek ve zamanı geldiğinde şahincibaşına teslim etmekle mükellef oldukları kaydedilirken[469] yapılan bu hizmetin karşılığında köylüler avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[470]

2.8.2. Karye-i Esbeddi

XVI. yüzyıla ait kayıtlarda adına rastlanmayan köy, 1642 avârız defterinde yazıldığına göre hassa kuşçuluğu ile vazifelendirilmiştir. Burada ikamet eden Bekir, bir diğer Bekir ve Ali eskiden beri bu işle iştigal etmektedirler ve hizmetlerinin karşılığında ise avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır. Bu şahısların, gereğince padişaha hizmet etmeleri ve işlerini iyi yapmaları karşılığında vergi muâfiyetlerinin aynıyla devam ettirilmesi deftere kaydolunmuştur.[471]

---

[465]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Esimli,+24402+Esimli%2FKemah%2FErzincan/@39.6589314,38.9871703,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40707c0833d66d27:0xf4e2c0f54f92ec56!2m2!1d39.2571549!2d39.613756!3e0?hl=tr , (E.T. 01.07.2022).

[466]https://earth.google.com/web/search/Esimli,+Kemah%2fErzincan/@39.61375545,39.2571549,1333.59227095a,4068.06059412d,35y,0h,0t,0r/data=Cl8aNRIvCiUweDQwNzA3YzA4MzNkNjZkMjc6MHhmNGUyYzBmNTRmOTJlYzU2KgZFc2ltbGkYAiABIiYKJAn_cGdqjthDQBGFLOa76c5DQBk2OaKY24lDQCEqCiTBTn1DQA , (E.T. 01.07.2022).

[467] Munzur Dağları; Doğu Anadolu'da Karasu- Aras sıra dağlarının batı kesimindeki dağlardır. Yüksekliği yer yer 3000 metreyi aşan tepelerle kaplı sarp dağlardır. Edt. Şevket Rado, *Küçük Hayat Ansiklopedisi,* Hayat Yayınları, İstanbul 1968, s.812.

[468] Kulaç; yanlara açılmış iki kolun orta parmak uçları arasındaki mesafeyi ifade eder. Cengiz Kallek, "Kulaç", *TDVİA,* C. 26, Ankara 2002, s. 353.

[469] BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 114a. *Karye-i Brastik karye-i mezkûr karye-i mezbûre kurbünde köy Munzur'da vâki' Birmaku? Nâm aşiyân şahin yetmiş seksen kulaç urğan ile inilür ğâyet sa'ab yerde olub karye-i mezbûra ahâlileri gözedüb zamanında çıkarmağa yavruları pervâz idüb mîriye ğadr olduğu şâhincibaşındaki müzekkire emr-i şerîf vârid olub mademki karye-i mezbûra ahâlileri aşiyân-ı mezbûra hıdmet ideler avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmaları fermân olunmağın ber mûceb emr-i âlî defter-i atîk defter-i cedîde kaydolundu.*

[470] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 117; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 36-37; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 40.

[471] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 565. *Mezbûr Bekir ve diğer Bekir ve Ali nâm kimesneler kadîmü'l eyyâmdan hâssa kuşçuları olub avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmak üzere ellerinde sûret-i defter mû'cibince emr-i şerîf-i âlişân olub bu makûleler tashih olunub edâ-ı hıdmet iderler ise ibkâ olunmak fermân buyurulmağla suâl olunub fi'l-vâki' hıdmetleri zâhir olub yine ona göre avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olmaları deftere kaydolundu.*

2.8.3.Karye-i Mendemini

Orçol nâhiyesine bağlı olan bu karye 1530 tahrir kaydında *karye-i Mendemini tâbi' mezbûr* şeklinde kaydedilmiştir. 1568 ve 1591 tarihli kayıtlardan köy ahalisinin sayyâd[472] olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Görevlerini hakkıyla yapmaları halinde sâhib-i arza vermekle mükellef olduğu vergiyi verdikten sonra âdet-i ağnâm, resm-i arûsane avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmuşlardır.[473]

2.8.4. Karye-i Postu (Eskibağlar)

Postu köyü, 1388 m rakıma[474] sahip olup Kemah ilçe merkezine ise 28,3 km mesafededir.[475] 1516 yılına ait Kemah tahrir defterinde, *Karye-i Postu nâm an nâhiye-i Kuzey der Livâ-i Kemah* olarak kaydedilmiştir. 1530 yılı tahrir defterinde ise köyün *hassa-i hümayûn şahincisi* olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Kemah'ta bulunan şahin ve balaban yuvalarını gözetmek, bakmak ve yetiştirmek karşılığında zeminlerinin ve bağlarının rüsûmundan külliyen muaf olmuş ek olarak da avârız-ı divâniyye vergisinden muâf kabul edilmişlerdir. Ancak 1568 ve 1591 yıllarına ait tahrir kayıtlarında ise görev aynı kalırken, yukarıda zikredilen muâfiyetlere ispenç ve tekâlif-i örfiyye vergilerinin de dahil olduğu anlaşılmaktadır.[476] Burada ispenç vergisinin zikredilmiş olması köydeki şahincilerin gayrimüslim olduklarını da bize anlatmaktadır. 1642 yılına geldiğimizde ise karye-i Postu ile ilgili kayıtta artık şahin ve balaban bakma, besleme görevi değil derbendçilik vazifesi karşımıza çıkmaktadır. Urfat köyü ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu Kuyulu derbendinin bakım, onarım ve muhafazası daha yakın olması hasebiyle Postu köylülerinin uhdesine verilmiştir. Âyende ve revende olarak ifade edilen yolcuların ve mallarının

---

[472] Sayyâd: Avcı, Bkz. Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 1468.

[473] BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 124; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 178-179; BOA, *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 199a. *An sayyâdât hâssa olub ….sâhib-i arzına rüsumât ve beherlerin edâ itdükden sonra avârız-ı divâniyye ve âdet-i ağnâm ve rüsum-ı ârusâne ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olub ve şöyleki edâ-ı hıdmet itmeyeler itmedikleri senede…rüsum-ı mirîye zabt oluna ber mûceb defter-i atîk.*

[474]https://earth.google.com/web/search/,+Eskiba%c4%9flar%2fKemah%2fErzincan/@39.56129445,39.0225239,1390.25241942a,4072.05343113d,35y,288.17283084h,45t,0r/data=CocBGl0SVwolMHg0MDcwODFlZWU3ZTAzZmIxOjB4ZTk4OGM4ODA1ZWUxY2RkNBlENLqD2MdDQCFu8CoQ4oJDQCocLCBFc2tpYmHEn2xhci9LZW1haC9FcnppbmNhbhgCIAEiJgokCUa9uXZO0kNAEe3i8TnXyUNAGf1BqBCchENAIdEAhk-PeUNA, (E.T. 01.07.2022).

[475]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Eskiba%C4%9Flar,+Beklim%C3%A7ay,+24402+Eskiba%C4%9Flar%2FKemah%2FErzincan/@39.480002,38.7569643,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407081eee7e03fb1:0xe988c8805ee1cdd4!2m2!1d39.0225239!2d39.561295!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[476] BOA, *TT.d.,* nr. 60, s.87; BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 33-34; BOA, *TT.d.,* nr. 540, s. 35-36; BOA, *TK.GM.d.,* nr. 41, s. 111a-b. *Hâssa-i hümâyûn... der karye-i mezbûra mâdemki kazâ-i mezbûrada vâki'olan şahin ve balaban yuvruları görüb ve gözedüb ve bi'l-cümle hıdmet -i lâzımesinde edâ itdükden sonra mukâbiliyle tasarrufunda olan zeminlerinde ve bağlarının külliyen rüsûmundan ve behersinden müsellem olub ve ispençelerinden ve avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf olalar deyu defter-i atîkde mukayyed olunmağın hâliyâ kemâkâne mu'âfiyetleri vech-i meşrûh üzere defter-i cedîde kaydolundu.*

emniyetlerinin temin edilmesi, ola ki bir kusurları olursa diğer köyler gibi vergilerin Postu ahalisinden de tahsil edilmesi ve hizmetleri mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmaları deftere kaydedilmiştir.[477]

Tablo 8. Kuşçu Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Brastik	Şahincilik				avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	
Esbeddi	Hâssa Kuşçusu						avârız d. tekâlif.ö
Mendemini	Sayyâd				avârız d. tekâlif ö. âdet a. resm a.	avârız d. tekâlif ö. âdet a. resm a.	
Postu	Şahincilik			Zemin-bağların rüsûmu avârız d.	Zemin-bağların rüsûmu avârız d. tekâlif ö. ispenç	Zemin-bağların rüsûmu avârız d. tekâlif ö. ispenç	

[477] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 549-550. *Karye-i Mezbûrun sınırı dâhilinde Kuyulu derbendi dimekle maʻrûf derbende Urfat nâm karye reʻâyâsı derbendçi olup lakin karye-i Postu toprağında vâkiʻ olmağla kendüleri derbendçi olmak üzere.....iylediklerinde taraf-ı şehr.....Urfat nâm karye reʻâyâsı derbend-i mezbûrun hıdmetinden refʻ*olunub *karye-i mezbûr ahâlisi derbendçi ta'yin olunub defterde mahalli nişâncı kalemi ile tashih olunub ol vecihle sûret-i defter virilüb hâlâ.....hâne tahririnde muʻâf olanların hıdmetleri görülüb hizmetleri varsa ve edâ-ı hıdmet itdirirler ise ve hıdmetleri mîrîye ve fukarâya nâfiʻ ise muʻâfiyetleri ibkâ oluna deyu fermân buyurulmağla ber mucib-i fermân-ı âli tetebbuʻ olmakda evvelden derbendçi olan Urfat nâm karye re'âyâsından ziyâde Postu reʻâyâları kemâ-yenbağı hıdmetlerinin uhdesinden gelmeğe kâdir olub edâ-ı hıdmet iyledilerinde ahâli-i vilâyet ve sükkân-ı memleket âyende ve revende şükrân üzere olduklarına şehâdet itmekde derbendçilik hıdmeti karye-i mezbûra ahalisi baʻde'l-yevm dahi kemâ-yenbağı edâ itmek ve edâ-ı hidmetinde taksirâtları olursa sâir kura ahâlileri gibi hâne ve tekâliflerde çekmek ve ebnâ-ı sebîlin malına ve nefsine zarar getürmemek şartı kabul ve deruhde iyledikleri ecilden ellerinde olan maʻmûl bahâ defter sûreti ve muʻâfnâmeleri .....avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muʻâf olmak üzere deftere kayd olundı.*

2.9. Osmanlı Su Medeniyetinin Emekçileri: Su –Yolcular

Su hayat kaynağıdır. Bunun bilincinde olan Osmanlı İmparatorluğu, suyu sadece insanının kullanımına sunmakla kalmamış, onu motif motif işlediği çeşmelerden, sebillerden, şadırvanlardan akıtmıştır. Suyu sanatla zarafetle birleştirmiş ve "su hayrı yapanın amel defteri kapanmaz" inancı doğrultusundaki felsefenin de destekçisi olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun kurduğu su uygarlığını daha da geliştirerek sahiplenmiştir. [478] İstanbul'un fethi (1453) sonrasında, Bizans'tan kalan ancak perişan durumdaki su ile ilgili yapılar yenilenerek Osmanlı su sisteminin bünyesine katılmıştır.[479]

Selda Kılıç; su yollarının yapım, bakım, onarım işlerinde çalışan, suyu koruyan, yerleşim bölgelerine düzenli şekilde akışını ve dağıtılmasını sağlayanları su-yolcuları olarak tanımlamaktadır.[480] Bu hizmeti ifâ edenler, mimarbaşı ve şehremanetine bağlı olarak çalışırlardı. Onlara dair en eski arşiv belgeleri II. Murad (1421-1451) dönemine aittir.[481] Abdullah Martal bu konu ile ilgili makalesinde 25 Mart 1566 yılında alınan bir kararla su-yolu nazırlığının göreve başladığını belirtir.[482] Öte yandan taşrada su kaynaklarının yakınlarında olan köylere su-yolculuk vazifesi verilirdi. Bunlar su yollarının bakımı ve muhafazasını yapmakla yükümlüydüler.[483] Künk ve kanalların temizlenmesi, tamir edilmesi, arklara zarar verilmesinin engellenmesi, şiddetli yağış ve sel afeti nedeniyle sıkıntı oluşan su yollarının tamir edilmesi[484] görevleri arasında idi. Bunlara ek olarak nazırlık; israfı önlemek, bu hizmetler icra edilirken yapılan harcamaları kaydetmek, çalışan görevlileri teftiş etmek, suyun hakkaniyetli şekilde dağıtılması ve akışının devamlılığını sağlamak, yine suyun belirlenen bölgede ne miktarda olduğunu tespit ederek, yerleşim bölgesine nasıl ulaştırılacağını belirlemek vazifelerini icra ederdi.[485]

Osmanlı yönetimi, suyun ehemmiyetine binâen birtakım yasaklar da koymuştur. Su arklarının kenarlarına bağ-bahçe yapmak, ev inşa etmek kesinlikle memnû idi. Bunu dikkate almayanları yetkililere haber vermek su-yolcularının vazifeleri arasındaydı. Kaynağın her

[478] Mustafa Armağan, "Osmanlı Suları", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 2, İz Yayınları, İstanbul 1996, s. 148-149.
[479] Mustafa İnce, "İstanbul Su Külliyatı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.2, S. 4, 2004, s. 670.
[480] Selda Kılıç, "Su Yolları ve Su Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 13, S. 36, 2004, s.178.
[481] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar,* der: Salih Özbaran, *İzmir Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İzmir 1984, s. 78.
[482] Kılıç, "Su Yolları", s. 178.
[483] Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten,* C. 52, S. 205, 1988, s. 1608.
[484] Martal. "Su-Yolculuk", s.1613.
[485] Kılıç, "Su Yolları", s. 179.

iki tarafında 3.5 arşın[486] mesafede hiçbir şeyin olmaması şartı bulunmaktaydı. Yeni bir su yolunun yapımına ya da var olanın onarılmasına karar verilmeden önce görevlilerin, ön çalışma yapması istenirdi. Böylece inşaatın nereye yapılacağı, kaynak ile suyun verileceği yer arasında ne kadar uzaklık olduğu, işin süresi ne miktarda gereç kullanılacağı ne kadar para harcanacağı, bir başkasının hakkının gasp edilip edilmediği, yapılan çalışmanın vakıflara bir ziyanının dokunup dokunmadığı gibi konular titizlikle araştırılırdı. Mimar ve su-yolcuların yaptığı bu ortak mesai neticesinde hazırlanan defter, inceleme kuruluna sunulur ve böylece nihai karar alınırdı.[487] Tamirat için farklı bir yol izlendiği de olurdu. Su yolunda sıkıntı olan yörede yaşayanlar veya köyde bu işi almak isteyen kişi ya da kişiler birtakım vergilerden affedilerek görevi üstleniyorlardı. Bu şahıslar, ellerine verilen belgeleri sayesinde angaryadan da kurtulurlardı.[488] Bununla birlikte su-yolcuları orduda da görev alırlardı. Askerin su ihtiyacının giderilmesi, çeşmeler inşa etmek, geçiş güzergahında yer alan nehirler üzerinde köprü yapımına yardımcı olmak vazifelerindendi.[489] Bu anlamda kapıkulu ocaklarına da görev verildiği olurdu. Özellikle İstanbul'daki su yollarının tamir ya da yapımında bu teşkilattan faydalanıldığı görülmektedir.[490]

Maaş mukabilinde hassa su-yolcusu olarak saray namına çalışanlar, nazırlığın denetiminde idiler.[491] Öte yandan vakıflarda da görev aldıkları bilinmektedir. Bu sebeple yerleşim yerlerinin büyümesi ve kalkınmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Yaptıkları hizmetlerinin karşılığında örfî vergilerden, tekâlif-i divâni haraç, ispençe ve öşürden bazen de tüm yükümlülüklerden müstesna tutulmuşlardır. Çok yoğun iş olmayan bölgelerde muâf olunan vergilerde farklılık olabilmekteydi. Pek çok meslek grubunda olduğu gibi vefat eden su-yolcunun yerine oğlu atanabilirdi.[492]

Su-yolcu ustalarının eğitilmesine ve mesleğin ehil ellere aktarılmasına da önem verilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse; İstanbul'da XVI. yüzyılın sonlarında su yollarının korunması ve bakımlarının yapılması ile ilgili olarak 12 köy görevlendirilmiştir. Bu köyler bahsi geçen vazifelerinin yanı sıra yeni su-yolcular yetiştirmekle de mükellef olmuşlardır.[493]

[486] Arşın: Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Ancak bu uzunluk birimi, zamana ve mekâna göre çeşitlilik göstermiştir.
[487] İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi", s.47-48.
[488] İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevki ve İdaresi", s. 50-52.
[489] Martal, "Su-Yolculuk" s. 1613-1614.
[490] Martal, "Su-Yolculuk", s. 1610.
[491] Martal, "Su-Yolculuk", s. 1612-1613.
[492] Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar", s. 80.
[493] İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevki ve İdaresi", s. 58.

Bunun yanı sıra yetişmiş bir su-yolcunun işe başlayabilmesi için kadının tasdik etmesi de gerekmekteydi.[494]

Osmanlı Devleti yalnızca İstanbul'un değil sınırları içinde yer alan her yerleşim biriminin su ihtiyacının giderilmesine büyük önem vermiştir. Bu işi başarabilmek için de zamanın koşullarının elverdiği ölçüde örgütlenmiştir. Günümüzde hala kullanılan su yolları, çeşmeler, bentler, su kemerleri, şadırvanlar vb. bunun en güzel kanıtıdır.[495] Bu yapıların zerafeti bir yana sağlamlıkları dikkat çekicidir.

2.9.1. Pekeriç-i Büzürg ve Pekeriç-i Küçük (Hakbilir)

Pekeriç-i Büzürg ve Pekeriç-i Küçük olarak kaydedilen iki köy bugün Hakbilir Köyü olarak tek yerleşim yeri haline dönüşmüştür. Hakbilir Köyü 1483 m rakıma[496] sahip olup, Kemah ilçe merkezine uzaklığı ise 45,4 kilometredir.[497] Bu iki köy 1516 yılı tahrir vesikalarında ayrı ayrı kaydedilmişlerdir.[498] 1530 yılı kayıtlarında ise Pekeriç-i Büzürg hakkında bir görevlendirilme yoktur.[499] Ancak Pekeriç-i Küçük köyü ahalisinden altı kişi Kemah Kalesi'nde yer alan su yolunun yaz ve kış aylarında bakımı, tamiri ile mesul tutulmuşlardır. Yapılan bu hizmetin mukâbilinde ise su-yolcuları; atalarından kalan çiftliklerinin, bağlarının, bahçelerinin rüsûm-ı örfiyyesinden ve sâir rüsum-ı örfiyyelerinden avârız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf olmuşlardır.[500] 1568 ve 1591 yıllarına ait tahrir kayıtlarında ise bu iki köyün bir arada zikredildiği görülmektedir. Daha önce verilen su-yolculuk vazifesi her iki köye birden tevcih edilmiştir. Yaptıkları hizmetler nedeniyle kendilerine verilen vergi bağışıklığı artmış ve tekâlif-i örfiyye ve avârız-ı

---

[494] İnce, "İstanbul Su Külliyatı", s. 676.
[495] İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi", s. 62.
[496] https://earth.google.com/web/search/Kemah+Hakbilir+K%c3%b6y%c3%bc/@39.68732245,38.903511,1478.39052361a,4062.45625299d,35y,0h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhODgwZTYzODdiNGRiOjB4OGI1MmRlNTg5NjJlNTU0OBnxZDcz-tdDQCHDSZo_pnNDQCoVS2VtYWggSGFrYmlsaXIgS8O2ecO8GAIgASImCiQJgik6L5TTQ0AR40nUSHXMQ0AZguXizD1mQ0AhBRI6i1BaQ0A, (E.T. 13.08.2022).
[497] https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Hakbilir,+24402+Hakbilir%2FKemah%2FErzincan/@39.6678509,38.8129865,11z/data=!4m19!4m18!1m10!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!3m4!1m2!1d39.0337952!2d39.6116561!3s0x407a7fdb183deb9f:0x297dc2485ef9e740!1m5!1m1!1s0x407a880e6387b4db:0x8b52de58962e5548!2m2!1d38.903511!2d39.687323!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).
[498] Pekeriç-i Büzürg, BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 81.
Pekeriç-i Küçük, BOA, *TT.d.,* nr. 60, s. 81.
[499] BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 63-64.
[500] BOA, *TT.d.,* nr. 168, s. 64. *Nehr-i bekçiyân-ı râh-ı âb-ı Kemah an karye-i Pekeriç-i Küçük mademki zikr olunan su yoluna kış ve yaz eyyâmında kebana kadarı nehrin ma'mûl idüb hâzır ve müheyyâ iylemekde ihmâl ve müsâhele iylemeyüb vakt-i hâcetde râh-ı âb-ı mezbûre meremmetçilerine olan mikdârı beherinin müsellem eyleyüb mukâbilinde atalarından kalmış kadîm çiftliklerinin beherlerinden ve rüsûm-ı bağlarından ve bağçelerinden ve sâir rüsûm-ı örfiyyelerinden ve avârız-ı divâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden külliyen mu'âf ve müsellem olalar deyû ber mûceb mekâtib mirlivâ ve kadı ve dizdâr-ı Kemah elmezbûr sebt-i defter olundu.*

divâniyyenin yanı sıra âdet-i ağnâmdan, ispençten ve suhreden muâf olmuşlardır.[501] 1642 yılı kayıtlarında bu iki köyün gördüğü su-yolculuk vazifelerinin artık Kemah kazasında bulunan görevlilerce yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Köylerden, avârız vergisinin alınması deftere kaydedilmiştir.[502]

Tablo 9. Su-Yolcusu Karyelerin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Pekeriç-i Büzürg ve Pekeriç-i Küçük	Su-Yolculuk				avârız d. tekâlif ö. rüsum ö. âdet a. İspenç Suhre	avârız d. tekâlif ö. rüsum ö. âdet a. İspenç suhre	
Pekeriç-i Küçük	Su-Yolculuk			avârız d. tekâlif ö. rüsum ö.			

2.10. Hem Ticari Hem Stratejik Bir Emtia: Tuz

Tuz sözlükte; yiyecekleri korumada ve onlara tat vermede kullanılan, suda eriyebilen billursu madde[503] olarak tanımlanır. O, sadece tat unsuru olarak değil yiyeceklerin uzun süre saklanabilmesi için de faydalanılan önemli bir besin maddesidir. M.Ö. 6000 yıllarında Orta Anadolu'da takas aracı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Hitit tabletlerinde "tuzcular" olarak nitelenen işçilerden söz edilir. Roma İmparatorluğu döneminde ise askerlere tuzla ödeme yapılabiliyordu.[504] Tuz; köle, değerli madenler, kumaş vb. gelir getiren bir ticari meta idi ve Sahra Çölü'nden kuzeyde Moskova'ya kadar olan her yerde bu durum değişmiyordu.[505] Tuz bütün insanlık için olduğu kadar Türkler için de büyük önem taşımıştır. Kutadgu Bilig'de şöyle anılır:

Negü tir eşitgil közi tok kişi

[501] BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 84; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 140b, 141a-b.
[502] BOA, *MAD.d.*,nr. 5152, s. 537-542.
[503] Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 1735.
[504] Alper Gölbaş, Zeynel Başıbüyük, "Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 49-50.
[505] Braudel, *Akdeniz Dünyası,* s. 312.

Tuz ekmek idisi akı er başı.

"Gözü tok, başkaları üzerinde tuz, ekmek hakkı olan cömertlerin namlısı ne der dinle." Sadece bu kadim kitapta değil Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) eseri olan Mesnevi'nin pek çok beytinde de tuzdan bahsedilir.[506]

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu coğrafyaya baktığımızda bu bölgenin tuz yönünden zengin olduğu ve pek çok tuzlanın varlığı göze çarpar. Anadolu Selçukluları döneminde Sivas ve Bingöl civarında tuz çıkarılırken, Osmanlılar tuzla sayısını arttırmışlardır.[507] Bu nedenledir ki tuzun elde edilmesi, taşınması ve alım-satımından geniş bir kitle maddi kazanç sağlamaktaydı. Dolayısıyla devlet tuz çıkartma, işletme, alım-satımı ile ilgili kurallar koymaktan geri durmamıştır. Böylelikle bütün tuz yatakları devletin mülkiyeti kabul edilmiş, elde edilen ürün de devlete ait olmuştur.[508] Bunun yanı sıra özel mülk olan tuzlalar da vardı. Ancak bunlar çıkardıkları tuzun 1/5'ini devlete vermekle mükelleftiler.[509] Vakıflara ait olan tuzlalar da bulunmaktaydı.[510]

Lütfi Güçer, buralarda çalışan kişileri şöyle tanımlar: *"Tuzlalarda deniz suyunu tuz istihsal eden sahalara salan, kanallara bakan, buharlaşma havuzlarında tuz elde eden, bu tuzları ambarlara taşıyan, gerektiği zaman tuzlanın aslî ve talî tesisatını tamir eden kimselere tuzcu denilmekte idi."*[511] Tuzla çevresindeki köyler buralarda çalışmakla mükelleftiler. Buna mukabil birtakım vergilerden ve hizmetlerden müstesna tutulurlardı. Ayrıca tuzculara çift resmi, ispenç gibi vergilerde indirim yapılırken, ürettikleri tuzdan pay alabilmeleri de bir başka avantajdı.[512] Tuz çıkarılan mahallerin yakınlarındaki yörükler özellikle çok sayıda yük hayvanlarına sahip oldukları için tuz nakli işi ile vazifelendirilir, avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf kabul edilirlerdi.[513] Fiyat konusunda ise asla gelişigüzel bir uygulama söz konusu değildi ve narh[514]uygulanırdı. Tuzcular da yaptıkları hizmetleri mukâbilinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olurlardı ve bu iş babadan oğula aktarılırdı.[515] Tüm bunların dışında bazen de bir yaptırım aracı olarak

[506] Mesut Şen, "Tuz Kelimesi Üzerine" *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 18-19.
[507] Alper Gölbaş, Zeynel Başıbüyük, "Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü", s.51.
[508] Lütfi Güçer, "XV_XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 23, S.1-2, 1963, s. 97-98.
[509] İnalcık, Quataert, *Sosyal Tarihi,* s. 98.
[510] Güçer, "XV_ XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı", s. 100.
[511] Güçer, "XV_XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı", s. 101.
[512] İnalcık, Quataert, *Sosyal Tarihi,* s. 99.
[513] Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı", s. 121.
[514] Narh: Fiyat takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamında fıkıh terimi.
[515] Kütükoğlu, *Sosyo Kültürel ve İktisâdî Yapı,* s. 362.

kullanılmıştır. Belirli kurallara uymayan meyhanelerin şaraplarına tuz eklenip sirkeye dönüşmesinin sağlanması buna örnektir.[516]

Doğu Anadolu Bölgesi'nde arazilerin tuz nispetinin oldukça fazla olması pek çok tuzlanın oluşmasına sebep olmuştur.[517] Bu mıntıkada Kömür dışında Tımosı, Yerhan ve Göleris tuzlaları da bulunmaktadır. Bunların mülkiyeti, devlete ait olup kiraya verilerek işletiliyorlardı. İşin başında ise emin ya da mültezim adı verilen yöneticiler bulunmaktaydı. Bölgede en fazla tuz üretimi Kömür tuzlasında gerçekleştirilmekteydi. Buradan elde edilen ürün, sadece bölgenin ihtiyacını karşılamakla kalmamış başka yerlere de gönderilmiştir.[518]

Türkiye'de MTA verilerine göre 78 adet tuzla bulunmaktadır ve en çok tuzlanın bulunduğu iller sırasıyla; Sivas, Çorum Erzurum, Erzincan'dır.[519]

2.10.1. Karye-i Kömür (Kömürköy)

Karye, 1133 m rakıma[520] sahip olup, Kemah ilçe merkezine 15,6 km uzaklıktadır.[521]1516 yılı Kemah tahrir defterinde Kömür köyü, *Karye-i Kömür nâm nâhiye-i mezbûr tâbi'-i nâhiye-i Güney* olarak kaydedilmiştir. 1520, 1530, 1568 ve 1591 yıllarına ait tahrir kayıtlarına göre ise hâssa-ı hümâyûna ait olan Kömür köyünde bulunan memlahada ahali, kürekçilik yapmaktadır. Yapılan bu hizmette herhangi bir ihmalin olmaması kaydıyla çalışanlar, avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muâf kabul edilmişlerdir.[522] Öte yandan yine Rum İcmâli'nde yer alan bilgiye göre Kömür, Tımosı, Bulguri, Göleris'te yer alan memlehalar mukâta'aya (kira) verilerek işletilmektedirler.[523] Ancak Kömür

---

[516] Mehmet Demirtaş, "Osmanlı Devletinde Tuz Üretimi ve Dağıtımı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.3, S. 1, 2004. s. 25-26.

[517] Neşe Erim, "18. Yüzyılda Erzurum Tuzlaları", *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 241.

[518] Hakkı Yazıcı, Âdem Başıbüyük, Samet Altınbilek, "Kemah (Erzincan) Tuzlaları", *Türk Coğrafya Dergisi,* C.0, S.33, 2014, s. 61-62.

[519] Cemalettin Şahin, "Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları", *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 29.

[520]https://earth.google.com/web/search/Kemah+K%c3%b6m%c3%bcrk%c3%b6y/@39.65256145,39.040174,1129.71308507a,4065.10509227d,35y,0h,45t,0r/data=CnwaUhJMCiUweDQwN2E4MGRkZjhjYzk4MDU6MHgxNDFlMjgzNzNmYTMyZDFlGWFO0CaH00NAISMT8GskhUNAKhFLZW1haCBLw7Ztw7xya8O2eRgCIAEiJgokCbg5LQkx3kNAEaoP08I71UNAGSjisFeThUNAIZYivXH4eUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

[521]https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/K%C3%B6m%C3%BCr,+Kemah%2FErzincan/@39.6386835,38.9879346,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a80e754e9bc55:0xc50a6f38c94e86e6!2m2!1d39.045463!2d39.6505355!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

[522] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 71; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 25; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 24; BOA, *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 102b, 103a-b. *Karye-i Kömür tâbi'köy zikr olunan karye ahâlisi mâdemki karye-i mezbûrada vâki' olub ma'mûl olan memlahanın kürekçilik hizmeti edâ idüb ihmâl ve müsâmaha itmeyeler. Hıdemât-ı mezbûre mukâbelesinde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf ve müsellem olalar deyu defter-i atîkde mukayyed bulunmağın kemâkâne mu'âfiyetleri ber mûceb defter-i atîk defter-i cedîde kaydolundu.*

[523] BOA, *TT.d.*, nr. 387, s. 789.

dışındaki köyler için vergi muâfiyeti bulunmamaktadır. Kömür, 1530 yılında hazırlanan evkâf defterinin verdiği bilgiye göre Melik Mengücek Gazi vakfına ait köylerdendir.[524] 1642 avârız kayıtlarında ise *karye-i Kömür Erzurum Beglerbeginin icmâllü havâsından olmağla karye-i mezbûrada vâki‘memlaha dahi beglerbegine hâs ta‘yîn olunub* şeklinde bilgi verilmektedir. Burada çalışan kürekçiler görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri halinde- bölge halkının yapılan görev hakkında olumlu şahitlik yapmaları koşuluyla- avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmaları deftere kaydolmuştur.[525]

Evliya Çelebi, bu beldeyi de ziyaret etmiştir. Eserinde Kömür karyesi'nden şöyle bahseder; "*700 Müslüman ve Ermeni haneleri vardır. Tuzla emîni burada hâkimdir. Kardan beyaz Hacı Bektaş Velî tuzundan daha lezzetli tuzdur ki her yerde meşhurdur."*[526]

Tablo 10. Tuzcu Karyenin Tahrir Defterlerine Göre Muâfiyetleri

Köyler	Hizmetler	1516	1520	1530	1568	1591	1642
Kömür	Tuzculuk		avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.	avârız d. tekâlif ö.

2.10.2. Karye-i Hasanâbad

Bugün artık bir yerleşim yeri olmayan karye 1516 yılı kayıtlarında *Hasanâbad nâm tâbi' livâ-ı Kemah* şeklinde kaydedilmiştir. 1530, 1568, 1591 yıllarında hazırlanan tahrirlerde de bu mahalle dair vazife tevcihi bulunmamaktadır.[527] 1642 avârız defterinde ise köye dair *karye-i mezbûr yol üzerinde olmağla hâneye dâhil olmamıştır* şeklinde kısa bir not düşülmüştür.[528] Buradan da karyeye derbendçilik ya da menzilgâh payesi verilmediği halde sadece yol üzerinde olması nedeniyle avârız vergisinden muâf olduğu anlaşılmaktadır.

---

[524] BOA, *TT.d.*, nr. 199, s. 50.
[525] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 533-534. *Karye-i Kömür Erzurum Beglerbegünün icmâllü havâsından olmağla karye-i mezbûrada vâki‘ memlaha dahi beglerbegine hâs ta‘yîn olunub memlaha-ı mezbûrada kürekçilik hıdmetine ta'yîn olunub mâdemki kürekçilik hıdmetinde olub edâ-ı hıdmet ideler avârız-ı divâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf olalar deyu ma‘mûl defter sûreti ibrâz idüb ve hıdmeti olub edâ-ı hıdmet idenlerin mu‘âfiyetleri edâ olunmak fermân buyurulmağla edâ-ı hıdmet iylediklerine umûmen vilâyet halkı şehâdet itmeği ber mûceb fermân-ı âli mu‘âf olmak üzere mu‘âfiyetleri deftere kaydolundu.*
[526] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* s. 450.
[527] BOA, *TT.d.*, nr. 60, s. 74; BOA, *TT.d.*, nr. 168, s. 77-78; BOA, *TT.d.*, nr. 540, s. 103; *TK.GM.d.*, nr. 41, s. 153b.
[528] BOA, *MAD.d.*, nr. 5152, s. 595.

SONUÇ

1516-1642 yılları arasında hazırlanan Kemah'a ait tahrir defteri incelendiğinde XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Kemah kazasında yer alan hizmet teşekküllerinin sayısı 46 olarak tespit edilmiştir. Köylerin coğrafi olarak dağılımına bakıldığında çoğunluğun Kemah'ın kuzeyi ve güneyinde toplandığı görülmektedir. Şehrin coğrafyasının çetin olması nedeniyle kenarda kalmış olduğu düşünülse de 1642 yılı avârız defterinde yer alan *Şâhrâh (şah yolu)* ifadesi dikkat çekicidir. İpek yolu olarak da bilinen bu güzergâh Kemah'ta yer alan canlı ticari hayatın varlığının göstergesidir. Bölgenin çeşitli amaçlarla yolculuk yapanların uğrağı olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey Anadolu ve Asya arasında özellikle ipek ticareti yapıldığı bilinmektedir. Menzilgâh ve derbend mahallerinin çokluğu da bu ticaretin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Kemah, Osmanlı yönetimine girdikten sonra 1516 yılında tahrir edilmiş, şehrin genel durumu ve kaynakları gün yüzüne çıkarılmıştır. Ardından 1520 yılında hazırlanan Rum İcmâli incelendiğinde; Kömür karyesinde tuzculuk, Marik, Tımosı karyelerinin köprücülük, Kamerik, Çörekencir, Alpuşi, Nezgeb, Üspürküt karyelerinin ise derbendçilik ile vazifeli oldukları anlaşılmaktadır. Karyelerden Kamerik, Çörekencir, Alpuşi ve Nezgeb sadece avârız-ı divâniyye vergisinden muâf olmuşlardır. Bu karyelerin daha önceki dönemlerde de görevli olmaları mümkündür.

Kemah köylerinde yer alan hizmet teşekküllerinin görev dağılımında derbendçi, köprücü ve menzilgâh vazifesi görenlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin dağlık olması ve akarsuların bolluğu bunda etkili olmuştur. Güvenliğin önemi ve halkın bu anlamda huzur içinde olmasını temin etmek bunun yanı sıra yolcuların emniyetli duraklara duyduğu ihtiyaç bu sayının fazla olmasının sebeplerindendir.

1530'da 2 yeni karye vazife alırken, 1568-1592 yılları arasında ise görevlilerin sayısında ve muâfiyetlerde dikkate şayan bir artış olmuştur. Görevli köy sayısının artması muâfiyetin de arttığı anlamına gelmektedir.

Bölgede 10 adet derbendçi, 8 adet köprücü, 8 adet menzilgâh, 3 adet derbendçi-menzilgâh, 3 adet derbendçi-köprücü, 2 adet derbendçi-menzilci-köprücü, 4 adet kuşçu, 4 adet kervansaray-cami- zaviye bakımı ile görevli, 2 adet su-yolcu ve 1 adet tuzcu görevi gören köy bulunmaktadır. 1 adet de görev tevcih edilmemiş ancak yol üzerinde olması nedeni ile avârız hanesine dahil edilmeyen köy bulunmaktadır.

1530 tahririnde, muâfiyetler derbendçilerde avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye, köprücülerde ise rüsum-ı örfiyye, öşr-ı divâniyye olarak verilmiştir. 1568-1591 yıllarında görevli köylerin muâf oldukları vergiler de çeşitlenerek çoğalmıştır. Derbendçi Çakşur karyesine verilen muâfiyet bu anlamda önemlidir. Fırat kıyısında kurulan bu karyenin, Hoğsık köyüne kadar uzanan Siptoros suyu üzerinde yer alan derbendlerin bakımı ve muhafazası görevi verilmiş buna mukâbil ise 1568 ve 1591 yıllarında suhre, ispenç, âdet-i ağnâm, resm-i arûsâne, avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf olmuşlardır. Bu denli çok muâfiyet bölgenin stratejik önemine ve köylülerin bakmakla yükümlü olduğu derbend sayısının çokluğuna işaret etmektedir. Âdet-i ağnâm ispenç ve resm-i arûs gibi şer'î vergilerden ahalinin affedilmiş olması da bir başka önemli husustur. Bunun dışında XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan İran-Osmanlı savaşları nedeniyle şehrin ehemmiyetinin arttığı, bölgeden geçen ya da konaklayan ordunun güvenliğine verilen önem daha iyi anlaşılmaktadır. Yaşanan harbin, bölgede meydana gelmesi olası kargaşaya sebebiyet vermesini engellemek için alınan tedbirlerin sıkılığı da gün yüzüne çıkmaktadır. Safevî İran'ın Anadolu üzerinde yapmaktan vazgeçmediği propagandaya karşı, asayişin sağlanması için de devletin ayrı ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır.

1642 kayıtlarına baktığımızda bazı köylerin artık vazifeli olmadıkları bazılarının ise görevlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Bu dönemde devletin affettiği vergi türleri avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye olurken Alpköy ve Aşut karyeleri müstesnadır. Bu dönemde muâfiyetlerde bir düşüş görülmektedir. Alpköy'ün yol üzerinde önemli bir konumda olması hasebiyle çok farklı vergi kalemlerinden affedildiği görülmektedir. Aşut karyesine ise Alpköy de bulunan zaviye ve caminin bakımını üstlenmesi nedeni ile bu denli çok muâfiyet verilmesine rağmen affedilen vergiler arasında şer'î vergi bulunmamaktadır. Bu karyenin yaptığı işe mukâbil ödüllendirildiği anlaşılmaktadır. Bu meyanda iki köye ait kayıttan anlaşılan bir başka önemli konu ise Celâlî fetreti sadece insanları canından malından etmemiş aynı zamanda resmi evrakın da yok olmasına neden olmuştur. Yaşanan yıkımın ardından devletin yeni bir düzen kurmak, kendisine olan itaati pekiştirmek ve güven tesis etmek için gösterdiği gayret avârız defterinin kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Kovata ve Hamegnud? Köylerine dair verilen bilgide ise bölgeye han yapılması karşılığında ahalinin avârız-ı divâniyye ve şer'î bir vergi olan haraçtan muâf olmaları dikkat çekicidir. Halkın gereksinimlerinin ön planda olduğu ve bu ihtiyaçların görülmesi için devletin vergi hakkından feragat ettiği anlaşılırken, bu dönemde şer'î vergilerden ziyade örfi vergilerden vazgeçilmiştir.

İncelenilen süre zarfında Kemah'ta idari taksimat konusunda da birtakım değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1516 yılı tahrir kayıtlarında Aşağı-İl nahiyesine bağlı Vaslı karyesi 1530'da Güney Kemah nahiyesine, yine 1516'da Orta İl'e bağlı olan Maniker 1530 tarihinde Güney Kemah nahiyesine bağlanmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. 1642 tarihine gelindiğinde ise Orta-İl, Aşağı-İl ve Kuruçay nâhiyeleri birleştirilerek Kuruçay Kazası oluşturulmuştur.

Bir diğer önemli konu ise Nezgeb ve Alpköy gibi pek çok karyede yer alan zaviyelerdir. Bu teşekküllerin XVI. yüzyıla ait kayıtlardan varlıkları tespit edilmektedir. Uygulanan mâlikâne divâni sistemi ile devlet kendi payına düşen vergiyi almayarak maddi olarak da bu kurumları desteklemiştir. Buna mukabil tekke ve zaviyeleri, kendi keyfiyetlerine bırakmamış ve denetime tabi tutarak defterlere kaydetmiştir. Böylece zaviyeler aynı zamanda derbendçi ya da menzilgâh olarak vazife görmüşlerdir. Sistem dini de olsa kontrolü dışında bir yapılanmaya izin vermemiştir.

Defterlerde köprücülerle ilgili dikkati çeken bir başka bilgi ise Hoca Mehmed ve oğlu Hacı Mihman; Dedek, Marik, Tımosı, Korumigal köylerine ait 1530,1568 ve1591 yıllarına ait kayıtlarda zikredilmeleridir. Bu ailenin uzun süre köprücülük vazifesini ifâ ettikleri anlaşılmaktadır. Bölgede yer alan köprücülerin geneli bahsi geçen süre zarfında rüsum-ı örfiyye ve öşr-ı divâniyye vergilerinden affedilmişlerdir. Muâfiyetin en üst kademesi şer'î bir vergiden muâf olmaktır. Şer'î bir vergi olan öşürden muâf olmaları, köprücülük vazifesinin bölge için önemini göstermektedir.

Ofuz, Hamegnud?, Maniker gibi bazı köyler ise yakınlarında bulunan köprüleri kendi malları ile tamir etmişlerdir. Bunun üzerine devlet bu mahalleri, köprücülük payesi ve vergi muâfiyeti ile desteklemiştir. 1642 yılı kayıtlarında yer alan Pirkütah (Tirkütah) karyesi de yolculara yemek vermekle mükellef olmuşlar ancak bu durumun getirdiği maddi zorluklar ahalinin belini bükmüştür. Defterin hazırlandığı sırada yapılan tetkikler neticesinde ortaya çıkan bu durum üzerine devlet, şakka, avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden ahaliyi muâf etmiştir. Defterin genelinden anlaşılan, önceden yapılan ciddi bir araştırmanın sonucunda ortaya çıktığıdır. Avârız vergisinin ürüne göre belirlenmesi konusunda yapılan uyarılar büyük bir ayaklanmanın yıkımını yaşayan köylülere nasıl yaklaşıldığını göstermektedir. Öte yandan bu hizmet teşekküllerinde vazifeli olanlara dair ahalinin memnuniyeti sorulmuş olumlu cevap alındığı taktirde muâfiyet verilmiş aksi taktirde avârız

hanesine dahil edilecekleri uyarısı belgelere yansımıştır. Bölgede kamuoyu araştırması yapıldığı halkın istek, ihtiyaç ve memnuniyetinin ön plana alındığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devlet anlayışı su ve su kültürüne büyük önem verirken, su yollarının bakımı ve tamiri ile ilgilenen su-yolcularına da vergi muâfiyeti konusunda ayrıcalıklar tanımıştır. 1568 yılına ait tahrir kayıtlarında yer alan bir ibarede gayri müslim su-yolcular muâf oldukları vergilerin yanı sıra acemi oğlanı da vermemişlerdir. 1642 kayıtlarına göre ise Aşut ve Alpköy karyeleri de hizmetleri karşılığında kürekçi vermekten affedilmişlerdir.

XVI. ve XVII. yüzyılların koşulları göz önüne alındığında devlet, hem otoritesini sağlamak, ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamak ve güvenliğin tesisi için birtakım yöntemler kullanmıştır. Vergi muâfiyeti de bunlar arasındadır. Böylece Kemah gibi uzak bir beldede halkın ihtiyacı olan gerekli hizmetler görülürken, ulaşım ve güvenlik konusu da çözülmeye gayret edilmiştir.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

922/1516-1518 Tarihli 60 Numaralı Tapu Tahrir Defteri.

926/1520-1521 Tarihli 387 Numaralı Tapu Tahrir Defteri.

937/1530 Tarihli 168 Numaralı Tapu Tahrir Defteri.

937/ 1530 Tarihli 199 Numaralı Evkâf Defteri.

976/1568 Tarihli 540 Numaralı Tapu Tahrir Defteri.

1052/1642 Tarihli 5152 Numaralı Erzurum Eyaleti Avârız Defteri, Maliyeden Müdevver Defterler.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

1000/1591/1592 Tarihli 41 Numaralı Erzurum Mufassal Tahrir Defteri.

KİTAPLAR, MAKALELER ve TEZLER

ACUN, Fatma, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler,* C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 899-908.

ADIYEKE, Nuri, ADIYEKE, Ayşe Nükhet, "Girit'in "Hak ve Adl ile Cedîden Tahrîri": 1705 Yılında Girit'te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler" *Belleten*, C. 84, Sayı: 299, s.203-242.

AFYONCU, Erhan, "Türkiye'de Tahrir Defterine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, s. 267-286.

AGOSTON, Gabor, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

AHMETBEYOĞLU, Ali, "Tarhan", *TDVİA,* C. 40, İstanbul 2011, s. 19-20.

AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, C. 13, S.51, 1949, s. 497-568.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

ARAT, Reşit Rahmeti, "Köy", *İA,* C. 6, s. 924.

ARMAĞAN, Mustafa, "Osmanlı Suları", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 2, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s. 148-149.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Avârız", *İslam Ansiklopedisi,* C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 13-19.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Mâlikâne-Divanî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası,* C.2, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 1932-1939, s. 119-184.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri I" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, s. 24-59.

BARTHOLD, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi,* çev. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.

BAYKARA, Tuncer, "Kaza", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 119-120.

Bekir Kütükoğlu, "III. Murad", *TDVİA,* C. 31, Ankara 2020, s. 174.

BEZER, Gülay Öğün, "Selçuklular Zamanında Tuz", *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 208-215.

BİLGE, Reha*, 1514 Yavuz Selim ve Şah İsmail,* Giza Yayınları, İstanbul 2010.

BİLGE, Sadık Müfit, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", *Düşünen Siyaset,* Sayı:28, s. 385-405.

BRAUDEL, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C.I, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.

ÇETİN, Cemal, "Menzilhanelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler", *Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* S. 22, 2009, s. 43-59.

DEMİRTAŞ, Mehmet, "Osmanlı Devletinde Tuz Üretimi ve Dağıtımı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.3, S. 1, 2004. s. 23-28.

DENY, J., "Sancak", *İA,* C. 10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 186-189.

EKİN, Ümit, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kara Yolu Ulaşımı ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten,* C. 81, S. 291, 2017, s. 387-418.

EL BELÂZURÎ, *Fütühu'l Buldân-Ülkelerin Fetihleri,* Çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013.

EMECEN, Feridun M., "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar", *Belleten,* C. 60, S. 227, 1996, s. 81-92.

EMECEN, Feridun, "Ağıl Resmi", *TDVİA,* C.1, İstanbul 1988, s. 467-468.

EMECEN, Feridun, "Ağnam Resmi", *TDVİA,* C. 1, İstanbul 1988, s. 478-479.

EMECEN, Feridun, "Çift Resmi", *TDVİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 309-310.

EMECEN, Feridun, "Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 4, edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 91-94.

ERİM, Neşe, "18. Yüzyılda Erzurum Tuzlaları", *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 241-247.

ERKAL, Mehmet, "Öşür", *TDVİA,* C.34, İstanbul, 2007, s. 97-100.

ERYAVUZ, Şebnem, "Kervansaray", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 299-302.

ERZİ, Adnan Sadık, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar, I", *Belleten,* C. 14, S.53, 1950, s. 85-105.

EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit,* C. 2, 2. Kitap, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

FAROQHİ, Suraiya, *Yeni Bir Hükümdar Aynası Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması,* çev. Gül Çağalı, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

GENÇ, Mehmet, "Mâlikâne Divanî", *TDVİA,* C.27, Ankara 2003, s. 518-519.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Nâhiye", *İslam Ansiklopedisi,* C. 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 37-39.

GÖKBİLGİN, Tayyip, "XVI. Yüzyıl başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten,* C. 26, S. 102, 1962, s. 293- 337.

GÖKBUNAR, Ali Rıza, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* C.14, S. 1, 2007, s. 1-24.

GÖLBAŞ, Alper, BAŞIBÜYÜK, Zeynel, "Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* C.1, S.1, 2012, s. 45-54.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Diyarbekir Beylerbeyliğinin İlk İdari Taksimatı", *Tarih Dergisi,* S. 23, 1969, s. 23-34.

GREGORY ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi,* C. 2, çev. Ernest A. Wallıs, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950.

GÜÇER, Lütfi, "XV_XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 23, S.1-2, 1963, s. 79-98.

GÜÇER, Lütfi,"16.Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 13, S.1-4, 1952, s. 79-98.

GÜMÜŞÇÜ, Osman-KAŞIKÇI, Mustafa Sabri, "Köy", *TDVİA,* C. EK-2, Ankara 2019, s. 85-87.

GÜNEŞ, Hüseyin, "XVI. Ve XVII. Asırlarda Akdeniz'in İktisadi Yapısı ve Osmanlı Devleti", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi,* S.1, s. 47-52.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Derbend", *TDVİA,* C. 9, İstanbul 1994, s. 162-164.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II,* Neşir Heyeti: Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul 1981.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* TTK Yayınları, Ankara 1991.

İLGÜREL, Mücteba, "Ahmed I", *TDVİA,* C. 2, İstanbul 1989, s. 30-33.

İLGÜREL, Mücteba, "Celâlî İsyanları", *TDVİA,* C. 7, İstanbul 1993, s. 252-257.

İNALCIK, Halil, "Cizye", *TDVİA,* C.8, İstanbul, 1993, s. 45-48.

İNALCIK, Halil, "Eyalet", *TDVİA,* C. 11, İstanbul 1995, s. 548-550.

İNALCIK, Halil, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi,* C. 1, S.1, 1959, s. 29-46.

İNALCIK, Halil, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi, Tebliğler,* İstanbul-1989, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 1-11.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a,* der. Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara 2015, s. 443-472.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", *Doğu Batı Makaleler I,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2018, s. 162-193.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten,* C. 23, S. 92, Ankara 1959, s.575-608.

İNALCIK, Halil, "Türk Tarihinde Türe (Törü) ve Yasa Geleneği" *Doğu Batı Makaleler I,* DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2018, s. 68-89.

İNALCIK, Halil, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600,* çev. Halil Berktay, C. I, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar,* TTK Yayınları, Ankara 1954.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

İNBAŞI, Mehmet,"1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Kemah Kazâsı", *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler,* C. 4, 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.739-758.

İNCE, Mustafa, "İstanbul Su Külliyatı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.2, S. 4, 2004, s. 669-679.

İSLAMOĞLU, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü,* İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

KARA, Mustafa, "Tekke", *TDVİA,* C. 40, İstanbul 2011, s.368-370.

KARATEPE, Şükrü, "Osmanlılar'da Devlet Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 3-167.

KAYA, Abdullah, "Anadolu'nun Türkleşme Sürecinde Anadolu'da Kurulan Türk Beyliklerinin Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri,* edt. Sinan Demirtürk, C. 4, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 457-459.

KAZICI, Ziya, "Osmanlılarda Örfî Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfî Hukuk" *Marmara Üniversitesi", İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.4, İstanbul 1986, s. 285-310.

KEÇİCİ, Ayşe Değerli, "Osmanlı Devleti'nde Bir Taşra Güvenlik Örgütü Olan Derbend Teşkilatı", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 7, S. 1, s. 44-53.

KENANOĞLU, M. Macit, "Vergi", *TDVİA,* C. 43, İstanbul 2013, s. 52-58.

KILIÇ, Selda, "Su Yolları ve Su Yolcu Esnafına Dair Bazı Tespitler", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 13, S. 36, 2004, s.175-188.

KOMİSYON, "Haraç", *TDVİA,* C. 16, İstanbul 1997, s. 88-90.

KURT, Yılmaz, "Kars-ı Maraş Sancağında Mülkler ve Vakıflar", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildiriler,* Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s. 375-387.

KURT, Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Kars-ı Maraş Sancağında Muʻâflar ve Muʻâfiyet Sebepleri", *38. ICANAS Kongresi 10-15. 09. 2007, Bildiriler,* C.4, Ankara 2012, s. 2007-2022.

KÜÇÜK, Levent, "Osmanlı İmparatorluğunda Mekân Organizasyonunun Gerçekleştirilmesinde Avarız Vergilerinin Rolü", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* C. 32, Sayı: 32, 2016, s. 194-204.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve iktisâdî Yapısı,* TTK Yayınları, Ankara 2018.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl,* TTK Yayınları, Ankara 2014.

FEKETE, L. "Türk Vergi Tahrirleri", çev. Sadrettin Karatay, *Belleten,* C.11, S. 42, 1947, s.299-328.

MANTRAN, Robert, "XVI. Ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti", *Belleten,* C. 51, S. 201, 1987, s. 1433-1443.

MARTAL, Abdullah, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten,* C. 52, S. 205, 1988, s. 1585-1654.

NAÎMÂ, *Târih-i Naîmâ,* haz. Mehmet İpşirli, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 2007.

OCAK, Ahmet Yaşar, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyanik Hareketlerin Bir Tahlil Denemesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler),* 21-25 Ağustos 1989, İstanbul, s. 817-825.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı,* Eren Yayınları, İstanbul 1990.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696),* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar,* der: Salih Özbaran, İzmir Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Yayınları, Ankara 2016.

ÖZ, Mehmet, "Tahrir", *TDVİA,* C. 39, İstanbul, 2010, s. 425-429.

ÖZ, Şaban, "Kutadgu Bilig'de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* C. 11, S. 1, 2011, s. 19-35.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Şahincibaşı", *TDVİA,* C. 38, İstanbul, 2010, s. 277-278.

ÖZCAN, Almıla Gökçe, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti: Köprücülük Örneği", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences,* S. 11, s. 65-75.

ÖZCAN, Almıla Gökçe, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devletinde Vergi Muâfiyeti, (Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleri Örneğinde),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Yargı Yayınları, Ankara 2016.

PONTİNG, Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi,* çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

RADO, Şevket, *Küçük Hayat Ansiklopedisi,* Hayat Yayınları, İstanbul 1968.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Askerî Sınıf", *TDVİA,* C. 3, İstanbul 1991, s. 488-489.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Avârız", *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Bâd-ı Hevâ", *TDVİA,* C. 4, İstanbul 1998, s. 416-418.

SAKAOĞLU, Necdet, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

SAYDAM, Abdullah, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

SINGER, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, çev: Sema Bulutsuz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.

SÜMER, Faruk, "Mengücükler", *TDVİA,* C. 29, Ankara 2004, s. 138-142.

ŞAHİN, Cemalettin, "Türkiye'de Tuza Atfedilen Yer Adları", *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 28-57.

ŞAHİN, İlhan, "Kemah", *TDVİA,* C. 25, Ankara 2022, s. 219-220.

ŞAHİN, İlhan, "Nahiye", *TDVİA,* C. 32, İstanbul 2006, s. 306-308.

ŞAHİN, İlhan, "Sancak", *TDVİA,* C. 36, İstanbul 2009, s. 97-99.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî,* İkdâm Matbuası, İstanbul 1899/1317.

ŞEN, Mesut, "Tuz Kelimesi Üzerine" *Tuz Kitabı,* edt. Emine Gürsoy Naskali, Mesut Şen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 17-27.

TOGAN, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş,* C.1, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.

TONGUR, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1946.

TUĞ, Salih, "İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,* C.0, Sayı:7, 1961, s. 179-195.

TURAN, Osman, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku ve Hususi Mülkiyet Şekilleri", *Belleten,* C. 12, S. 47, 1948, s. 549-574.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri,* TTK Yayınları, Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal,* TTK Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* TTK Yayınları, Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* C. 2, TTK Yayınları, Ankara 2011.

VARLIK, Mustafa Çetin, "Çaldıran Savaşı", *TDVİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 193-195.

WAARDENBURG, Jacques, "Protestanlık", *TDVİA,* C. 34, İstanbul, 2007, s. 351-354.

YAZICI, Hakkı, BAŞIBÜYÜK, Âdem, ALTINBİLEK, Samet, "Kemah (Erzincan) Tuzlaları", *Türk Coğrafya Dergisi,* C.0, S.33, 2014, s. 53-78.

YILMAZ, Savaş, *III. Murad Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

YILMAZER, Ziya, "Murad IV", *TDVİA,* C. 31, Ankara, 2020, s. 177-183.

YİĞİT, İsmail, "Ribât", *TDVİA,* C. 35, İstanbul 2008, s. 76-79.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaletinde Tımara Çevrilen Vakıf ve Mülkler (1476-1483)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları,* S. 6, 2007, s. 61-74.

YURTTAŞ, Hüseyin, ÖZKAN, Haldun vd., "Kemah Kalesi Kazıları, 2011-2012", *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı,* edt. Hasan Kasapoğlu-Mehmet Ali Yılmaz, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2015, s. 291-308.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Erzincan,+Erzincan+Merkez%2FErzincan/@39.6742916,39.1026957,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40700cc900531deb:0x1fb8de6e1302e7a9!2m2!1d39.491124!2d39.746797!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Erzincan+Kemah/@39.61111364,39.11206281,1144.33114575a,114891.04406934d,35y,0h,0t,0r/data=CnkaTxJJCiUweDQwNzA3Zjk1MTlmYThiY2Y6MHhjOTUxZDA2NTYyYWM4OTRkGbZmKy_510NAISpnORrRh0NAKg5FcnppbmNhbiBLZW1haBgCIAEiJgokCXBgOQs1AzVAEe6Z0SU1AzXAGbjm8zGNe0ZAITRXywb-90zA, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Ko%C3%A7kar,+24402+Ko%C3%A7kar%2FKemah%2FErzincan/@39.6355925,38.9188229,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a78fdd1bd6dcb:0xaa65f60431fb8e5e!2m2!1d38.921632!2d39.555734!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+Ko%c3%a7kar+k%c3%b6y%c3%bc/@39.5547479,38.922011,1295.46555865a,792.24935444d,35y,0h,45t,0r/data=Cn8aVRJPCiUweDQwN2E3OGZkZDFiZDZkY2I6MHhhYTY1ZjYwNDMxZmI4ZTVlGTyjrUoix0NAITl5kQn4dUNAKhRLZW1haCBLb8Ona2FyIGvDtnnDvBgCIAEiJgokCYqREXMd-ENAEXOFjRB-o0NAGZfrodG1_kNAIa4gVlT6HUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/O%C4%9Fuz,+24402+O%C4%9Fuz%2FKemah%2FErzincan/@39.6026344,38.8907784,12.82z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a7713f921a763:0xfbbff9640e7ff0be!2m2!1d38.8353251!2d39.522737?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/O%c4%9fuz,+Kemah%2fErzincan/@39.5225302,38.83668685,1388.74726967a,792.65214901d,35y,256.51539168h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhNzcxM2Y5MjFhNzYzOjB4ZmJiZmY5NjQwZTdmZjBiZRlftMcL6cJDQCGTA9Hu62pDQCoVT8SfdXosIEtlbWFoL0VyemluY2FuGAIgASImCiQJm7iYY4XQQ0ARjhd5eZnMQ0AZKngcQ3KkQ0AhcgkxpGKdQ0A, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Alpkoy,+Alp%2fKemah%2fErzincan/@39.6233845,39.19659855,1136.06749538a,8953.04121103d,35y,0h,0t,0r/data=CmUaOxI1CiUweDQwNzA3ZWM2YWE2ODM5OTk6MHhjMTZkOGFmNzg4YTVkZGM4KgxBbHAgQnVjYcSfxLEYAiABIiYKJAlKYozX_8NDQBENTmx3DsBDQBmxtpxywWpDQCEF-OTl22VDQA, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alpkoy,+24402+Alp%2FKemah%2FErzincan/@39.6111818,39.0676713,12z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40707ec424a60b85:0x5439fdcc90a351ae!2m2!1d39.2073899!2d39.622318!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/,+Eskiba%c4%9flar%2fKemah%2fErzincan/@39.56129445,39.0225239,1390.25241942a,4072.05343113d,35y,288.17283084h,45t,0r/data=CocBGl0SVwolMHg0MDcwODFlZWU3ZTAzZmIxOjB4ZTk4OGM4ODA1ZWUxY2RkNBlENLqD2MdDQCFu8CoQ4oJDQCocLCBFc2tpYmHEn2xhci9LZW1haC9FcnppbmNhbhgCIAEiJgokCUa9uXZO0kNAEe3i8TnXyUNAGf1BqBCchENAIdEAhk-PeUNA, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Eskiba%C4%9Flar,+Beklim%C3%A7ay,+24402+Eskiba%C4%9Flar%2FKemah%2FErzincan/@39.480002,38.7569643,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407081eee7e03fb1:0xe988c8805ee1cdd4!2m2!1d39.0225239!2d39.561295!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Muratboynu,+Kemah%2FErzincan/@39.480002,38.7569643,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a78973e2bd5fb:0x4c2e0bce9455cec6!2m2!1d38.9697008!2d39.5282785!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Muratboynu,+Kemah%2fErzincan/@39.55186945,38.961142,1324.35089224a,4072.77045085d,35y,0h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhNzg5Nzk4YjhiNjhmOjB4YzBjZDRiNjdiMzIwMTkyNhlf0hito8ZDQCHwZ3izBntDQCoaTXVyYXRib3ludSwgS2VtYWgvRXJ6aW5jYW4YAiABIiYKJAkBECx--s1DQBGL8EkVasVDQBlbHO_wv4RDQCGNyD08h3lDQCgC, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Y%C3%BCcebelen,+Kemah%2fErzincan/@39.45072055,38.95173295,2352.04577346a,28721.08566254d,35y,0h,0t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDcwOWQ1YjdhZGM0MjczOjB4MjRkZDU5MDU5M2I1YjM2NBnts2T9rdDQCF9tmnHaHxDQCoaWcO8Y2ViZWxlbiwgS2VtYWgvRXJ6aW5jYW4YAiABIiYKJAnPxdiKoMxDQBFeXRfr18VDQBlVAjL2s4BDQCGRzb5wWXVDQA, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Y%C3%BCcebelen,+24402+Y%C3%BCcebelen%2FKemah%2FErzincan/@39.5066286,38.9670778,10z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x4

0707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40709d5afcc0c3eb:0x32b2384200e34b40!2m2!1d38.915344!2d39.502817!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+Alpk%c3%b6y/@39.6223175,39.2073899,1095.37894182a,4067.40864303d,35y,0h,45t,0r/data=CngaThJICiUweDQwNzA3ZWM0MjRhNjBiODU6MHg1NDM5ZmRjYzkwYTM1MWFlGSfbwB2oz0NAIaYCk8CLmkNAKg1LZW1haCBBbHBrw7Z5GAIgASImCiQJWWRI5_bEQ0ARARBue2SuQ0AZV4Fj2x2OQ0AhOEXj6YZlQ0A, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alpkoy,+24402+Alp%2FKemah%2FErzincan/@39.5066286,38.9670778,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x40707ec424a60b85:0x5439fdcc90a351ae!2m2!1d39.2073899!2d39.622318!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+Dutlu/@39.68156945,39.020342,1135.05447272a,4062.89473185d,35y,0h,45t,0r/data=CnYaTBJGCiUweDQwN2E4NmMwZmFmMTM5ZmI6MHhmMDg2MGFjYmEyZmJhYmIyGaX3ja8910NAIRxeEJGagkNAKgtLZW1haCBEdXRsdRgCIAEiJgokCZgdXRki1UNAEaS6aca5zkNAGZa6Hsbpn0NAIbZKB7stlUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Dutlu,+24402+Dutlu%2FKemah%2FErzincan/@39.6726488,39.0196061,12z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a86c0faf139fb:0xf0860acba2fbabb2!2m2!1d39.020342!2d39.68157!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+K%c3%b6m%c3%bcrk%c3%b6y/@39.65256145,39.040174,1129.71308507a,4065.10509227d,35y,0h,45t,0r/data=CnwaUhJMCiUweDQwN2E4MGRkZjhjYzk4MDU6MHgxNDFlMjgzNzNmYTMyZDFlGWFO0CaH00NAISMT8GskhUNAKhFLZW1haCBLw7Ztw7xya8O2eRgCIAEiJgokCbg5LQkx3kNAEaoP08I71UNAGSjisFeThUNAIZYivXH4eUNAKAI, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/K%C3%B6m%C3%BCr,+Kemah%2FErzincan/@39.6386835,38.9879346,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a80e754e9bc55:0xc50a6f38c94e86e6!2m2!1d39.045463!2d39.6505355!3e0?hl=tr, (E.T. 01.07.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/%C3%87atal%C3%A7am+Buca%C4%9F%C4%B1,+24302+%C3%87atal%C3%A7am%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7624286,38.8601369,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae81397e8a021:0x53e4b5bcb02c363e!2m2!1d38.8496369!2d39.982853!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+%c3%87atal%c3%a7am+k%c3%b6y%c3%bc/@39.9822292,38.85027195,1605.02283019a,786.88200144d,35y,-37.49445658h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhZTgxMzk3ZThhMDIxOjB4NTNlNGI1YmNiMDJjMzYzZRlD44kgzv1DQCHHfOXmwGxDQCoaUmVmYWhpeWUgw4dhdGFsw6dhbSBrw7Z5w7wYAiABIiYKJAn7QxtvyANEQBE_egT-xgBEQBlnXFQH02xDQCF7QZRYZGVDQA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Bo%C4%9Fazi%C3%A7i,+Merkez,+24402+Bo%C4%9Fazi%C3%A7i%2FKemah%2FErzincan/@39.5305971,38.8551599,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407a7958487d3a7f:0x73a1fbd011c528ee!2m2!1d38.902425!2d39.579071!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah++Bo%c4%9fazi%c3%a7i/@39.57907045,38.902425,1019.82203785a,4070.70083022d,35y,0h,45t,0r/data=CnwaUhJMCiUweDQwN2E3OTU4NDg3ZDNhN2Y6MHg3M2ExZmJkMDExYzUyOGVlGfCHn_8eykNAIeELk6mCc0NAKhFLZW1haCAgQm_En2F6acOnaRgCIAEiJgokCRW5aE2W1kNAETeCzNn9z0NAGeB9L_RBkENAIV55ttg0hUNAKAI, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+do%c4%9fanbeyli+k%c3%b6y%c3%bc/@39.70072045,39.035832,1494.90678115a,4061.43495083d,35y,0h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhODQyMTU0NDZjY2QxOjB4NDU1OTI0YzExY2IwOTNjYRlqT8k5sdlDQCE8E5okloRDQCoYS2VtYWggZG_En2FuYmV5bGkga8O2ecO8GAIgASImCiQJBwv77XfKQ0ARWtCkjXnHQ0AZo2gX27F5Q0AhuyScDldyQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Do%C4%9Fanbeyli+Buca%C4%9F%C4%B1,+24402+Do%C4%9Fanbeyli%2FKemah%2FErzincan/@39.6588773,38.9437338,12z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a84215446ccd1:0x455924c11cb093ca!2m2!1d39.035832!2d39.700721!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/kemah/Kerer,+24402+Kerer%2FKemah%2FErzincan/@39.6758511,38.9525282,12z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a8540fcba36cf:0xc4adf4f9f5472912!2m2!1d39.0534!2d39.749231?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).
https://earth.google.com/web/search/Kemah+Kerer+K%c3%b6y%c3%bc/@39.74923045,39.0534,1421.41592441a,4057.73548366d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCclVcpLN0ENAEbhUKIQKyENAGZ_F7-lwdkNAIS1XsskYa0NA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Merkez,+Bo%C4%9Fazi%C3%A7i%2FKemah%2FErzincan/%C3%87i%C4%9Fdemli,+24402+%C3%87i%C4%9Fdemli%2FKemah%2FErzincan/@39.602409,38.7472155,12z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7be7ae62bd65:0x36b7f723a2ee1bbf!2m2!1d38.8888383!2d39.5936353!1m5!1m1!1s0x407a6539315ef3f9:0x835d6077de2582c2!2m2!1d38.752172!2d39.602547?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+%c3%87i%c4%9fdemli/@39.60254645,38.752172,1535.56632342a,4068.91397301d,35y,0h,45t,0r/data=CnsaURJLCiUweDQwN2E2NTM5MzE1ZWYzZjk6MHg4MzVkNjA3N2RlMjU4MmMyGcamlUIgzUNAIcR7DixHYENAKhBLZW1haCDDh2nEn2RlbWxpGAIgASImCiQJLZGaCnDGQ0ARL3SHaDfCQ0AZT0QAyYZwQ0AhEsPw1AVrQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+Hakbilir+K%c3%b6y%c3%bc/@39.68732245,38.903511,1478.39052361a,4062.45625299d,35y,0h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhODgwZTYzODdiNGRiOjB4OGI1MmRlNTg5NjJlNTU0OBnxZDcz-tdDQCHDSZo_pnNDQCoVS2VtYWggSGFrYmlsaXIgS8O2ecO8GAIgASImCiQJgik6L5TTQ0AR40nUSHXMQ0AZguXizD1mQ0AhBRI6i1BaQ0A, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Hakbilir,+24402+Hakbilir%2FKemah%2FErzincan/@39.6678509,38.8129865,11z/data=!4m19!4m18!1m10!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!3m4!1m2!1d39.0337952!2d39.6116561!3s0x407a7fdb183deb9f:0x297dc2485ef9e740!1m5!1m1!1s0x407a880e6387b4db:0x8b52de58962e5548!2m2!1d38.903511!2d39.687323!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Yaylap%C4%B1nar%C4%B1,+24302+Yaylap%C4%B1nar%C4%B1%2FRefahiye%2FErzincan/@39.6844737,38.5596703,11z/data=!4m14

!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407af611c6d5a673:0x5d28e95819aa16ce!2m2!1d38.6372859!2d39.7917119!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+yaylap%c4%b1nar%c4%b1/@39.79171135,38.6372859,1713.88580391a,4054.49368865d,35y,323.69948275h,45t,0r/data=CoEBGlcSUQolMHg0MDdhZjYxMWM2ZDVhNjczOjB4NWQyOGU5NTgxOWFhMTZjZRlQLcfQVuVDQCHYWZmVklFDQCoWUmVmYWhpeWUgeWF5bGFwxLFuYXLEsRgCIAEiJgokCS3qVLiSlURAEX1wKaxmpENAGT7Da9Hm4kNAITLBul1Am0JA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/A%C5%9Fut,+24302+A%C5%9Fut%2FRefahiye%2FErzincan/Kemah%2FErzincan/@39.8226548,38.7337941,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407ae5ad06150c37:0xdf4f7eeac0a64d1c!2m2!1d38.686688!2d39.948545!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+A%c5%9fut+k%c3%b6y%c3%bc/@39.94854445,38.686688,1558.5260771a,4042.50840538d,35y,323.94921962h,45t,0r/data=CoABGlYSUAolMHg0MDdhZTVhZDA2MTUwYzM3OjB4ZGY0ZjdlZWFjMGE2NGQxYxlk5CzsaflDQCEfR3Nk5VdDQCoVUmVmYWhpeWUgQcWfdXQga8O2ecO8GAIgASImCiQJprhyhu_1Q0AR0qr61VvyQ0AZotmc_D5pQ0AhNqtKTmpgQ0A, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Erzincan+Refahiye+Altk%c3%b6y+K%c3%b6y%c3%bc/@39.98486126,38.70918876,1549.30605097a,33535.50460167d,35y,88.60310848h,45.20221101t,0r/data=CigiJgokCWg3Tl_W_ENAEauW5YvF8ENAGUTk9i5dh0NAIeEVsXOHcUNA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Kalkanc%C4%B1,+Refahiye%2FErzincan/@39.7162864,38.4740847,10z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407a5814ff8fda1f:0x3090a9950ac4ef20!2m2!1d38.5603016!2d39.8041204!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Kalkanc%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@39.8880613,38.78773945,1659.56279037a,788.06802143d,35y,0h,45t,0r/data=CoQBGloSVAolMHg0MDdhZWUxNGI5N2JkN2U5OjB4MjhiOWJkNGFhMGFhMTk3ZRnMApJVtvFDQCGCbcST3WRDQCoZUmVmYWhpeWUgS2Fsa2FuY8SxIGvDtnnDvBgCIAEiJgokCT-hZQXO4kNAEUS7yewG10NAGUB5Lo60iENAId3hLv-qeENAKAI, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/P%C4%B1naryolu,+24302+P%C4%B1naryolu%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7539675,38.7488612,11z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407af1a6a91b3e21:0xba9baf73afaf05fc!2m2!1d38.742418!2d39.8671859?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Kemah+P%c4%b1naryolu+K%c3%b6y%c3%bc/@39.88243104,38.75890813,1630.48917262a,18114.03039106d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYIpOiU00NAEeNJ1Eh1zENAGYLl4sw9ZkNAIQUSOotQWkNA, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Erzincan+Refahiye+Ekecik+K%c3%b6y%c3%bc/@39.93178549,38.97788711,2175.99520339a,7170.03597546d,35y,-0h,0t,0r/data=CigiJgokCRnj5b4XQ0VAEVhky3JwcUNAGUivdbphj0RAIQ0INt1RdUFA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Ekecik,+24302+Ekecik%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7646683,38.8298916,10z/data=!3m1!4b1!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38d

fa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aeaf9f4e187c3:0x181bf920e147e658!2m2!1d38.959452!2d39.927?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Yurtba%c5%9f%c4%b1+K%c3%b6y%c3%bc/@39.91796625,38.9234214,1767.13137a,1724.39670313d,35y,323.99473955h,45t,0r/data=CoUBGlsSVQolMHg0MDdhZWJhNDgzMzdkNjk5OjB4NGMzZDAzNDNlOWUwNGMzMBlvZB75g_VDQCFoWmJlNHZDQCoaUmVmYWhpeWUgWXVydGJhxZ_EsSBLw7Z5w7wYAiABIiYKJAkRC6SvKflDQBG5LzKm5fFDQBnkB09o8G9DQCGl26qkt2NDQA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Sa%C4%9Fl%C4%B1k,+24302+Sa%C4%9Fl%C4%B1k%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7601465,38.7613329,11z/am=t/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aef0862bcca71:0x782f862aed6775a6!2m2!1d38.7737181!2d39.91765!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Sa%c4%9fl%c4%b1k/@39.91829505,38.77349732,1654.92573837a,4750.09546037d,35y,-0h,0t,0r/data=CigiJgokCZupiQPdCURAEb0-nOE860NAGTI8e1D1eENAIVriIxZ0QUNA, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Olgunlar,+24302+Olgunlar%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7545373,38.7614958,11z/data=!3m1!4b1!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x407a7feb3a38dfa5:0x28470ee5f152ec70!2m2!1d39.035024!2d39.602252!1m5!1m1!1s0x407aee81f06eb7e1:0x2de84ffb799b8736!2m2!1d38.826783!2d39.894477!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Olgunlar+K%c3%b6y%c3%bc/@39.8944765,38.826783,1641.03132621a,4046.6433374d,35y,0h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhZWU4MWYwNmViN2UxOjB4MmRlODRmZmI3OTliODczNhkYA-s4fvJDQCHD8XwG1GlDQCoYUmVmYWhpeWUgT2xndW5sYXIgS8O2ecO8GAIgASImCiQJFvCocsn-Q0ARYaPS_bT0Q0AZeSFzrsRnQ0Ahn1O-W6laQ0AoAg, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Dolayl%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@39.98589835,38.8028138,1382.47000304a,1722.38937239d,35y,323.98844061h,45t,0r/data=CoMBGlkSUwolMHg0MDdhZTYzMjJhZTVhYmZmOjB4N2Y4YjMzMWZhZDRmNzgwNBmpoQ3ABv5DQCHpueBnt2ZDQCoYUmVmYWhpeWUgRG9sYXlsxLEga8O2ecO8GAIgASImCiQJI5w7nUEAREARFnNMevP4Q0AZLeixcsNcQ0AhY2JwT79SQ0A, (E.T. 13.08.2022).

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Dolayl%C4%B1,+24302+Dolayl%C4%B1%2FRefahiye%2FErzincan/@39.9679731,38.8587636,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae6322ae5abff:0x7f8b331fad4f7804!2m2!1d38.8024721!2d39.984581!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

https://earth.google.com/web/search/Refahiye+Alap%c4%b1nar%c4%b1+k%c3%b6y%c3%bc/@40.0023532,38.82115745,1306.85665031a,786.62833762d,35y,-323.86384281h,45t,0r/data=CoYBGlwSVgolMHg0MDdhZTdmMjlkNGVmOWY3OjB4ZGRmNjk3MWZmODY3ZjFmYRnVlc_yPABEQCFUzJyJRGlDQCobUmVmYWhpeWUgQWxhcMSxbmFyxLEga8O2ecO8GAIgASImCiQJVb2qAIwCREARRomd5ln-Q0AZG0B4b_JrQ0AhPHkQxZJhQ0A

https://www.google.com.tr/maps/dir/Kemah,+Erzincan/Alap%C4%B1nar,+24302+Alap%C4%B1nar%2FRefahiye%2FErzincan/@39.7655955,38.8951558,11z/data=!4m14!4m13!1m5!1m1!1s0x40707f9519fa8bcf:0xc951d06562ac894d!2m2!1d39.0610688!2d39.687292!1m5!1m1!1s0x407ae7f29d4ef9f7:0xddf6971ff867f1fa!2m2!1d38.8224041!2d40.00186!3e0?hl=tr, (E.T. 13.08.2022).

EKLER

EK- 1. 926 (1520-21) Rum İcmâlinde sayfa 229'da yer alan Kemah Haritası.